

PORI, PUUVILLATEHTAAN RAKENNUKSI RAKENNETUN YMPÄRISTÖN INVENTOINTI

29.5.2018

Esikaupungin teollisuusyhdyskunnasta jälkiteolliseksi keskusta-alueeksi

SISÄLLYSLUETTELO

1	Johdanto.....	1
1.1	Inventoinnin lähtökohdat ja tavoitteet	2
1.2	Aikaisemmat inventoinnit	2
1.3	Lähtökohdat.....	2
1.4	Inventoinnin toteutus	2
2	Puuvillan korttelin historiaa.....	4
2.1	Merenlahdesta Puuvillan kortteliksi.....	4
2.2	Puuvillatehtaan rakentaminen 1890-/1910-l.....	8
2.3	Tehtaan uudistaminen ja laajentaminen 1920- ja 1930-luvut	12
2.4	Tehtaan fuusiointi ja lopettaminen 1960–1994.....	18
2.5	Tehtaasta oppi- ja kauppatiloiksi 1999–2012	20
2.6	Arkkitehdit ja puuvillatehtaan julkisivut.....	23
3	Tehdas, kortteli ja kaupunginosa nykyään	30
3.1	Tehdaskortteli ja lähiympäristö.....	30
3.2	Korttelin asema kaupunkikuvassa	32
3.3	Tehdas-, joki- ja kaupunkimaiseman kiintopisteet.....	34
3.4	Jokimaiseman historialliset elementit	35

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

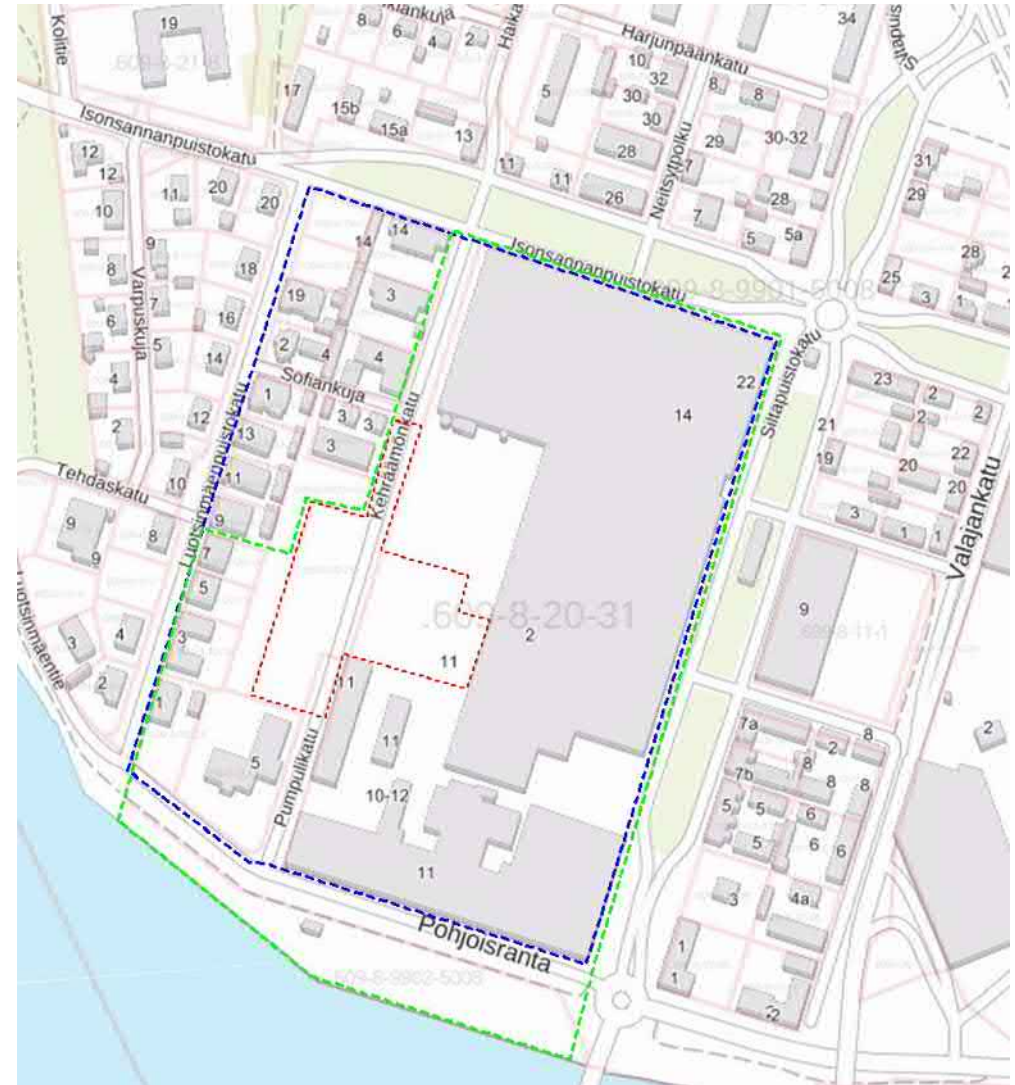
4	Rakennukset	36
4.1	Kehräämörakennus	37
4.2	Kutomorakennus.....	43
4.3	Voimalaitosrakennus.....	46
4.4	Värjäämö.....	52
4.5	Kangasvarasto	55
4.6	Ruokala- ja puusepänverstas.....	60
4.7	Tehtaan konttori ja johdon asuinkortteli sekä puisto	62
	4.7.1 Konttori ja johtajan asuinrakennus.....	65
4.8	Pumppulaitos, suihkulähde ja puisto.....	70
4.9	Kauppakeskus, Puuvilla	72
5	Yhteenveto, tulokset ja suositukset	75
6	Lähteet	79

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

1 Johdanto

Entisen Porin puuvilla Oy:n rakennetun kulttuuriympäristön inventointi on tehty tehdasalueen omistaman Renor Oy:n toimesta. Inventointi käsittää historiallisen Porin puuvillatehtaan tehdastontin teollisuusrakennukset. Lisäksi on huomioitu tehdastontille ja osin tehtaan työväen asuinkortteliin sijoitettu kauppakeskus sekä naapurikorttelissa oleva tehtaan ylemmän johdon asuinalue ja konttorirakennus. Selvitys liittyy korttelin keskiosiin sijoittuvan asemakaavamuutoksen taustaselvityksiin. Porin keskustaan, jokirantaan sijoittuva tehdasalue ja johdon asuinkortteli ovat osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä (RKY-2010, Porin teollisuusmaisema), valtakunnallista maisema-aluetta sekä kansallista kaupunkipuistoa. Viimeksi mainittuun kuuluvat vanha kehräämö sekä konttori ja insinööritalo sekä niitä yhdistävä puistoalue. Raportin on laatinut Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy. Rakennetun ympäristön inventoinnista vastasi FM Jari Heiskanen. Työssä avusti LuK Milla Törmä. Työhön liittyvät maasto- ja arkistotyöt tehtiin maaliskuussa 2018.

Kartta: Sininen katkoviivarajaus, puistokatuja rajaava puuvillatehtaan suurtontti käsittää tehtaan ohella ja tehtaan johdon ja työväen asuinalueita. Tehdas hankki korttelin tontit omistukseen muutamaa yksittäistä tonttia lukuun ottamatta. Tehdas omisti tontteja myös lähikortteleista. Vihreä rajaus, raportin selvitysalue. Punainen rajaus, kaavamuutosalue. Pohjakartta MML2018.

1.1 Inventoinnin lähtökohdat ja tavoitteet

Rakennusinventointi koskee Renor Oy:n omistamaa Puuvillan kiinteistöä, johon kuuluvat entisen Porin Puuvillatehtaan korttelin teollisuusrakennukset sekä konttori- ja johtajan asuinrakennus sekä Puuvillan kauppakeskus. Kortteli sijoittuu Kokemäenjoen suistoon, vastapäätä Porin historiallista kaupunkikeskustaa. Teollisuustoiminta alkoi 1900 ja päättyi asteittain korttelissa 1980- ja 1990-luvuilla. Entinen teollisuuden esikaupunki, Porin 8. kaupunginosa on 2000-luvulla liitetty kaavoituksessa osaksi keskusta-alueetta. Alueen rakennetun ympäristön muutos on alkanut 1990-luvulla. Inventoinnin lähtökohtana on korttelin keskelle, suunniteltu asemakaavamuutos, jossa nykyiselle, kauppakeskuksen tarpeisiin rakennetulle parkkipaikalle rakennettaisiin asuinkerrostaloalue. Kaavamuutosalue on osa vanhaa tehdaskorttelia, sekä ylemmän johdon asuinkorttelia ja työväen asuinkorttelia. Renor Oy omistaa tehdasrakennukset, konttorin sekä kauppakeskuksen. Alueen lounaiskulmalla olevat neljä tehtaan johdolle kuulunutta asuinrakennusta on yksityisessä omistuksessa. Pohjoisranta, Isosanta, 8. kaupunginosa, sen entiset teollisuus- ja asuinkorttelit kuuluvat kiinteästi Porin teollistumisen ja teollisuuden historiaan.

Kaavamuutoksen taustaksi Satakunnan Museo on edellyttänyt historiallisen teollisuusympäristön inventointia. Tämä selvitys kattaa Puuvillan korttelin teollisuuteen liittyvän rakennuskannan ja mitä siitä on säilynyt korttelissa. Teollisuusrakennuksiin lomittuva kauppakeskus sekä tehtaan konttori ja johdon asuinkortteli on huomioitu myös selvityksessä. Taustaksi on tehty suppea kuvaus alueen historiasta ja rakentumisesta.

Tämän inventoinnin tarkoituksena on kartoittaa lyhyesti Porin puuvillatehtaan historia, dokumentoida alueen nykytila ja miten historiallinen teollisuus näkyvät edelleen korttelissa ja mitä näkyvät rakennusosat ovat. Lisäksi tarkastellaan muutosalueen, tehtaan ja korttelin asemaa joki- ja kaupunkikuvassa. Raportissa on tuotu esiin tehtaan historiallisia ominaispiirteitä ja säilyneisyyttä. Tehdasalueelle suunnitellut korkean rakentamisen kohteet on tuotu työssä esiin tulevaisuudenkuvana ja niitä on arvioitu alustavasti tehdasmaiseman muutoksena. Suunnitellut korkeat kerrostalot liittyvät enemmän koko kaupunkikuvan muutoksiin ja kysymyksiin. Kaupunki on tilannut korkean rakentamisen selvityksen, joka täydentää valmistuessaan tältä osin tätä selvitystä. Puuvillatehtaan tehdasrakennusten sisätilat ovat saneerattu ja eivät kuulu tähän inventointiin. Konttorirakennuksen sisätilat ovat säilyneet, siitä laaditaan mahdollisesti erillinen selvitys.

1.2 Aikaisemmat inventoinnit

Porin puuvillatehtaan alue on inventoitu vuonna 1987 osana laajempaa kaupungin teollisuusinventointia. Korttelin teollisuustoiminta päättyi 1994. Valtakunnallinen inventointi (RKY-2010) tehtiin 2000-luvulla ennen kortteliin 2010-luvulla tehtyjä suuria muutoksia.

1.3 Lähtökohdat

Kokemäenjoen pohjoisranta kuuluu kiinteästi Porin kaupungin asemakaavoituksen, teollistumisen ja teollisuuden historiaan. Puuvillatehtaan ohella pohjoisrannalla oli sahoja ja konepaja. Puuvillatehtaan perustajina olivat porilaiset liikemiehet. Porin Puuvillatehdas aloitti toimintansa 8. kaupunginosan rantakorttelissa 1900. Puuvillatehdasta laajennettiin useaan otteeseen ja tehtaan tuotantorakennusten ohella rakennettiin varastoja sekä viereisiin kortteleihin tehtaan konttori sekä johdon ja työväen asuntoja. Tehdas muodosti ja rakennutti oman yhdyskunnan kaupunginosaan. Laajimmillaan tehdas oli 1950-luvulla, jolloin työväkeä oli n. 3000. Tehtaan kannattavuus heikkeni tämän jälkeen. Puuvillatehtaan kutomo tuhoutui suurpalossa 1981, jonka jälkeen tehtaan toiminta alkoi hiipua. Lopullisesti tehdas suljettiin 1994. Lopettamisen jälkeen vanha kehräämö saneerattiin opetustiloiksi. Tuhoutuneen kutomo-osan ja entisen teollisuus- ja asuinkorttelin paikalle rakennettiin vuonna 2014 avattu Kauppakeskus Puuvilla, jossa on noin 60 liikettä ja 2000 parkkipaikkaa.

1.4 Inventoinnin toteutus

Renor Oy:n Puuvillan korttelin inventoinnin toteutti maaliskuussa 2018 Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luodon tutkija, FM Jari Heiskanen. Inventoinnissa käytettiin menetelminä kenttätutkimusta, valokuvausta, kirjallisuutta sekä arkistotyöskentelyä.

Työn tutkimuksellisenä lähtökohtana käytettiin vuonna 1987 julkaistua Porin teollisuusympäristöt -raporttia, jossa puuvillatehdas oli yhtenä inventointikohteena.

Arkistolähteinä käytettiin Satakunnan Museon sekä tehtaan, Porin Puuvillan, Renor Oy:n kuva-, piirustus- ja kartta-arkistoja. Tehtaan piirustuksia on osin myös Kansallisarkistossa. Valokuva-aineistoa löytyi myös Elkan arkistosta. Porin kaupungin rakennusvalvonnan arkistossa on tehdasalueen sisätilojen saneeraussuunnitelmat 1990- ja 2000-luvulta sekä kauppakeskuksen piirustukset 2012.

Raportointi

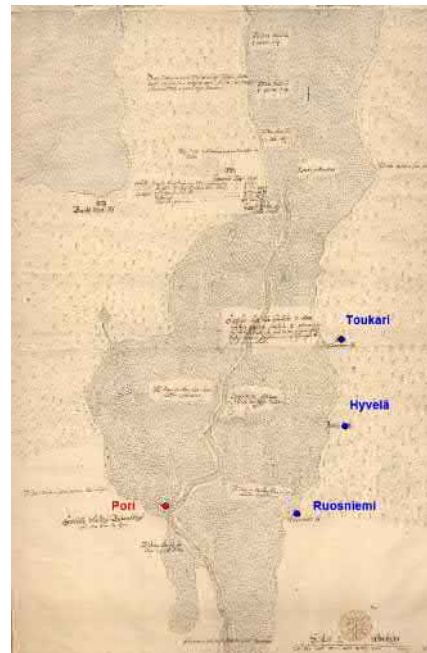
Tuotettu inventointiaineisto on tallennettu tähän inventointiraporttiin ja viranomaiskäytössä olevaan, Satakunnan Museon Pakki-sovellukseen. Tämän raportin lisäksi työstä on laadittu liitekarttasarja, jossa on käsitelty alueen historia, rakennuskerrostumat, kaupunkikuva, säilyneet osat, ominaispiirteet ja suositukset kartta-, piirustus- ja valokuva-aineiston pohjalta. Raportin valokuvat on ottanut Jari Heiskanen tai Milla Törmä, ellei toisin mainita.

2 Puuvillan korttelin historiaa

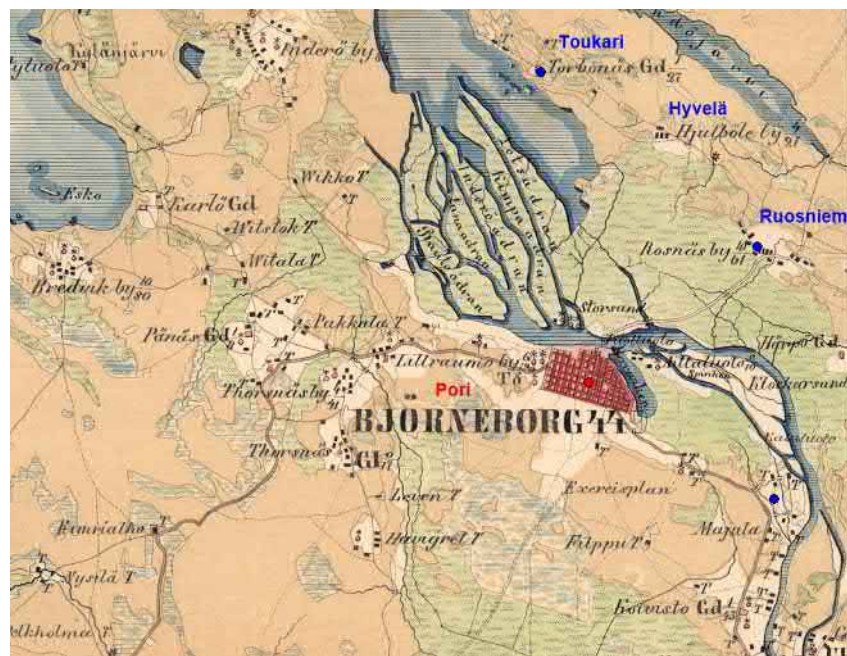
2.1 Merenlahdesta Puuvillan kortteliksi

Porin kaupunki perustettiin tai oikeammin kaupunkioikeudet siirrettiin 1550-luvulla maannousun vuoksi Ulvilalta Kokemäenjoen alajuoksulle, joka tällöin oli vielä leveä merenlahti. Nykyinen suistoalue alkoi muodostua keskiajan jälkeen, kun maannousu, tuuli ja Kokemäenjoki kasasivat Isosannan alueen. Kokemäenjoen pohjoispuoli oli kaupungin kohdalla vielä 1700-luvulla autio, lähinnä alavaa, avointa ja vetistä niittyä. 1800-luvun alkupuolella kaupungista oli lauttayhteys pohjoispuolelle, josta käytettiin kartoissa nimeä Kruununniemi, Isosanta (Krono Holmen, Stor-sand). Pohjoisrannalta lähti 1800-luvulla rakennettu maantie, postitie Pohjanmaalle. Kaupunkialue oli pieni. Merestä noussut, jokisuiston rakentama Isosanta oli kruunun omistuksessa ja se kuului Aittaluodon kruununtilan maihin. Isosannan alueella oli tällöin niittyjä ja peltoja.

Isosannan teollisuuskäyttö alkaa 1800-luvun alkupuoliskolla, olihan se lähellä kaupunkia ja hyvien maa- ja vesireittien risteyksessä. Kaupunki, satama ja tullirakennus olivat vastarannalla. Tarkkaa tietoa alueen varhaisesta käytöstä ei ole, mutta 1852 painetussa kartassa teollisuuteen tai enemmänkin sen varastointiin viittaa sillan kuppeissa oleva Tervahovi (Tjärhof), joka viittaa tervan varastointiin. Pohjoisrannalla oli lisäksi pitkä tehdasrakennus, jonka luonteesta ei ole tarkempaa tietoa. Todennäköisesti Isosanta toimi maatalouden ohella kaupungin vilkastuvan kaupan ja alkavan teollisuustoiminnan varastoalueena. Pori paloi 1852, jonka jälkeen uuden, empireä edustavan ruutukaavan suunnitteli lääninarkkitehti G. Th. Chiewitz. Isosanta jäi tällöin kaupungin rajojen ulkopuolelle.

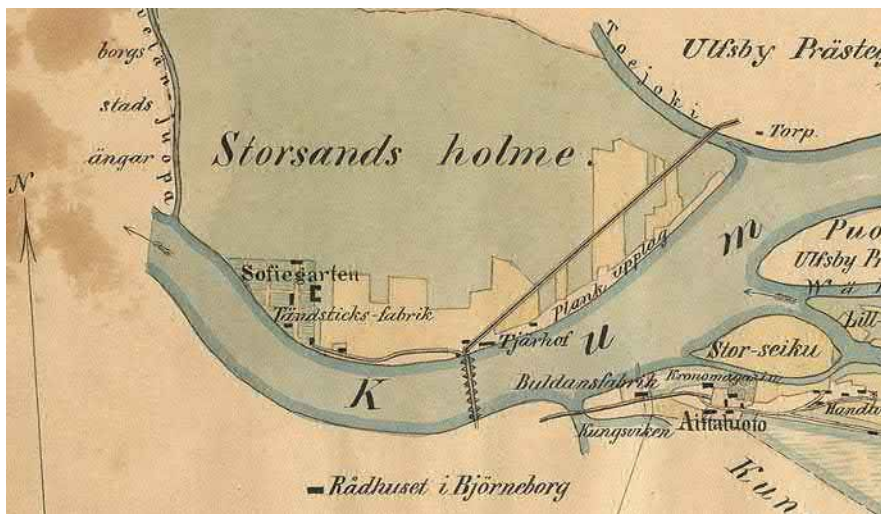
Pori 1600-luvun alkupuolella ja 1800-luvun puolivälissä. Vasemmalla vanhemmassa yleiskartassa Pori, sen kirkko näkyy punaisena pisteinä lahden etelärannalla olevassa saarella. Vastarannalla on sinisinä kiintopisteinä nykyiset Toukarin, Hyvelän ja Ruosniemen kylät. Puuvillan kortteli oli vielä tällöin osa merenpohjaa. Merenlahti oli tällöin todennäköisesti jo hyvin matala, koska joki on merkitty rajauksena pitkälle Yyterin suuntaan. Nykyinen monihaarainen suisto syntyy seuraavina vuosikymmeninä, Alla on kartta 1850-luvulta, jolloin Kokemäenjoki on saanut sille tyypillisen monihaaraisen suiston. Toukari sijaitsee vielä lahden rannalla, kun nykyään meren rantaan on sieltä noin viisi kilometriä. Ulvila sijoittuu molempien karttojen alareunaan. Lähde: Maa-kirjakartta 1630/40-I, Andreas Streng, Kalmberginkartta 1850-I, KA.

Tulitikkutehdas, ensimmäinen tehdasyhdyskunta

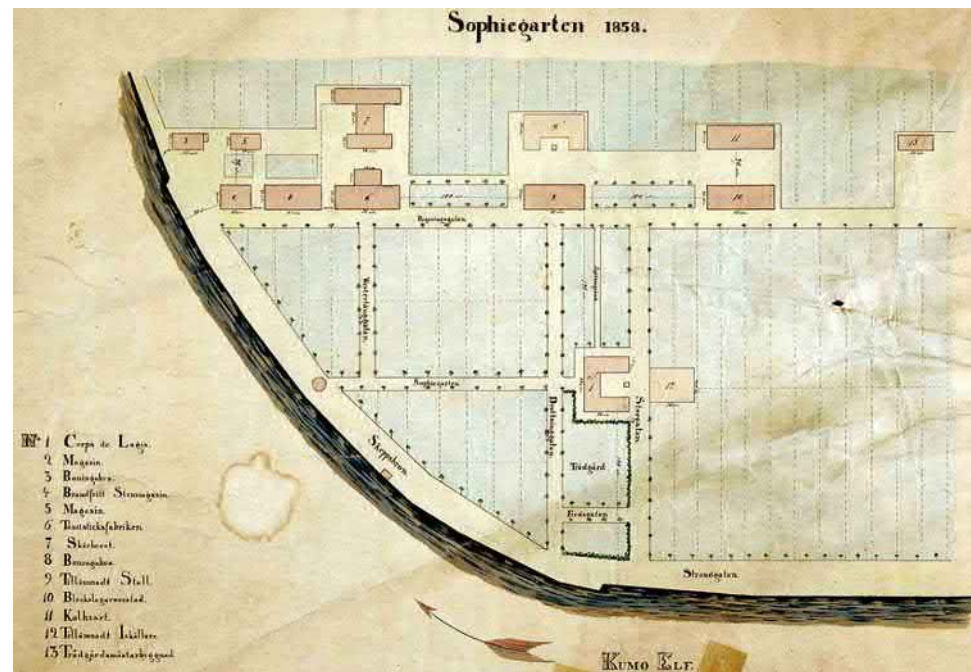
Ensimmäinen Isosannan suurempi teollisuuslaitos oli vuonna 1850 perustettu tulitikkutehdas. Sen perusti ruotsimaalainen Hampus Julius Oldenburg, joka oli saanut kauppiaasoikeudet Poriin 1841. Hyvät suhteet ja lainojen takaajat omaava Oldenburg rakennutti alueelle huomattavan suuren ja näyttävän teollisuuslaitoksen, joka käsitti puistoakselin varteen sijoittuvia tehtaita ja varastorakennuksia. Omistajalle rakennettiin omaksi kokonaisuudeksi edustava asuinrakennus, corps de logis, puistoinneen. Kaupungin ulkopuolella olevan alueen asemakaava johdettiin, todennäköisesti omistajan toimesta, joen toiselta puolelta, kaupungin uudesta ruutukaavasta, mm. omistajan asunto oli samalla akselilla kuin kaupungintalo. Kadut myös nimettiin, alueella oli mm. Kuningattarenkatu (nyk. Luotsimäenpuistokatu) Tulitikkutehtaan aikana, 1850-luvulla joen yli rakennettiin myös ensimmäinen silta ns. Charlotan silta. Tulitikkutehtaan asemakaava olikin lähtökohtana viisikymmentä vuotta myöhemmin, kun alue liitettiin kaupunkiin.

Isosanta 1852

Ote kartasta, 1850 perustetusta tulitikkutehtaasta on ehditty rakentaa pohjoisrannalle lähinnä päärakennus ja vähäisiä tehdasrakennuksia, tielinja kulki alun perin rannan kautta. Laajat, keltaisella merkityt pellot ja vihreät niityt kertovat alueen käytöstä aikaisemmin. Tervahovi näkyy sillankorvalla, koilliskulmalla. Kartta: Geograf karta öfver Aittaluoto 1852. Lähde: Satakunnan Museo.

Isosanta 1858

Kaupungin ulkopuolelle sijoittuvalle Tulitikkutehtaalle luotiin erittäin edustava miljö, joka käsitti tehtaan ohella omistajan päärakennuksen, juhlatalon ja puistoalueita sekä nimettyjä katuja. Sofiegarten 1858. Lähde: Satakunnan Museo

Muutamaa vuotta myöhemmin pohjoisrannalle perustettiin lisäksi höyrystahojia sekä konepaja. Tulitikkutehdasta ympäröivä laaja niittyalue toimi myös kaupungin ulkoilmajuhlien pitopaikkana. Kun tulitikkutehtaan vuokra-aika päättyi, se siirtyi 1902 Tikulan kaupunginosaan. Laaja alue palautui nyt kruunun omistukseen.

Porin teollistuminen ja kaupungin kasvu

Porin puuvillatehtaan taustalla on kaupan ja kauppalaivaston vaurastuttama Porin kaupunki, jonka sijainti oli erityisen edullinen puutavaran kaupalle. Kokemäenjoen vesistö tarjosi kuljetusreitit puulle ja tervalle syvältä Hämeestä saakka. Porin kaupahuoneet aloittivat jo 1830-luvulla kaupungissa sahatavaran tuotannon. Myöhemmin porilaiset ulottivat puunhankinnan ja sahojen perustamisen syvälle Satakuntaan.

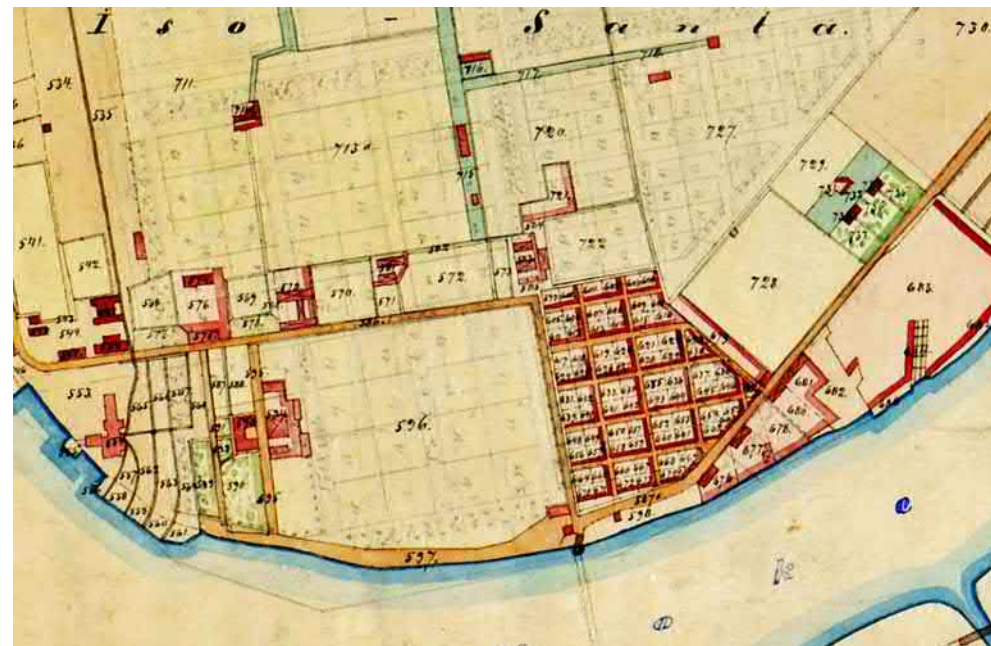
1830-luvulla sahateollisuudesta alkanut ja 1850-luvun elinkeinoelämän ja höyrysahojen vapautumisesta kasvuun lähtenyt teollistuminen tuotti vaurautta sahoja omistaville kauppiaille ja myös laajemmalle maakuntaan. Porilaisilla oli nyt pääomia ja hyvät yhteydet ulkomaille ja kotimaahan. Sahateollisuutta seurasivat muut teollisuudenalat, konepajat, paperi- ja tekstiilitehtaat. Tuotteiden kysyntä kasvoi ulkomailla ja ennen kaikkea kotimaassa. Tilaa vievät tehtaat sijoittuivat kaupungin ulkopuolelle ja niitä perustivat vaurastuvat kauppiaat ja liikemiehet. Heistä Pori sai äveriään yläluokan, joka valtasi Etelärannan rantakorttelit asuinpaikoikseen. Heidän rakennustoiminnan pohjalta syntyi ns. Kivi-Pori 1800-luvun jälkipuoliskolla, vain 1840-luvulla rakennettu raatihuone oli paloa edeltävältä ajalta. Kivi-Porin rakennukset, kirkko sekä kauppiaiden ja liikemiesten korttelit rakennettiin tiilestä ja rapattiin, niiden vastapainona oli kaupunkien laitamien puutalokorttelit sekä palon jälkeen syntynyt ns. kuoppakaupunki.

Pori teollistui ja kasvoi edelleen voimakkaasti 1890-luvulla. Kaupunkiin saatiin rautatie ja uusi satama Mäntyluotoon. Kauppakaupungista tuli teollisuuskaupunki, jonka seurauksena vanha, 1852 palon jälkeen luotu ruutukaavakaupunki alkoi käydä ahtaaksi. Kun kruunu oli 1890-luvulla valmis luopumaan kaupunkia ympäröivistä kruununmaista, sai kaupunki ostettua lisämaata laajentumiseen. Isosannan alue liitettiin kaupunkiin vuoden 1894 alussa.

Entisistä kruununmaista, pohjoisrannan Isosannasta ja etelärannan Aittaluodosta muodostettiin Porin kaupungin 8. ja 7. kaupunginosa 1890-luvulla. Isosannan alueella oli tällöin kahdet kasvot, oli hyvin edustava, kaupungin ruutukaavaan pohjautuva tulitikkutehtaan tehdasalue sekä sen itäpuolelle, eri koordinaatistoon kasvanut konepaja, johon liittyi hyvin ahtaasti rakennettu työväen asuinkortteli ns. Blomin kaupunki. Uudessa kaavassa lähtökohdaksi otettiin Tulitikkutehtaan "asemakaava", jota oikaistiin vähäisessä määrin. Kaupunginosaan tuli tehdaskortteleita sekä niitä palvelemaan asuinkortteleita. Tulitikkutehtaan rakennukset jäivät vielä paikoilleen, teollisuusrakennukset katoavat vähitellen 1900-luvun ensimmäisinä vuosina. Tehtaan päärakennus ja tiilirakenteissa apurakennus otettiin 1890-luvulla koulukäyttöön ns. Sofianlehdon koulu.

Isosanta 1887

Tulitikkutehdas, höyrysaha, konepaja ja Blomin kaupunki

Ote vuoden 1887 kartasta, johon on todennäköisesti 1890-luvulla hahmoteltu lyijykynällä tulevaa asemakaavaa. Puuvillatehtaan tuleva paikka, vanhin teollisuuskortteli näkyy keskellä, numerolla 596. Sen itäpuolella on konepajan tiivis asuinalue, länsi- ja pohjoispuolella on tulitikkutehtaan tehdasrakennuksia ja päärakennus, johon liittyy edelleen rannan puolella puutarha-alue. Kartta: Aittaluodon Isosannan y.m. kruununluodoista, mittaus 1887 Achilles Wahlroos, lääninmaanmittari. Lähde: Satakunnan Museon arkisto.

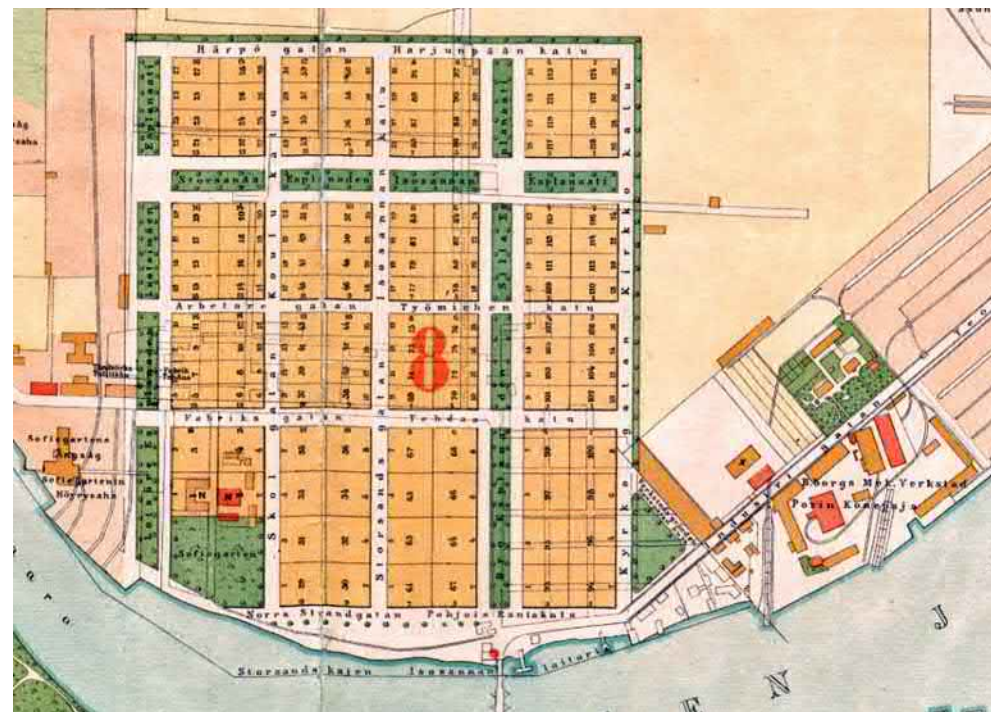
Porin Puuvillatehdas kehittyville Suomen markkinoille

Teollisuus, puunhankinta toivat vaurautta ja rahatalous yleistyi Suomessa. Kotimainen kysyntä alkoi vaikuttaa teollistumiseen 1800-luvun lopulla. Sahateollisuuden vaurastuttamat, kauppiaina aloittaneet Ahlströmin, Rosenlewin ja Juseliuksen suvut etsivät uusia sijoituskohteita. Sahatoiminnassa kovat kilpailijat yhdistivät voimansa heille uudella tekstiiliteollisuuden alalla. Tehtaan perustamisen lähtökohtana olivat kotimarkkinoiden kasvanut kysyntä. Päätös oli liiketaloudellinen, mutta taustalla oli myös liikemiesten vahva halu kehittää Porin kaupunkia.

Päätös Porin Puuvillan perustamisesta tehtiin huhtikuussa 1898. Perustajien joukossa olivat mm. tuolloinen Porin Tulitikkutehtaan pääomistaja F.A. Juselius sekä toiminimet W. Rosenlew ja A. Ahlström. Yhtiökumppanit olivat kilpailijoita, mutta puuvillateollisuus oli uusi toimiala, jolla voitiin tehdä yhteistyötä. Tontti ja piirustukset Björneborgs Bomullmanufaktur Aktiebolagin eli Porin Puuvillateollisuus Osakeyhtiön rakennuksia varten hankittiin jo samana vuonna. Tehtaan paikan valikoitumiseen oli useita syitä: ratkaisevin syy oli se, että useilta, osin perustajien omistamien ja lähellä sijaitsevista sahoilta saataisiin sahausjätettä polttoaineeksi. Muita syitä olivat mm. joen etelärantaan verrattuna edullisempi tonttimaan hinta sekä paremmat kehitysmahdollisuudet. Tehdas myös tarvitsi runsaasti vettä teollisuusprosessiin. Alue oli lisäksi juuri liitetty kaupunkiin ja sinne oli laadittu asemakaava.

Tiedossa oli, että Isosannan, entisen tulitikkutehtaan alue oli varsin vesiperäisiä ja edellyttivät laajoja paalutuksia. Tehtaan tilantarve, tekniset ratkaisut ja rakennusten sijoittelu suunniteltiin vuonna 1898 Englannissa. Tuotantotilojen julkisivusuunnittelua annettiin arkkitehti August Krookin suunniteltaviksi. Krook oli vähän aikaisemmin suunnitellut kaupungin komeimman, palatsimaista uusrenessanssia edustavan Juneliuksen (1895) talon. Krookilla oli myös kokemusta uusista rakenteista, erityisesti betonirakentamisesta. Tehtaasta rakennettiin ajan hengen mukaisesti paloturvallinen, rakennukseen tuli massiiviset punatiiliseinät ulkoseiniksi, sisällä betonista valettuja välipohjia kannattivat valurautapilarit ja -palkit. Julkisivujen tyylisuuntina arkkitehtuurissa vaikuttivat vielä tällöin kertaustyyli, joista uusgotiikkaa suosittiin teollisuus- ja kirkkorakennuksissa, ehkä juuri tiilen vuoksi. Tehtaan tyyliksi tuli ajalle tyypillisesti uusgotiikka. August Krookin veli asui Porissa, joten arkkitehdin valinta oli todennäköisesti useiden asioiden summa.

Isosanta 1897, Porin uusi, 8. kaupunginosa

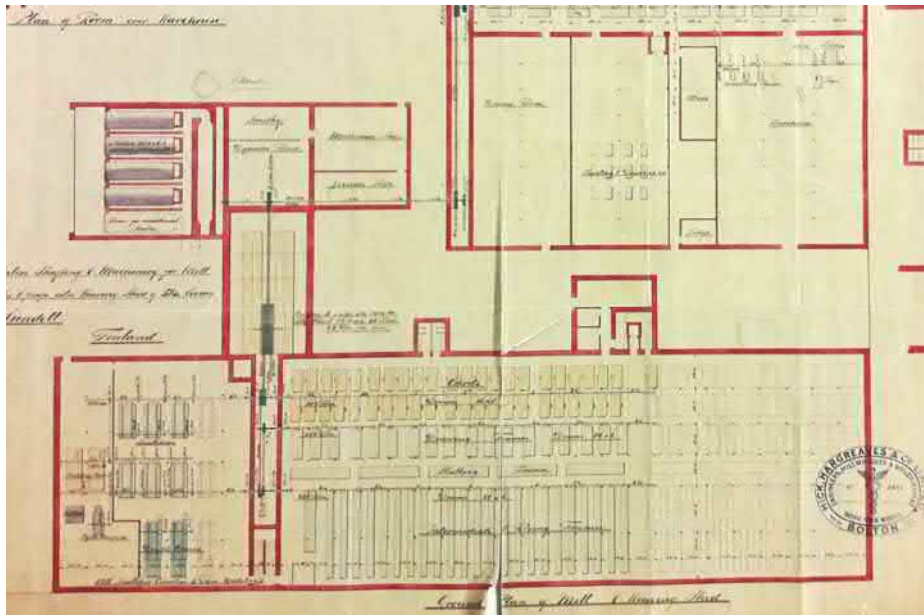

Ote Porin kaupungin asemakartasta 1897. Nykyisen korttelijaon lähtökohtana on tulitikkutehtaan aika, vaikka tulitikkutehtaan itä-länsi-suuntaisen pääakselin muodostanut puistokatu (kartassa Tehdaskatu) katosi osittain 1930-luvulla puuvillatehtaan laajennusten alle sekä 1990-luvulla asuinkortteleiden alle, on siitä säilynyt nykypäiviin lyhyet pätkät kaupunginosan reunoilla. Ensimmäinen kaava oli teollisuuspainotteinen, teollisuustonteiksi varattiin pääosa rannan tonteista. Kortteleiden akselisto on samansuuntainen joen etelärannan keskustan kanssa. Yhtiö hankki omistukseensa ensimmäisenä kahden rantakorttelin tontit nro 29–36 ja 61–69. Myöhemmin tontteja hankittiin lisää. Uuden kaupunginosan naapureina olivat Rosenleweille kuuluneet konepaja ja nk. vanha saha. Länsipuolella sijaitsi Sofiegartenin puisto ja päärakennus, ns. pieni päresaha sekä tulitikkutehdas. Päärakennus ja sen vieressä oleva kivirakennus toimivat tulitikkutehtaan jälkeen kouluna.

2.2 Puuvillatehtaan rakentaminen 1890-/1910-l

Puuvillatehtaan tilojen ja sen teknisestä suunnittelusta on säilynyt piirustuksia vuodelta 1898. Syksyllä on kirjattu pohjapiirros, jonka on laatinut englantilainen Hick. Hargreaves & Co. Suunnitelmassa olivat ensimmäisen vaiheen rakennukset, vain värjäämö puuttuu, joskin sille oli varattu paikka. Näyttäisi myös siltä, että rakentamatta jätetty kehräämön itäpääkin oli enemmän tehtaan laajennusvaraa. Värjäämön ja itäpään rakentamatta jättäminen olisivat näin olleet jo suunnitteluvaiheessa esillä. Arkkitehdille, August Krookille jäi tehtäväksi suunnitella julkisivut ja rakennepiirustukset näiden pohjasuunnitelmien pohjalta. Ainoa muutos oli voimalaitoksen piipun sijoittelu, piirustuksissa se on merkitty voimalan eteläpuolelle, mutta toteutettiin pohjoispuolelle.

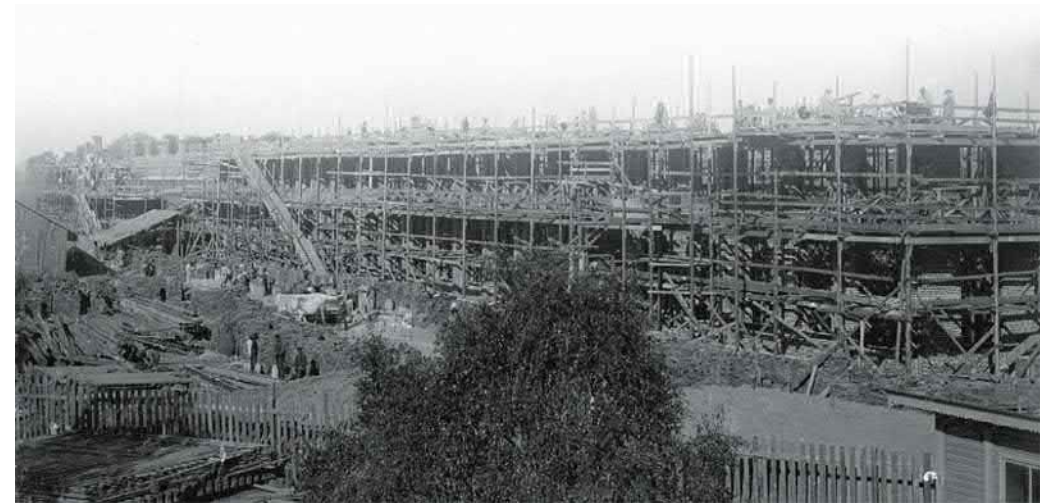
Tehtaan lähtökohta, Hick. Hargreaves & Co. suunnitelma

Piirustus: Tehtaan pohja ja koneiden sijoittelupiirustus vuodelta 1898. Värjäämöä ei ole piirretty, mutta sille varattiin paikka. Kehräämön itäpääty on piirretty koneiden osalta himmeästi, ehkä kulma miellettiin laajennusvaraksi. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

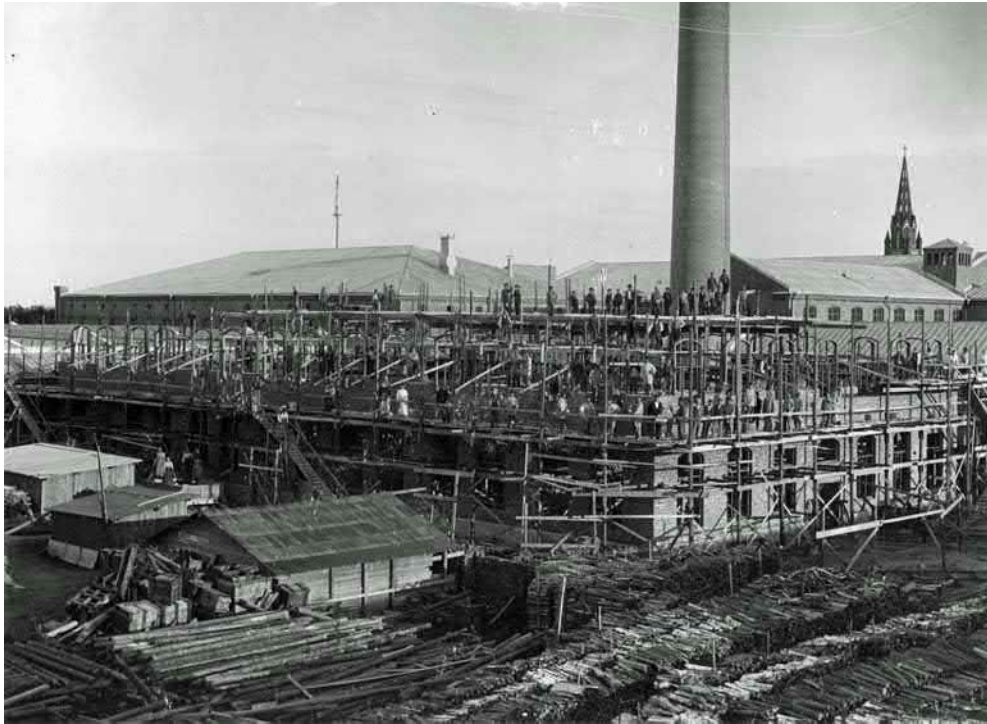
August Krookin ensimmäiset julkisivu- ja rakennepiirustukset ovat joulukuulta 1898 ja ne on kirjattu tehdyn Tampereella. Suunnittelutyö alkoi ilmeisesti kehräämöstä, muut piirustukset ovat tammikuulta 1899. Suunnittelu eteni ripeästi; piirustukset hyväksyttiin Porissa jo helmikuussa 1899. Rakennustyöt alkoivat samaan aikaan ja jo joulukuussa vietettiin tehtaan harjakaisia.

Itse tehtaan rakentaminen alkoi paalutuksella, joka osoittautui arvioitua kalliimmaksi ja laajemmaksi. Vetiseen maahan upotettiin n. 7000 puupaalua. Kalliit perustamiskustannukset, talouden heikkeneminen ja puuvillan hinnankorotukset johtivat suunnitelman karsimiseen. Piirustuksissa varauksina esiintyvät kehräämön itäkulma ja värjäämö jätettiin toteuttamatta. Keskeiset tehdasrakennukset, kehräämö ja kutomo sekä voimalaitos ja kangasvarasto valmistuivat vuonna 1900. Ensimmäisenä valmistui konttorin ja isännöitsijän asunnon sisältänyt rakennus. Tehtaan voimakoneet käynnistyivät heinäkuussa 1900, kehruukoneet elokuussa ja kutomokoneet saman vuoden marraskuussa.

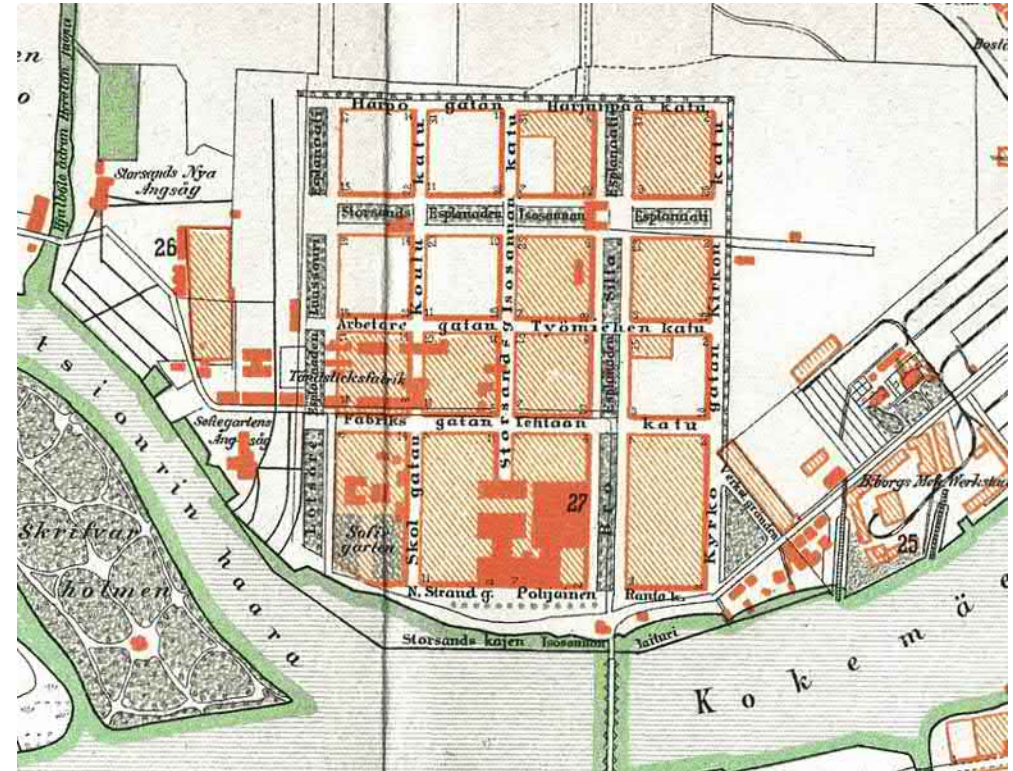

Kehräämön rakentaminen käynnissä syksyllä 1899. Kuvaussuunta Porin sillalta. Lähde: Työn paikasta teollisen kulttuurin perinnöksi -artikkeli, Anna Sivula.

nitelma, jonka pohjalta ja mitoilla arkkitehti Onni von Zansen laati rakennuksen julkisivut. Uuden osaston rakentaminen aloitettiin kesäkuussa 1901 ja se valmistui 1902.

Värjäämön rakentaminen meneillään. Kuva on otettu luoteesta kaakkoon. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Kaupunginosa kasvoi nopeasti, tehtaiden ohella asuinkorttelit täyttyivät nopeasti, vuoden 1902 kartassa tehtaan ympärillä olevat korttelit, vinorasterilla merkityt ovat jo rakennettu tai ainakin myyty tai rakenteilla. Puuvillatehtaan, konepajan ja kahden höyrysahan sekä tulitikkutehtaan tehdasrakennukset on merkitty punaisella. Kokonaan rakentamatta on vain luoteiskulman korttelit. Lähde: Meriluoto, Matkakartasto Pori 1902.

Tehtaan laajentamistarpeet ja asuntojen tarve johti nopeasti lisämaan tarpeisiin. Tontinostoja tehtiin uusia tehdasrakennuksia sekä työnjohtajien ja työläisten asuntoja ajatellen. Ensimmäisten hankintojen joukossa olivat tontit 37–44 ja 69–76. Ennen ensimmäistä maailmansotaa yhtiö hankki joukon tontteja, sekä rakennettuja että rakentamattomia. Asuntojen rakentamista tehostettiin 1920 jälkeen: melkein joka vuosi ostettiin uusia tontteja ja rakennettiin asuntoja mestareille, työnjohtajille ja työläisille.

Ensimmäisen rakennusvaiheen täydennys 1912–1913

Tehtaan kannattavuus parani vuoden 1905 jälkeen hitaasti, mutta varmasti. Tehdasta perustettaessa pääoman puute oli vaikuttanut siihen, että tehdasta ei voitu perustaa niin suurena kuin olisi haluttu. Syksyllä 1912 osakkaat hyväksyivät uudistetut rakennussuunnitelmat, jotka laati August Krook. Siltapuistokadun ja Pohjoisen rantakadun kulmaan rakennettiin kolmikerroksinen rakennus, joka oli tarkoitettu jaettavaksi kehräämön ja kutomon kesken. Matalaa kutomorakennusta jatkettiin samoin pohjoiseen. Kulmarakennuksen ylle kohoava, v. 1899 porrastornin päälle rakennettu vesitorni oli osa tehtaalta tällöin rakennettua sprinklerijärjestelmää. Tehtaan laajennus näkyi myös kehräämön wc-erkerin laajenuksena. Vuoden 1914 alussa tämä rakennusvaihe oli valmis. Henkilökuntaa tehtaalla oli työvoimaa 657 henkeä ja voimalaitoksessa oli käyttövoimaa 1300 hevosvoimaa.

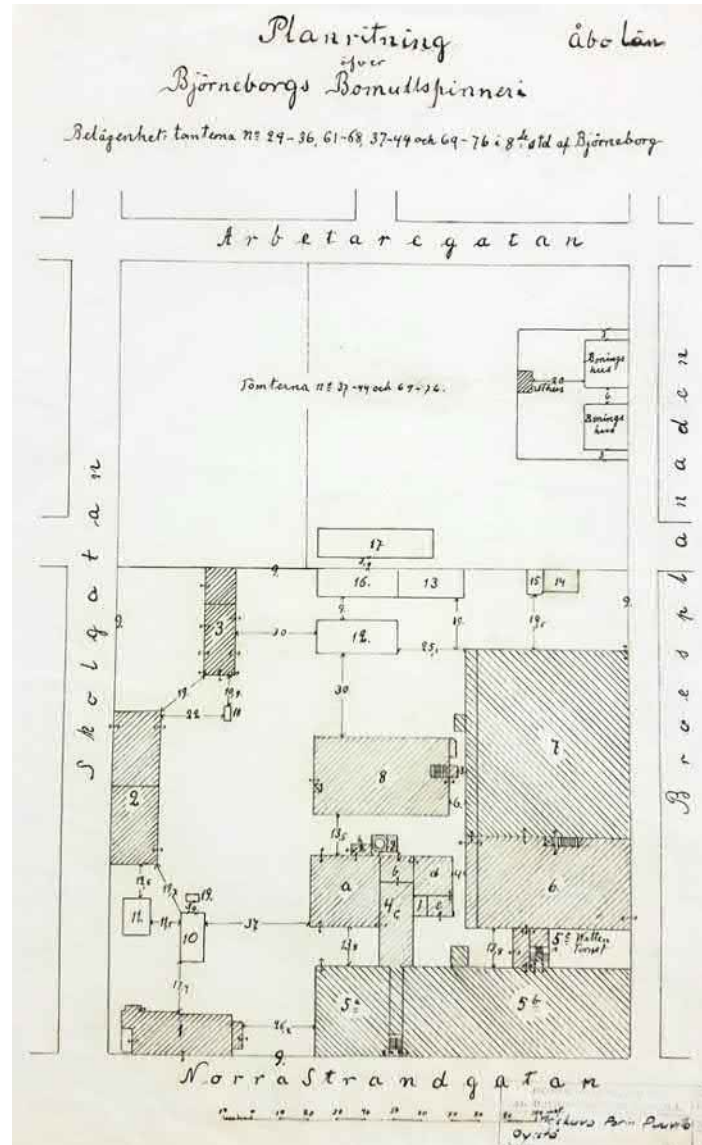
Tonteille 72 ja 74, Siltapuistokadun varrelle rakennettiin 1908 kaksi tilavaa puista asuintaloa mestareita varten. Rakennukset siirrettiin vuonna 1934 kutomon laajennuksen vuoksi Luotsinmäenpuistokadun varrelle, johon muodostettiin tehtaan johdolle, johtajalle, insinööreille ja mestareille oma, muurien ja aitojen rajaama asuinkortteli. Lähde: Metsä.

Ensimmäisen maailmansodan alkaessa olivat olosuhteet kotimaisilla puuvillamarkkinoilla alkaneet vakiintua. Ensimmäisen maailmansodan aikana varsinkin Venäjän armeijasta tuli puuvillatehtaan merkittävä asiakas. Sodan aikana amerikkalainen puuvilla asetettiin vientikieltoon ja raaka-aineen hankinta tehtaalta vaikeutui. Tehtas sai täytettyä varastonsa huonompilaatuisella venäläisellä puuvillalla ja kävi täydellä teholla vuoteen 1917 saakka. Venäjän vallankumous sekä Suomen sisällissota sotkivat tehtaan toiminnan ja se oli seisokissa aina vuoteen 1919 saakka. Tauon pääsyyinä oli ollut raakapuuvillan puute.

Puuvillan tulo oli niin epätasaista, että Kokemäenjoen eteläpuolellekin syntyi rantaan usein suuria avovarastoja, jotka toukokuussa 1915 syttyivät palamaan. Lähde: Metsä.

Alla vuoden 1916 asemakartta, vinoviivoitetut ovat kivirakennuksia, oikealla ylhäällä näkyvät nykyisin Luotsinmäenpuistokadun varrella olevat mestaritalot sekä niiden kivinen ulkorakennus. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

2.3 Tehtaan uudistaminen ja laajentaminen 1920- ja 1930-luvut

Porin Puuvillateollisuus Oy lakkautettiin 1921 juridisista syistä. Sen omaisuus myytiin uudelle Porin Puuvilla Oy -nimiselle yhtiölle, jolla oli kuitenkin samat omistajat. Yhtiön suurin omistaja oli A. Ahlström Oy ja Ahlströmin suku.

1920-luku, tehtaan tekninen uudistaminen

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen höyryturbiinit ja sähkömoottorit korvasivat höyrykoneet sekä niiltä kehruu- ja kutomokoneille kulkeneet voimasiirtohihnat. Siirtyminen mekaanisesta voimansiirtojärjestelmästä ryhmä- tai yksittäiskäyttöön sekä rationalisoi ja halvensi tuotantoa, että muutti radikaalisti tehtaan ulko- ja sisäasua. Tehtaan ilmainen ja läheltä saatava polttoaine loppui, kun Rosenlew-yhtiö alkoi hyödyntää sahausjätettä itse ja Porin muut sahat olivat joko vaihtaneet paikkaa tai lopettaneet. Korvaavaksi polttoaineeksi tulivat ensin halot, myöhemmin kivihiili.

Kivihiilen pitkä varasto sijaitsi vuosikymmeniä värjäämörivin edustalla. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Tehtaan tekninen uudistaminen alkoi 1920-luvun alkupuolella. Voimalaitosta ja tehtaan konekanta uusittiin sekä automatisoitiin. Ahtauden vuoksi rakennettiin kutomon lisärakennus 1924 ja korotettiin sen esivalmistamo uudella kerroksella 1928. Maailmansodan jälkeen erityisesti painetut kankaat saivat suuren kysynnän. Värjäämöä uudistettiin ja siirryttiin konevärjäykseen. Uudet osastot olivat täysin valmiit 1926. Henkilökuntaa tehtaalla oli vuonna 1927 noin 1200 henkeä, tuotannon arvo oli 61 miljoonaa markkaa ja käyttövoimaa oli jo 2100 hevosvoimaa.

Vuonna 1925 yhtiö ryhtyi yrittämään vientiä, ensin Baltiaan; sitten Englantiin ja Egyptiin; siihen asti koko tuotanto oli sijoitettu kotimaahan.

Tehtaiden kaupunginosa. Kartta näyttää Puuvillatehtaan keskeisen aseman kaupungin osassa. Tehdastontti on saavuttanut lopullisen kokonsa, punatiilistä ydintä ympäröivät jokimaiseman ohella matala, puurakenteinen työväenasutus. Tehtaat, Puuvillatehdas ja konepaja rakennuttivat tai omistivat suuren osan asuinkortteleiden rakennuksista. Puistokatuja jakama kaupunginosa on tyypillinen 1800-luvun ruutukaava, jossa leveillä puistokatuilla parannettiin paloturvallisuutta. Kaupunginosan itäpuolelle sijoittui Rosenlew -yhtiön laaja konepaja-alue. Lähde: Porin asemakartta vuodelta 1928, KA.

Kuvapari: yläkuva lienee otettu vuoden 1926 vaiheilta koska kuvassa ovat vanha ja uusi silta. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori. Alakuva vuodelta 2018.

1930-luku, tuotantotilojen laajennus ja johdon asuinalue

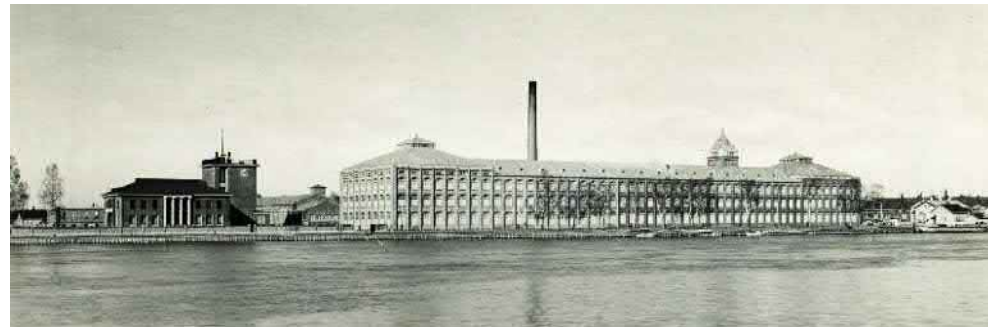
Maailmanlaajuinen lamakausi pakotti suomalaiset puuvillatehtaat yhteistyöhön. Suomen kuuden puuvillatehtaan yhdistäminen suuryritykseksi kaatui 1930 Porin puuvillatehtaan vastustukseen. Tehtaat perustivat myyntiorganisaation Puuvillatehtaitten Myyntikonttori (PMK), jonka ulkopuolelle Pori jättäytyi. Alan teollisuuden omistus alkoi keskittyttyä, kun Finlayson hankki Forssan ja Tampereen Lapinniemen tehtaat omistukseen.

Kartellin ulkopuolelle jättäytynyt Pori pyrki parantamaan tilannettaan tehtaan laajentamisella. Tehdas oli jo edellisellä vuosikymmenellä teknisesti uudistettu, nyt laajennettiin merkittävästi tuotantotiloja. Kehräämön, kutomon, värjäämön, painamo- ja viimeistelyosastojen laajennustyöt aloitettiin 1933 ja ne valmistuivat vuoden 1935 loppupuolella. Tehdastontin täyttyessä ostettiin kaupungilta uudelle konttorille ja johtajan sekä johdon asunnoille Sofiegartenin puistoalueen jäännös sekä neljä saman korttelin tonttia; tälle alueella rakennettiin vuosina 1934–1936 uusi konttori sekä johdon asuinrakennuksia. Ennen sotaa valmistuivat vielä uusi muuntamo. Kehräämön 1939 suunniteltu uusi laajennus jäi kuitenkin paperille sodan sytyessä.

Kehräämön jatkaminen mahdollisti osastojen järjestämisen järkipäraseksi kokonaisuudeksi. Kutomo oli pitkälle automatisoitu. Tehtaan laajentamisen jälkeen Porin puuvillatehdas liittyi myyntiorganisaatioon uuden tehtaan korkeammalla kiintiöllä.

Kehräämöä jatkettiin 1934 länteen, vanha isännöitsijän asunto- ja konttorirakennus purettiin laajennuksen tieltä. Kuva: Metsä.

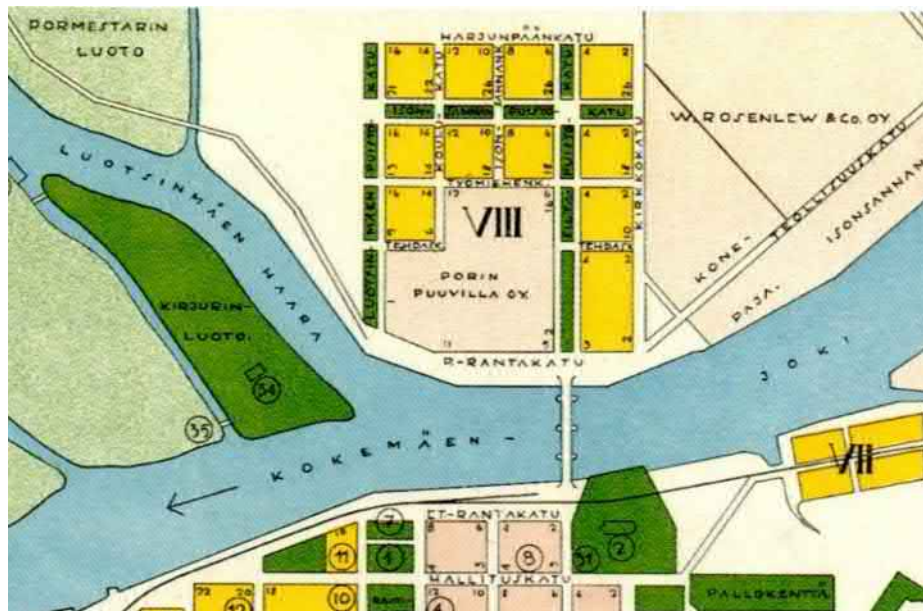

Kuvapari: Yläkuva on 1930–40-lukujen vaihteesta, jolloin tehdas saavutti tutuksi tulleen ulkoasun Kokemäenjoen suuntaan, oikealla puolella näkyy tehtaiden matalia asuinkortteleita, kuva lounaasta koilliseen päin. Lähde: Elka. Alakuva keväältä 2018.

Porin satsauksen näkyivät tehtaan luvuissa, jotka kaksinkertaistuivat vuosikymmen takaiseen aikaan verrattuna, vuonna 1938 työntekijöiden määrä oli noin 2100, tuotannon arvo oli n. 113 miljoonaa ja käyttövoimaa oli n. 6000 hevosvoimaa. Tehdas laajensi tuotantoaan myös tekosilkkeihin ja painettuihin kankaisiin. Porin puuvillatehdas nousi Suomen toiseksi suurimmaksi puuvillatehtaaksi. Yrityksen ohjat ja omistus olivat 1930-luvulla edelleen paikallisten teollisuussukujen käsissä, niiden, jotka olivat osallistuneet alkupääoman kokoamiseen.

Ennen talvisotaa tuotantoa laajennettiin vielä sillaan eli selluloosakatkokuituun. Keväällä 1941 päätettiin perustaa silkkitutomo ja täydentää konekantaa. Kutomon pohjoispäätä jatkettiin rakentamalla uusi osa länteen päin. Osasto saatiin käyntiin 1943.

Porin kaupunkikartta vuodelta 1938.

Konttorin ja johdon uusi kortteli liitettiin kaupunkikartassa osaksi teollisuuskorttelia.

Tehtaan 1950-luvun laajennus

Desing ja tehtaan modernisointi 1953–1958

1940-luvulla markkinakilpailu ei vielä ollut kovin kireää. 1950-luvulla Suomen ulkomaankaupan liberalisoitumisen (devalvaatio, tuontisäännöstelyn purku ja tullisuoja) vuoksi vallitsi ankarampi tuontikielipolitiikka ja uudet vientihaasteet. Kotimarkkinat kävivät nopeasti liian pieniksi erikoistumista ja kannattavaa sarjavalmistumista ajatellen. Tuotannon luvut eivät muuttuneet, vuonna 1949 tehtaan resurssit olivat ennallaan, tuotannon arvo nousi kyllä merkittävästi.

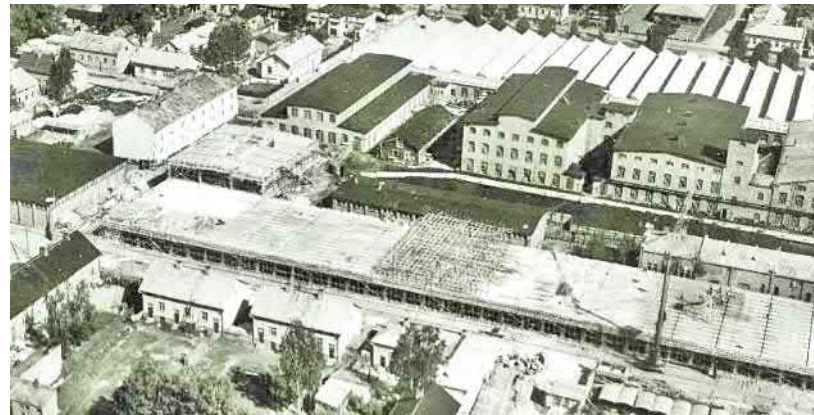
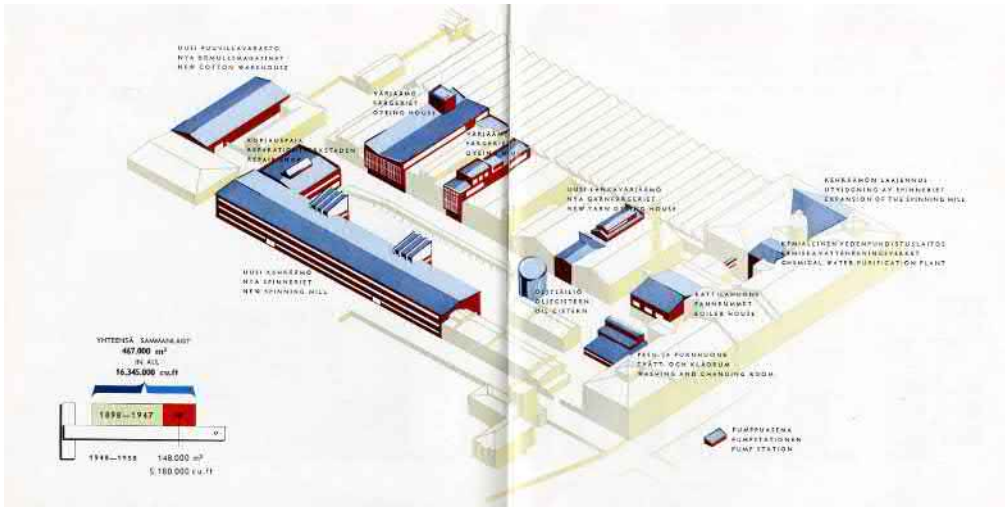
Tehtaan tuotanto muuttui 1950-luvulla. Tavallisten kankaiden rinnalle tulivat design-kankaat. Taideteolliset kankaat toi tehtaalle Maire Gullichsen, joka oli tehtaan osake-enemmistön hallitsevan Ahlström suvun jäsen ja hallituksen puheenjohtajan puoliso. Timo ja Pii Sarpanevan vaikutus tehtaan mallistoon ja osittain muuhunkin

tuotesuunnitteluun havaittiin pian niin suureksi, että Porin Puuvilla sai muista tehtaista seuraajia, mm. Kaj Franckista tuli Forssan oma suunnittelija. Toinen tehtaalla vaikuttanut taiteilijapari oli Taideteollisesta oppilaitoksesta valmistuneet Juhani ja Raili Konttinen, jotka työskentelivät tehtaan ateljeessa vuosina 1955–1976. Tukholman 1958 sisustustekstiilien kansainvälisestä näyttelystä alkoi Porin Puuvillan varsinaisen ulkomainen menestys. Sarpanevan mallisto jatkoi Ruotsista Yhdysvaltoihin. Jo aiemmin Porin Puuvilla oli lähtenyt mukaan pienellä mallistokokoelmalla pysyvään näyttelyyn Lontooseen.

Varsinainen taideteollinen linja jäi edelleen vain suhteellisen pieneksi osaksi tehtaan koko tuotannosta, mutta sama tuotekehittelyn perusajatus alkoi vähitellen näkyä kaikessa suunnittelussa, jossa voi nyt sanoa alkaneen uuden kauden. Tehtaan omia tuotteita olivat mm. Chenille ja Enstex-kangas. Kokolattiamattojen valmistuskokeilu aloitettiin.

Tehtaalle rakennettiin 1955 korttelin luoteiskulmalle uusi kehräämö, johon sijoitettiin lisäksi autotalli, autojen ja koneiden korjauspaja, puutyöverstaas sekä piirustuskonttori. Kutomoa oli laajennettu jo 1942 ja kehräämön laajennus ja uudet tuotantosuunnat johtivat myös värjäämöriin uudistamiseen. Värjäämöriin liitettiin uusia rakennuksia aina kun tuotannon jalostusastetta nostettiin ja 1950-luvulla lisätyt uudisrakennukset täyttivät rivissä olleet aukot. Enää ei seurattu vanhaa, vaan uudet tuotantotilat saivat modernin ulkoasun. Suunnittelusta vastasi arkkitehti Pentti Ahola. Tehtaan sisäpihalle rakentui uuden kehräämön ja kutomon lisärakennuksien kautta uusi moderni tehdasmiljöö, joka lomittui taitavasti vanhempaan ympäristöön. 1950-luvun suuren laajennussuunnitelman toteututtua tehtaan tuotantotilat ylittivät jo puolen miljoonan kuutiometrin rajan.

Modernisointi ulottui tuotannon ja uudisrakennusten ohella myös sisätiloihin. Henkilökunnalle rakennettiin kattavat pukeutumis- ja peseytymistilat, jossa olivat suihkut ja tuuletetut kaapit. Ruokala ja wc -tilat uudistettiin. Teollisuustiloissa uusittu ilmanvaihto poisti myrkylliset kaasut ja kosteat höyryt. Tehdas sai uuden terveysaseman. Valaistukseksi tulivat loisteputkivalaisimet. Myös väritys uusittiin, tehdastilojen tummuneet seinät ja koneet saivat uudet valoisat ja iloiset pastellisävyt. Logistiikassa kuorma-autot ja haarukkatrukit korvasivat lopullisesti hevosen.

1950-luvulla uusi kehräämö ja sen korjaamopaja sulki ja muodostivat tehtaan luoteiskulman. Lähde: Elka.

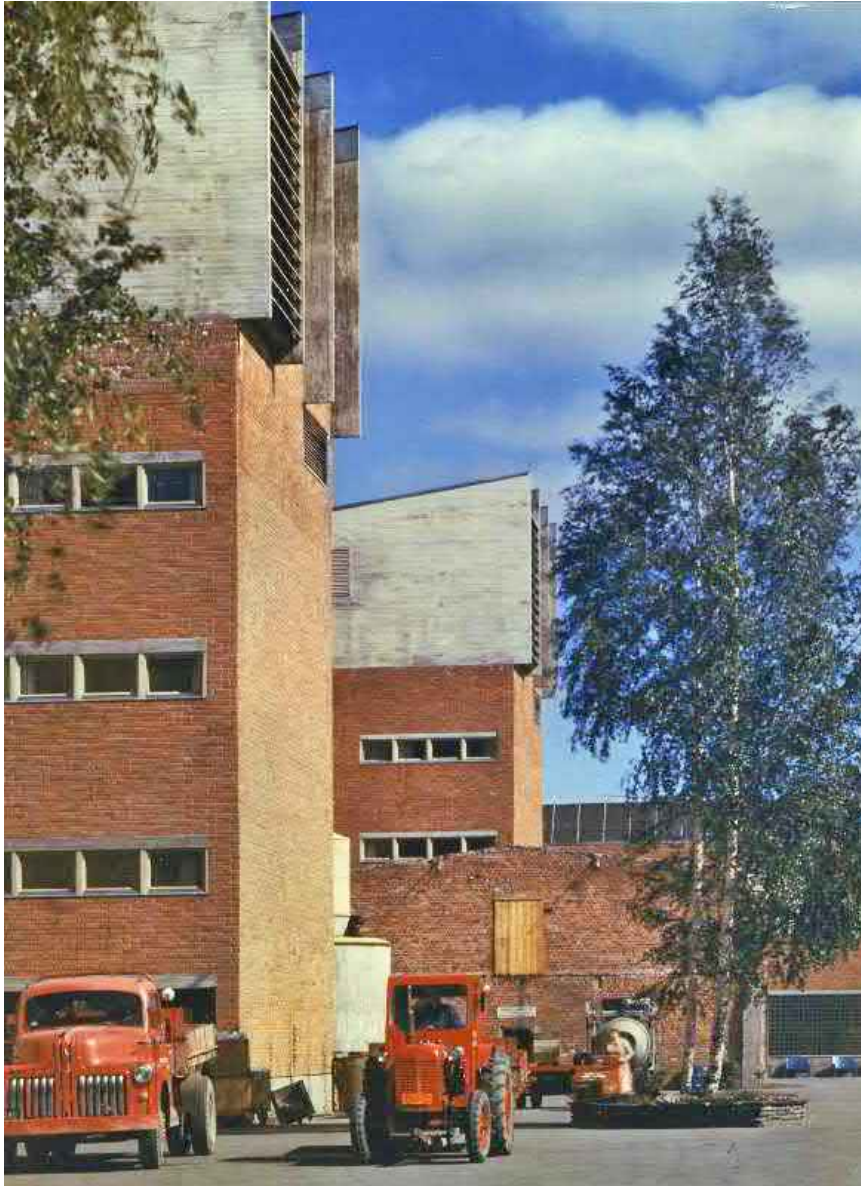

Ajan hengessä julkaistiin myös uusi historikki, joka keskittyi vahvasti tuomaan esiin uudistetun tehtaan ja sen tuotteiden visuaalista, modernia ilmettä. Yläkuvassa 1950-luvun laajennukset tehtaalla ja alla pakkaamon värikästä ilmettä. Pääosa uudisrakennuksista purettiin teollisen toiminnan päättymisen jälkeen, lähinnä värjäämöriivin osat ja voimalan korotus kertovat enää 1950-luvusta. Kuvat teoksesta Zilliacus.

Puuvillatehtaan 1930-luvulla muodostunut, kaksi korttelia käsittänyt teollisuustontti oli nyt 1950-luvun lopussa ääriään myöten täynnä, eikä sen läheisyydestä löytynyt tehtaan laajentamiseen sopivaa maata, mikä johtui Porin kaupungin silloisesta tonttipolitiikasta. Yhtiö tiedusteli sopivia tontteja Porin ympäristökunnista, mm. Ahlaisista. Laajennustarvetta purettiin perustamalla Ikaalisiin silkkitehdas 1959.

1950-luvulla Porin keskustasta ja joelta oli näin selkeä näkymä itse tehdasrakennuksen sekä johtajan ja konttorirakennuksen suuntaan. Lähde: Zilliacus.

Näkymä tehdasalueen sisältä. Vasemmalla Koulukadun, nykyisen Pumpulikadun varteen sijoittunut uusi rakennusmassa, uusi kehräämö, sisäpihalta kuvattuna. Tornimaisilla erkereillä oli modernit vastinparit värjäämörivissä. Lähde: Elka.

1950–60-lukujen vaihteen ilmakuvasta näkyy, kuinka tehdasalue on rakennettu aivan täyteen. Rakentaminen eteni korttelissa 1900-luvun alusta lähtien kohti pohjoista. Tehdasaluetta leimaakin kehräämöstä kohti pohjoista suuntautuvat pitkät rakennusmassat. Uudisrakentaminen olisi käytännössä tarkoittanut vanhan purkamista. Vähän lisätilaa saatiin vielä tehtaan jatkeena olevasta asuinkorttelista, johon rakennettiin yksittäisiä varastorakennuksia. Käytännössä tehtaan lisätila haettiin Ikaalisista, johon perustettiin tehtaan silkiosasto. 1960-luvulla vanhojen tehtaiden laajenemismahdollisuudet kaventuivat, syynä oli kaupungistuminen sekä tehtaiden vaatimien uudistusten suurempi mittakaava. Vesiliikenteen merkitys väheni 1950-luvulla Suomen autoistuessa ja tehtaan etupihana, kuljetus-, laitur- ja varastoalueena ollut Pohjoisranta sai tällöin nykyisen puiston. Lähde: Elka.

2.4 Tehtaan fuusiointi ja lopettaminen 1960–1994

Vuonna 1900 toimintansa aloittanut puuvillatehdas saavutti, monien nousu- ja las-
kukausien kautta, suurimman laajuutensa 1960-luvun alkupuolella. Rakennustoi-
minta kuitenkin hiipui tilan loppuessa, uudisrakennuksia olivat lähinnä vielä lastaus-
laituri ja vedenpuhdistuslaitos (1965). Rakennettua pinta-alaa oli 1960-luvun alussa
yhteensä 90 000 m². Työntekijämäärä oli lähteestä riippuen 2000 ja 3000 hengen
välillä.

Suomi alkoi 1960-luvulla avautua ja liittyä yhä enemmän järjestöihin. Suomi liittyi
EFTA:n ja EEC jäseniksi ja jäsenyyden tuomien sopimusten mukana poistuivat vähi-
tellen tekstiiliteollisuuttakin suojanneet tullit ja PMK -kartellin tuomat voitot. Portu-
galista ja Neuvostoliitosta tuli pahimmat kilpailijat. Juuri tekstiiliteollisuus oli ollut
herkimmin haavoittuvia teollisuuden alojamme vapaakauppakehityksessä: esim.
kutomoteollisuuden kannattavuus oli ollut 1960-luvulla heikompi kuin useimpien
muiden teollisuudenalojen.

Ilmakuva 1950- ja 1960-luvun vaihteesta Lähde: Satakunnan Museo.

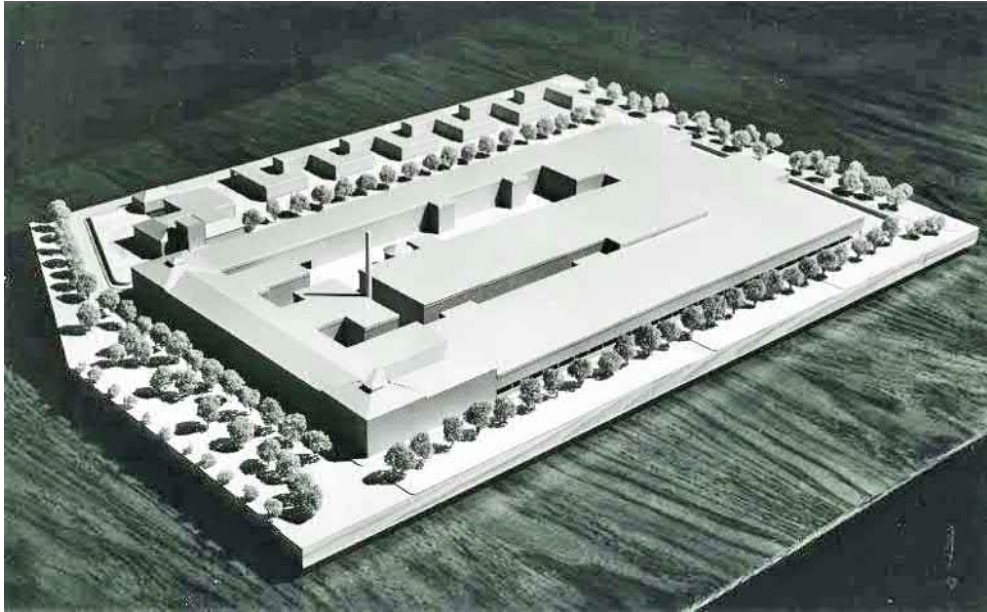
1967 hankittiin Pohjoismaiden ensimmäinen rotaatiofilmipainokone. 1960–1970-
lukujen vaihteessa toteutettiin vielä laaja modernisointiohjelma: uudenaikainen esi-
kehruulinja, karstakone, sekoitusautomaatti sekä pitkä valkaisulinja. Tehdas tarvitsi
tuekseen aiempaa tuntuvasti suuremman asiantuntijajoukon; koko henkilökunnan
jatkokoulutusta eli jatkuvasti tehostettava. Oma ammattikoulu oli perustettu 1958;
siihen vaikuttivat mm. edellä mainittu syy sekä konekannan uudistuminen, tuotan-
tomenetelmien muuttuminen ja tuotevalikoiman kehittyminen.

Investoinnit, tuotannon kasvu ja uusien tuotteiden kehittäminen jatkuivat tehtaalla
1970-luvun alkuvuosiin saakka. Henkilökunta alkoi vähentyä, vuonna 1971 tehtaan
henkilökuntaa oli enää 1800 henkeä. 1970-luvun alussa yhtiön tuotteista meni vien-
tiin suoraan noin 30 % ja vaateteollisuuden kautta noin 10 % eli kaikkiaan vientiin yli
40 %. Myyntitilastoissa suhteellisesti nopeimmin olivat nousseet Ikaalisten tuotteet,
matot ja ompelimon valmisteet.

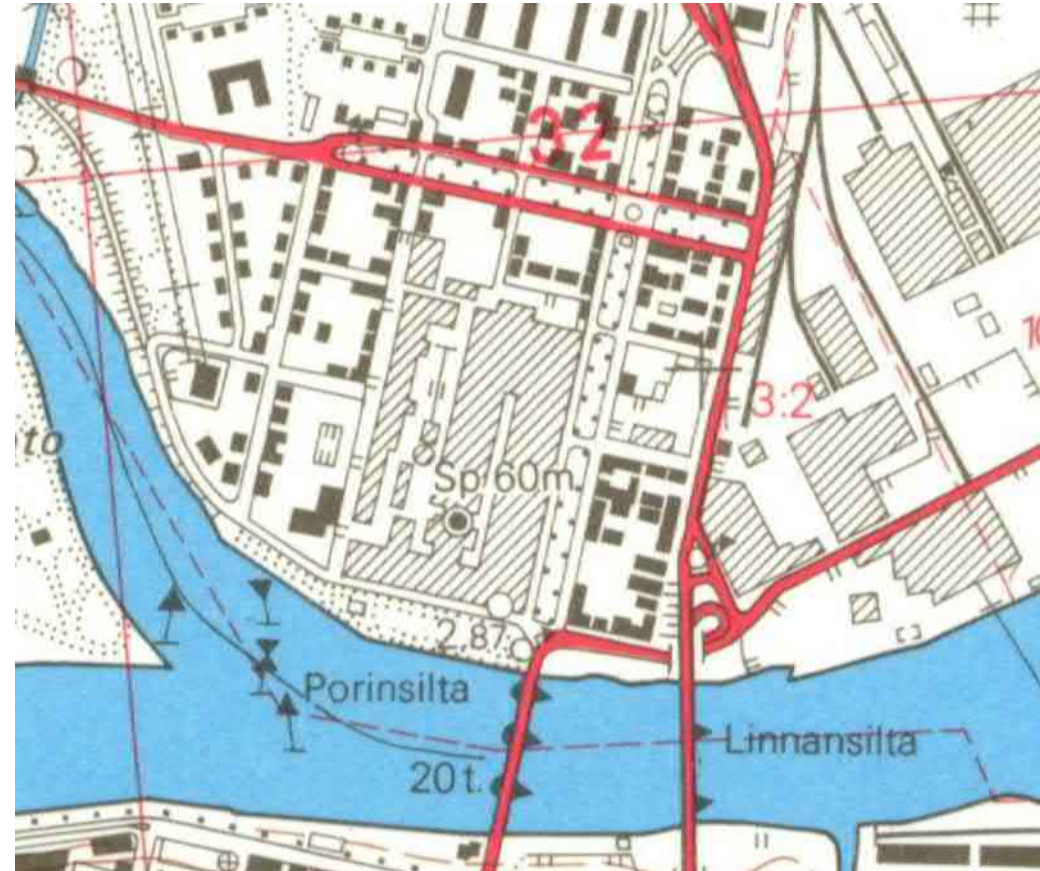
PMK:n perustamisesta lähtien oli puuvillateollisuuden uudistuspolitiikassa pyritty
eriytymään, keskittymään omille aloille ja hyötymään yhteistoiminnasta. Porin Puu-
villa ja Finlayson ryhtyivät 1960-luvulla neuvottelemaan yhteistoimintamahdolli-
suuksien parantamisesta. PMK:n tarjoamat edellytykset, joita oli jo alun perin
epäilty, olivat vuosikymmenien kuluessa osoittautuneet liian rajoitetuiksi ja monen
erityisongelman ratkaisua haettaessa jouduttiin toteamaan, että yhtiöiden yhtymi-
nen olisi tarkoituksenmukaisin tapa jatkaa yhteistoimintakehitystä. Yhtiöiden fuusio
toteutettiin 1973.

Tekstiiliteollisuus alkoi Suomessa yleisesti hiipua. Porissa kehitystä nopeutti 1981
toukokuussa tapahtunut kutomon suurpalo. Palossa tuhoutui tehtaan kannattava
kutomo ja kannattamaton kehräämö säilyi. Porin kutomotoiminta siirrettiin Fors-
saan. Tehtaan menetettyä prosessin olennaisen osan, alkoi toiminta hiljentyä kehrä-
ämöissä.

Porin lankatehtaan ja kehräämön toiminta päättyi syksyllä 1985. Vuonna 1985 Fin-
laysonin osake-enemmistö siirtyi Askon Oy:lle ja 1988 suoritettujen yhtiöjärjestelyjen
seurauksena Puuvillan tontti ja rakennukset siirtyivät Askon omistukseen. Syksyllä
1988 vanhasta tuotannosta oli jäljellä vain värjäämö ja viimeistämö, joiden tuotanto
loppui kesällä 1994.

Porin tehdasta ja suurkorttelia esittävä pienoismalli vuodelta 1973. Vaikka tehtaasta laajentaminen päättyi 1950-luvulla, tehtiin tehtaasta kehittämisen ohella sen laajentamisesta suunnitelmia. Pienoismallissa puuvillatehtaasta tehdaskorttelit olisivat laajentunut pohjoiseen, jossa vielä 1960-luvulla oli tehtaasta asuinkortteleita. Korttelin länsisivulla olleet tehtaasta puutaloalueet olisi uusittu pienkerrostaloilla, vain konttori ja johtajan asunto olisivat säilynyt ennallaan. Suhdanteiden heikentyessä ja tehtaasta fuusioinnissa laajennuksille ei enää ollut kuitenkaan tarvetta. Osin pienoismallissa esitetty suunnitelma toteutui 2010-luvulla, kun kutomon ja pohjoispuolen korttelin paikalle rakennettiin laatikkomainen kauppakeskus. Uusi kehräämö sai tällöin väistyä. Kauppakeskus toteutettiin myös 1970-luvun teollisuusrakentamisen hengessä, runkona, interiööriä betonipilarit sekä julkisivuna profiilipelti. Lähde: Elka.

Ote peruskartasta 1978. Savupiipun korkeudeksi on merkitty 60 metriä, mikä vastaa 20-kerroksista kerrostaloa.

Tulipalon jälkeen tehtaasta toimintaa alettiin ajaa vuosi vuodelta pienemmäksi ja siirtää tuotantoa Finlayson Oy:n muihin toimipisteisiin.

Oy Finlayson Ab:n omistama Porin Puuvillan palo 20.5.1981 oli vahinkojen arvolla mitattuna Suomen rauhanajan siihen saakka tuhoisin suurpalo. Tulipalo tuhosi täydellisesti n. 200 metriä pitkän kutomosalin ja siellä olleet koneet. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

2.5 Tehtaasta oppi- ja kauppataloiksi 1999–2012

Vuonna 2001 Askon yhtiöittämä kiinteistöliiketoimi muutti nimensä Renor Oy:ksi ja vuonna 2004 se, mukaan lukien Porin Puuvilla, myytiin suomalaisille yksityishenkilöille, jotka jatkoivat ja laajensivat yhtiön toimintaa.

Tehdas tyhjentyi tuotantoiminnasta ja jäljelle jäi tuhansia neliöitä tilaa. Tehdas oli myös muuttumassa kulttuuriperinnöksi, rakennukset inventoitiin ja niiden kulttuurihistoriallinen arvo todettiin. Uusi asemakaava laadittiin 1988, jossa pääjulkisivun muodostavat kehräämö ja konttori suojeltiin. Ensimmäiset suunnitelmat tehtaan jälkitekollisesta käytöstä syntyivät jo 1980-luvun puolivälissä, kun Asko Oy ja Porin puhelin neuvottelivat Porin puhelimen toiminnan siirtämisestä Puuvillaan. Hanke ei kuitenkaan toteutunut, samoin kävi 1990-luvun puolella, kun tiloja harkinnut Neorem Magnets valitsi Ulvilan. Lyhytaikaista käyttöä tiloissa edusti Kaupunkikylpylä Puuvilla.

Uusi tilaisuus tuli 1990-luvun jälkipuoliskolla, kun Tampereen teknillisen yliopiston Porin yksikölle etsittiin uusia tiloja ja Asko Oyj tarjoutui tällöin saneeraamaan tarvittavat tilat Puuvillaan. Kaupunki tarttui tarjoukseen ja syksyllä 1999 valmistuivat arkkitehtitoimisto Küttner Oy:n suunnittelemat korkeakoulun n. 6500 m² uudet tilat kehräämöön. Teknillisen koulun lisäksi Puuvillan tiloihin sijoittui Turun yliopiston, Turun kauppa korkeakoulun, Tampereen yliopiston sekä Taideteollinen korkeakoulun yksiköt. Kehräämöstä tuli Yliopistokeskus, jossa oli n. 10300 m² ajanmukaista tilaa. Yliopistokeskuksen lisäksi alueelle sijoittui ajan hengen mukaisesti tietotekniikka-alan yrityksiä, mm. Nokialla oli tiloja rakennuksessa. Muita toimijoita olivat mm. Satakuntaliitto ja Satakunnan TE-keskus.

Tehdasalueen käyttötavan muutos jatkui. Uuden käänteen Puuvillan kehitys sai, kun alueelle vahvistui 2008 osayleiskaava, jolla tehdaskortteli määriteltiin keskustatointojen korttelialueeksi. Osittain värjäämöön ja uudistiloihin sijoittuvan kauppakeskuksen rakennustyöt alkoivat 2012 ja valmistuvat syksyllä 2014. Värjäämöön saneerauksesta vastasi tehdasalueen hyvin tuntema arkkitehti Michael Küttner ja kauppakeskuksen arkkitehti Petri Pussinen, työtä varten heidän erilliset toimistonsa yhdistettiin arkkitehti Arkkitehtikonttori Küttner & Pussinen Oy:ksi.

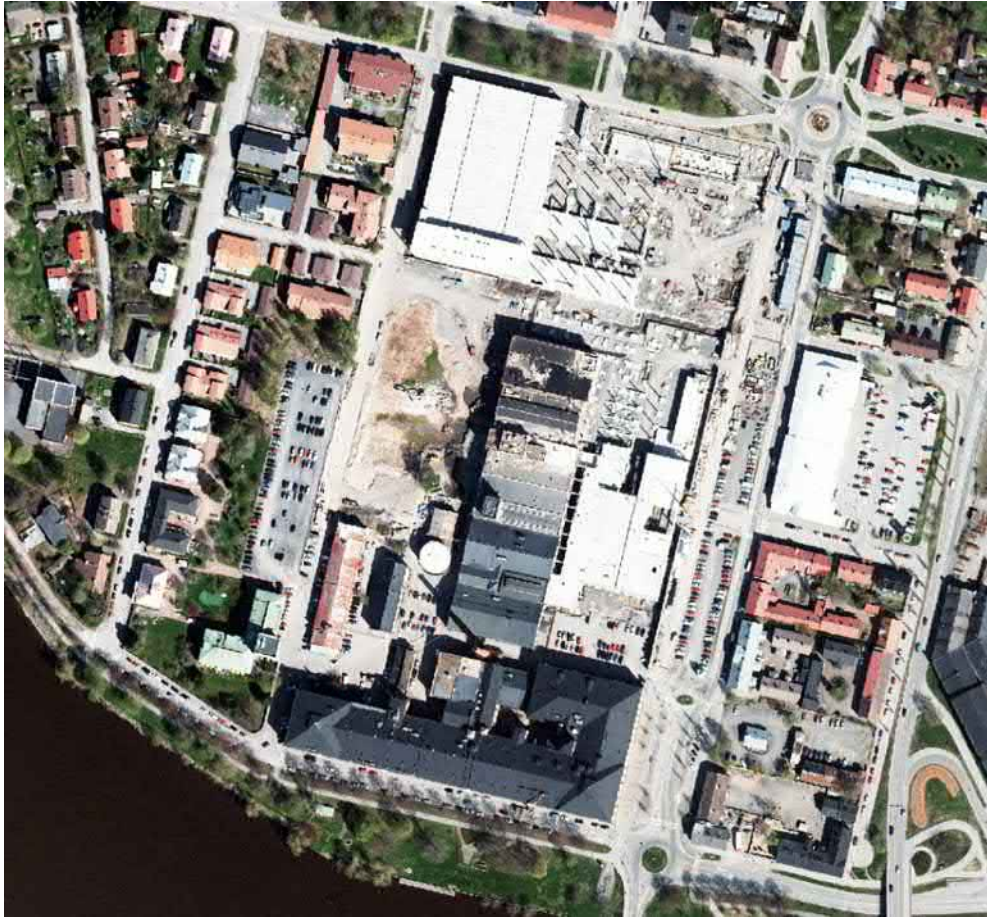
Tehdaskorttelin muodonmuutos 2005-2013

Ilmakuva vuodelta 2005. Vanhan kutomon alue on pääsääntöisesti pysäköintipaikkana. Pääkonttorin pohjoispuolella on vielä tenniskenttä, Tehdaskatu on poistettu johdon ja työväen asuinkortteleiden väliltä, katu seuraava muuri on säilynyt. Työväenasuinkorttelit ovat purettu ja osin jo uusiutuneet. Lähde: Porin kaupungin www-sivut.

Ilmakuva vuodelta 2012. Värjäämörivin luoteispuolella sijainnut Lusikkalinna-asuinrakennus (Torkel Nordman, 1923) on purettu. Lähde: Porin kaupungin www-sivut.

Ilmakuva vuodelta 2013. Kauppakeskus Puuvillan rakentaminen on meneillään Värjäämörivin pohjois- ja itäpuolella. Värjäämörivin länsi- ja luoteispuolelta on purettu Uusi kehäräämö ja korjauspaja (Pentti Ahola, 1952), puuvillavarasto (A. Pesu, 1938), kutomo ja kangasvarasto (A. Pesu, 1942) sekä lähtevän tavarantoimiston lastaus (Esko Suokas, 1961). Lähde: Porin kaupungin www-sivut.

Vanhan ja uuden mittakaavan muutos korttelin pohjoispäässä näkyy hyvin Siltapuistokadun varrella. Kauppakeskuksen tieltä purettiin myös kutomon pohjoisseinä, joka muodosti tehdaskorttelin pohjoisrajan.

2.6 Arkkitehdit ja puuvillatehtaan julkisivut

Puuvillatehtaan suunnittelijaksi valittiin 1898 arkkitehti August Krook. Kokonais-suunnitelma, kehräämö, kutomo, voimalaitos, kangasvarasto ja konttori, rakennuksineen valmistuivat 1899 ja seuraavana vuonna tehdas oli jo toimintakunnossa. Värjäämöä ei alkuvaiheessa suunniteltu tai rakennettu, joskin sille varattiin paikka tehdasprosessissa. Värjäämön suunnitteli nopealla aikataululla porilainen arkkitehti Onni von Zansen ja se oli käyttökunnossa 1902. Krook täydensi ja uudisti suunnitelmiaan 1913 kun tehtaan alkuvaiheen rakennuksia, kehräämöä ja kutomoa täydennettiin.

Krookin suunnittelutyötä jatkoivat 1920- ja 1930-luvulla puuvillatehtaan rakennusmestarit, jotka vastasivat tehtaan suurista laajennuksista. Vähäiset, joskin länsi- ja itäjulkisivuihin liittyvät, 1920-luvun laajennukset suunnitteli arkkitehti Karl Lindahl. Erillinen, tehdasalueeseen kiinteästi liittyvä työ oli uusi konttori ja johdon asuinalue, jonka suunnitteli arkkitehti Runar Finnilä 1930-luvulla.

Tehdasrakennuksissa arkkitehteihin palattiin 1950-luvulla, kun tehdasta viimeisen kerran uudistettiin ja laajennettiin. Tällöin uusien tehdasrakennusten suunnittelusta vastasi pääosin arkkitehti Pentti Ahola. Käytännössä arkkitehtien työ oli julkisivujen ja rakenteiden suunnittelua, tehtaan tilatarpeen ja rakennusten sijoittelun ratkaisi käytetty tekniikka, prosessi, koneet eli insinöörit. Tehtaan ensimmäiset pohjasuunnitelmat ovat Englannista, värjäämön Saksasta. Tehdasalueen kolmas laajennus tai muutosvaihe, nyt jo jälkiteollisessa vaiheessa on 2010-luku, jolloin tehdasalue sai jatkeeksi kauppakeskuksen. Tiettyä jatkuvuutta kauppakeskuksen suunnittelufilosofiassa on, sen suunnitteli arkkitehtikonttori Küttner&Pussinen annetun mitoituksen pohjalta, huomioiden historiallisen tehtaan antamat lähtökohdat, kuten aikaisemmatkin arkkitehdit ja rakennusmestarit.

Jokimaisemaa hallitsevan puuvillatehtaan näkyvä ulkoasu on arkkitehti August Krookin luomus. Hänen suunnitelmiensa pohjalta rakennettiin keskeisten rakennusten, so. kehräämön, kutomon ja voimalaitosten, rakennukset vuosina 1899–1901 ja 1913. Krook suunnitteli tehtaalle hillityt, uusgotiikkaa edustavat punatiilijulkisivut. Uusgotiikan piirteet näkyivät selkeämmin konttorissa, joka purettiin 1933.

Myöhemmät tehtaan pääjulkisivun laajennukset noudattivat Krookin luomaa lähtökohtaa, joskin koristelu on edelleen niukentunut, keskittyen lähinnä kulmaosiin. Tehtaan sisäpihalla laajennuksissa ja uudisrakennuksissa käytettiin enemmän 1920-

ja 1930-luvun niukkaa klassismia, jopa vähäisessä määrin funktionalismia. Niiden hyvä yhdistelmä on konttori- ja johtajan asuinrakennus, joka valmistui 1935. Linja jatkui 1950-luvulle saakka, pääjulkisivujen muutokset seurasivat Krookin linjaa, sisäpihalla seurattiin aikaa, jolloin 1950-luvun moderni teollisuusrakentaminen toi tehdasalueen sisäosiin selkeästi oman kerrostuman.

Oman jatkumonsa tuo 2010-luvun kauppakeskus, joka sopisi hengeltään tehtaan 1970-luvun laajennukseksi, joka esiteltiin 1973 pienoismallina, mutta jäi toteuttamatta. Kauppakeskuksen teollisen, suuren mittakaavan ohella sisätiloja hallitsevat runkorakenteen muodostavat betonipilarit ja -palkit, julkisivuja betonipilarit ja puunainen profiilipelti. Tyylin määrittelynä voitaneen puhua neoindustrialismista tai postmodernismista.

Puuvillatehtaan pääjulkisivut ovat aikansa lapsia. Rakennuksen alkuperäisillä julkisivuilla oli ja on edelleen yhtymäkohtia 1850-luvun Porin kirkkoon sekä pohjoisrannan 1900-luvun alun Porin konepajaan, jotka molemmat edustavat puuvillatehdasta voimakaspiirteisempää uusgotiikka. Tyylin katsottiin sopivan 1900-luvun vaihteessa punatiilestä muurattuihin tehtaisiin ja kirkkoihin. Alkuvaiheen tehdasrakennuksista vain Onni von Zansenin korttelin sisäosiin suunnittelema värjäämö poikkesi vähäisessä määrin tehtaan julkisivujäsentelystä. Tehtaan suurisuuntaisesta laajennuksesta 1920–1930-luvuilla vastasivat arkkitehti Karl Lindahlin ohella ja enemmän tehtaan omat rakennusmestarit, erityisesti Väinö Salmela ja A. Pesu, jotka noudattivat pääjulkisivuissa, kehräämössä ja kutomossa August Krookin määrittämää julkisivujäsentelyä. Oman aikansa klassismia edustavat heidän suunnittelemat uusi voima-asema ja muuntamo ja ruokalarakennus.

Arkkitehti August Krook

Rakennukset: Tehdasalue 1899, Kehräämö, kutomo, kangasvarasto, voimalaitos, konttori ja johtajan asuinrakennus. Kehräämön ja kutomon laajennus sekä vesitorni 1913

Johan Karl August Krook (1860–1935) syntyi Venäjällä ja valmistui arkkitehdiksi Stuttgartissa 1886. Aluksi hän toimi teknisenä johtajana helsinkiläisessä valimossa. Poriin hän perusti oman arkkitehtitoimiston, joka toimi 1893–1895. Tampereella Krook toimi kaupunginarkkitehtina 1896–1897 ja hänellä oli arkkitehtitoimisto yhdessä Valter Thomén kanssa. Puuvillatehtaan ensimmäiset piirustukset ovatkin päivätty tehdyn Tampereella 1898. Vuonna 1899 tehtaan suunnittelu siirtyi jo Poriin.

Turussa Krook toimi kaupunginarkkitehtina 1910–1911, jonka jälkeen hän perusti kaupunkiin oman arkkitehtitoimiston.

August Krookin käyttämä tyylikirjo on laaja, hänen tuotantonsa kattoi kertaustyytlejä uusrenessanssista ja uusgotiikasta aina jugendiin. Turussa ja Porissa hänen suunnittelemaansa rakennuksia on vielä jäljellä useampia, Tampereella lähes kaikki on purettu. Krookin tunnetuimpia töitä ovat Turun synagoga, Porin puuvillatehdas sekä Tampereen Ruotsalainen yhteiskoulu. Hänen päätyönään pidetään Porin kaupungintalona nykyään toimivaa uusrenessanssityylistä Junneliuksen palatsia.

Kehräämön länsipuolella sijainnut vanha pääkonttori oli paljon tehdasrakennuksia edustavampi, uusgotiikalle tyypilliset porrastetut räystääskoristeet, frontonit hallitsevat rakennuksen julkisivuja. Kehräämön ja konttorin välissä oli tehtaan pääportti. Tehdasalueelle oli myös laadittu tarkat suunnitelmat aidoista ja porteista. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Arkkitehti Onni von Zansen

Rakennus: Värjäämö 1901

Onni Fredrik von Zansen (1872–1947) valmistui Polyteknillisestä opistosta 1895. Aivan 1800-luvun lopussa hän opetti Kuopion teollisuuskoulussa ja toimi Porin teollisuuskoulun johtajana. Zansenilla arkkitehtitoimisto Raumalla 1896–1898 yhdessä Yrjö Blomstedtin kanssa. Myöhemmin Zansen asettui vakituisesti Poriin, jonne hän avasi oman arkkitehtitoimiston. Raumalle Zansen muutti 1925.

Zansen suunnitteli 1900-luvun alkuvuosina lukuisia varakkaiden porvarien yksityistaloja sekä Poriin että Raumalle. Tunnetuin niistä on Raumalla sijaitseva Sofronoffin talo (1912). Lisäksi hän on suunnitellut muun muassa Porin puuvillatehtaan ensimmäisiä rakennusvaiheita yhdessä August Krookin kanssa.

Arkkitehtitoimisto Fagerholm & Nordman

Rakennus: Mestartalo 1908, siirretty 1934 (ns. virkailijarivi)

Arkkitehti Torkel Nordman (1878–1949) syntyi Tampereella ja opiskeli Polyteknillisessä opistossa, mutta ei valmistunut. Vuonna 1902 Nordman työskenteli Porissa Onni von Zansenin arkkitehtitoimistossa ja pari vuotta myöhemmin Tampereella Birger Federleyn toimistossa. Poriin Nordman palasi 1906 ja perusti arkkitehtitoimiston yhdessä rakennusmestari Arthur Fagerholmin kanssa. Toimisto tuli tunnetuksi teollisuusarkkitehtuurista ja huviloista. Nordman suunnitteli Poriin mm. Hotelli Otavan laajennuksen, Kirjurinluodon kesäravintolan, Mäntyluodon hotellin, Porin Konepajan konttorin ja konehallin sekä Pihlavan huviloita.

Arkkitehti Karl Lindahl

Rakennukset: Kangasvaraston laajennus 1927, kutomon korotus 1928

Karl Håkan Einar Lindahl (1874–1930) syntyi Jönköpingissä Ruotsissa; perhe vietti kesät Suomessa ja muutti myöhemmin kokonaan Suomeen. Lindahl valmistui Polyteknillisestä opistosta 1898. Seuraavana vuonna hän aloitti Lars Sonckin toimistossa. 1900-luvun alussa hänellä ja Valter Thomélla oli yhteinen toimisto, kunnes kumpikin perusti oman toimiston.

Aluksi Lindahl suunnitteli jugendtyylisiä rakennuksia, sittemmin pelkistettyä uusklassismia. Hän oli aikaansa edellä niin tyyllisesti kuin rakennusteknisesti. Hän oli mukana perustamassa Kulosaaren huvilakaupunkia 1907 ja Suvisaariston huvilayhdyskuntaa 1910 Espooseen. Huviloiden ja asuinkerrostalojen lisäksi Lindahl suunnitteli myös useita tehdasrakennuksia mm. Varkauteen, Forssaan (Finlaysonin voimalaitos), Karhulaan (Ahlströmin puuhiomo) ja Kotkaan (Korkeakosken voimalaitos). Hänen tunnetuimpia töitään ovat Helsingin Työväentalo 1908 ja Henkivakuutusyhtiö Suomen talo 1912 Helsingin kauppatorin laidalla. Yhteys Puuvillatehtaaseen tuli ehkä Ahlström -yhtiön kautta, Lindahl suunnitteli yhtiölle asuinalueita ja rakennuksia Pihlavaan, mm. Halssi, Kaunismäki ja Rieskala.

Puuvillatehtaan rakennusmestarit, Väinö Salmela, A. Pesu, Kaarlo Rautanen

Rakennukset: Kehräämön korotus ja länsikulma 1933, 1934, ruokalarakennus 1922, pakkahuone 1922 ja portinvartijan rakennus 1934, uusi voima-asema 1920, pumpuhuone 1921, värjäämön ja kutomon laajennukset 1920- ja 1930-luku sekä toteutumaton suunnitelma kehräämön laajennuksesta 1939.

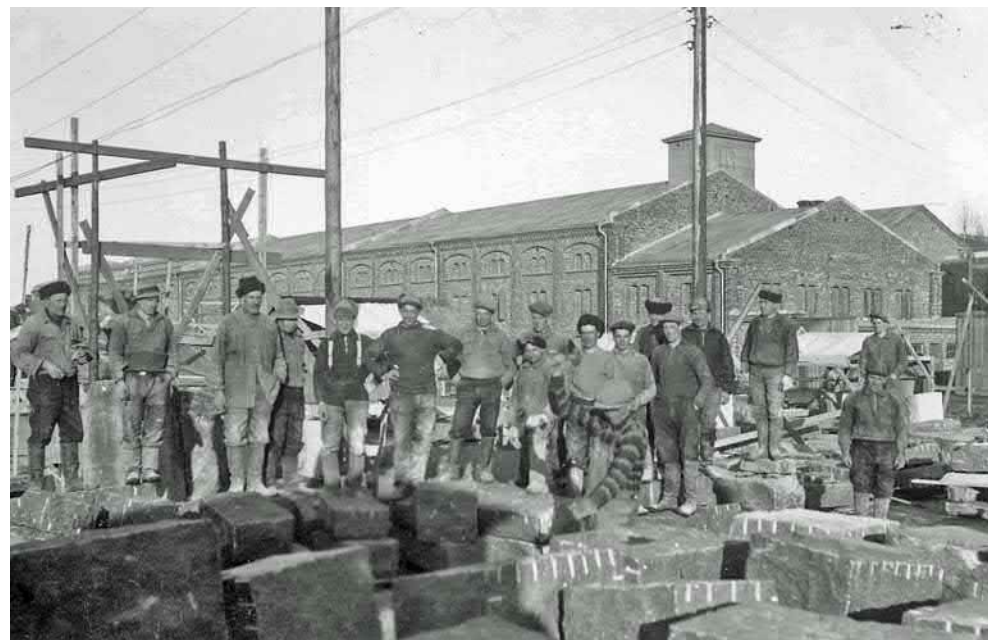
Tehtaan omavaraisuus ja monipuolisuus suunnittelussa ja rakentamisessa oli korkeaa luokkaa. Tehtaan palkkalistoilla olleet rakennusmestarit Väinö Salmela, A. Pesu ja Kaarlo Rautanen suunnittelivat 1920–1930-luvuilla tehtaalte lukuisia tehdaslaajennuksia, mutta myös uudisrakennuksia. Tehdasrakennusten lisäksi rakennusmestarit tekivät suunnitelmia puuvillatehtaan työntekijöiden asunnoista, viemäreistä sekä pienemmistä yksityiskohdista mm. johdon korttelin tenniskentän porttisuunnitelmat.

Arkkitehti Runar Finnilä

Rakennukset: Johtajan asunto ja konttorirakennus 1934 sekä insinöörin asunto 1934 sekä toteutumattomat suunnitelmat vanhan konttorin saneerauksesta ja johdon korttelin puisto- ja rakennussuunnitelma

Runar Valfrid Finnilä (1891–1956) valmistui Teknillisestä korkeakoulusta 1915 ja perusti oman toimistonsa seuraavana vuonna. Hän teki lukuisia opintomatkoja Pohjois- ja Keski-Eurooppaan. Koska Finnilällä oli merkittäviä suhteita suomalaisen liike maailman huipulle, hän sai suunnitellakseen usein teollisuuslaitoksia (mm. Suomen

Sokerin tehtaata Helsinkiin, Turkuun ja Vaasaan) ja pankkirakennuksia (mm. Pohjoismaiden Yhdyspankille ja Helsingin Osakepankille eri puolille Suomea). Hänen muista töistään mainittakoon Savonlinnan ravintola-hotelli Tott sekä Helsingissä sijaitsevat asuinrakennukset Puistokatu 11 b, Merikatu 7, Raatimiehenkatu 3 ja Fabianinkatu 6. Puuvillatehtaalte Finnilä ehti laatia vanhan konttorirakennuksen uudistamisen ennen uuden konttorin suunnittelua.

Uuden konttorin ja johtajan asuinrakennuksen rakentamista. Taustalla kangasvarasto.
Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Arkkitehti Pentti Ahola

Uusi kehräämö 1955, värjäämövin rakennuksia 1956

Pentti Ahola (1919–1972) valmistui Teknillisestä korkeakoulusta 1947. Opintojensa aikana hän työskenteli Aarne Ervin toimistossa. Oman arkkitehtitoimistonsa hän perusti 1949. Ahola toimi Suomen arkkitehtiliiton standardisoimislaitoksen johtokunnan puheenjohtajana 1954–1957. 1940–1950-luvuilla hän teki opintomatkoja Pohjoismaihin, Keski-Eurooppaan ja Pohjois-Afrikkaan.

Ahola oli eräs 1950–1960-lukujen keskeisistä yhdyskuntasuunnittelun kehittäjistä ja toimijoista. Hänen töidensä kirjo on laaja: seutusuunnittelusta yksittäisiin rakennuksiin. Ahola oli mukana kehittämässä aluerakentamisprojekteja ja lähiörakentamista. Aholan läpimurto oli Espoon Pohjois-Tapiolan asemakaavakilpailun voitto 1958. Aholan toimisto suunnitteli asemakaavoja useisiin aluerakentamissopimuksilla toteutettuihin pääkaupunkiseudun, Oulun ja Vantaan lähiöihin. Hänen toimistonsa teki Helsingin kaupungille selvityksen metron rakentamisesta 1969. Ahola sai Ervin jälkeen hoidettavakseen Kokemäenjoen laaksoalueen aluesuunnitelman valvojan tehtävän ja suunnitteli 1960-luvun alussa yleiskaavat useisiin seudun kuntiin. Hän teki Oulun ja Naantalin asemakaavat ja suunnitteli joitain yksittäisiä rakennuksia, kuten litin kunnantalon (1951), Kaarilan ostoskeskuksen Tampereella (1963) ja merimieskirkon Hampurissa (1966).

Arkkitehtitoimisto Küttner Ky & Pussinen

Rakennukset: Kauppakeskus 2012 ark. Petri Pussinen, yliopistokeskus 1999 ja värjäämön saneeraus 2008/2012 ark. Michael Küttner

Puuvillatehtaan uudelleenkäyttö alkaa jo 1990-luvun alkupuolella. Yliopistokeskuksen suunnitelmista vastasi 1990- ja 2000-luvulla pääosin arkkitehtitoimisto Küttner Ky. Kauppakeskuksen suunnitteli kahdesta arkkitehtitoimistosta yhdistetty arkkitehtikonttori Küttner & Pussinen.

Porin kaupunginarkkitehtina toimi 1951–1974 Olaf Küttner, joka suunnitteli Poriin lukuisia merkittäviä julkisia rakennuksia. Hänen perustamansa arkkitehtitoimiston toimintaa on jatkanut poika Michael Küttner. Küttner Ky on suunnitellut pääasiassa Poriin ja lähikuntiin laajalla skaalalla asuinrakennuksista oppilaitoksiin, liike- ja toimisto-, teollisuus- sekä julkisiin rakennuksiin; pääpaino on viimeksi mainituissa.

Kauppakeskus Puuvillan suunnittelua varten Arkkitehtikonttori Petri Pussinen Oy ja Arkkitehtitoimisto Küttner Ky perustivat Arkkitehtikonttori Küttner & Pussinen Oy:n 2010. Pussinen keskittyi uudisrakentamiseen ja Küttner vanhaan tehdasrakentamiseen, joka oli toimistolle tuttu jo entuudestaan. Kauppakeskuksen suunnittelu alkoi 2008; työryhmät olivat todella suuria ja projektin aikataulu nopea. Lähtökohtina olivat vanhan teollisuuslaitoksen ilmeen ja ominaisuuksien säilyttäminen. Myös ekologisen ympäristön tila on tärkeä: kauppakeskus tavoittelee kansainvälistä LEED-ympäristösertifikaattia. Sata maalämpökaivoa tuottaa n. 80% kauppakeskuksen tarvitsemasta lämpö- ja jäähdytysenergiasta.

Puuvillatehtaan julkisivuja

Kangasvarasto on ainoa rakennus, joka on säilynyt päätyjen laajennuksia lukuun ottamatta alkuperäisessä, August Krookin 1899 luomassa asussa. Ainoastaan ikkuna-aukot ovat muurattu umpeen tai suurennettu myöhemmin.

Kehräämö: Alkuperäinen uusgotiikka näkyy enää harvoissa kohdissa, siitä muistuttavat lähinnä julkisivujen pilasterit ja kehräämön kulmatornien räystäskoristelu. Kehräämö sai nykyisen asun lähtökohdan 1912 kun Krook suunnitteli tornimaisen itäkulman uudelleen. Vasemmalla kuvassa on länsikulma, sen länsi- ja pohjoisjulkisivu, jossa pintojen erilaisuus näkyy hyvin. Länsikulma rakennettiin 1934, noudattaen Krookin itäkulman suunnitelmia. Kehräämön, kutomon ja voimalaitoksen korotuksissa koristelu yksinkertaistui erityisesti räystäiden osalta. Koristelu keskittyy myös julkisivuihin, tehtaan sisäpihan puolella pilasterit ja räystäskoristelu jätettiin pois. Oikealla kehräämön eteläjulkisivua, räystäskoristelu keskittyy 1934 valmistuneeseen kulmaosaan, 1933 korotettu keskiosassa räystäskoristelu jätettiin pois.

Alkuperäisistä suunnitelmista pois jätetty värjäämö suunniteltiin ja rakennettiin nopeasti vuosina 1901–1902. Suunnitelman laati arkkitehti von Zansen. Tehtaan sisäpihalle sijoitettava rakennuksesta jätettiin pois uusgotiikkaan viittaavat tyylipiirteet. Sileät seinäpinnat, ainoastaan räystääseen tuli hammaslista, sekin yksinkertaisempaan kuin julkisivujen uusgotiikassa. Värjäämön laajennukset 1920–1930-luvulla noudattivat ensimmäisen osan jäsentelyä. Vasemmalla näkyvä pieni väliosa rakennettiin vasta 1950-luvulla ja siinäkin käytettiin jostain syystä vanhaa tyyliä, toisin kuin värjäämön muissa osissa.

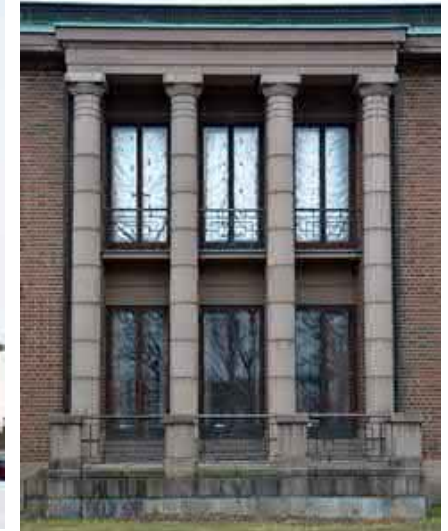
Jos pääjulkisivuissa noudattettiin pääpiirteissä vanhaa, sisäpihalla ajalliset kerrostumat ovat hyvin nähtävissä. Voimalaitosta laajennettiin ja korotettiin 1920- ja 1950-luvulla. Vasemmalla voimalan itäpääty, alakerta hammaslistoineen on vuodelta 1899 ja yläkerta yksinkertaisine tiiliprofiileineen niukan klassistiselta 1920-luvulta. Oikealla kuvassa länsipään kattilahuone, jonka 1899 alaosa sai modernin, nauhaikkunat ja vailla räystäskoristelua olevan korotuksen 1950-luvulla.

Oman, näyttävän ja poikkeuksellisen kerrostuman voimalaitokseen ja koko teollisuusalueelle toi uusi voima-asema, jonka suunnittelivat 1920 tehtaan rakennusmestarit. Klassistisia elementtejä käytetyssä julkisivussa koristelu toteutettiin rappauksella ja kattomuotona oli vanhasta erottuva säterikatto.

Tyylien kerrostumat 1899–1934, uusgotiikasta klassismiin ja funktionalismiin, kuvassa kangasvaraston eteläpäätyä. Vuonna 1934–1935 tehdyissä uudistuksissa tehtaan pääportti tuli kangasvaraston eteläpäätyyn. Metalliaidan ja portin poistaminen on vienyt paikan erityisen roolin tehdasalueella (kts. vanha kuva kappaleesta 4.5, jossa portti näkyy).

Oman kokonaisuuden muodostaa konttori- ja johdon asuinkortteli, jossa näkyy jugendin, klassismin ohella funktionalismin piirteet. Uusi konttori- ja johtajan asuinrakennus valmistui 1935 ja heijastelee hyvin tyyliin liittyviä ajan valintoja ja arvoja. Tehtaaseen liittyvä konttori sai ajan hengen mukaisesti funktionalistisen ulkoasun, johtajan siipi edustaa klassismia, joskin tyyliellyissä pylväissä ja geometrisessa koristelussa muodoissa voin nähdä ajan art decon vaikutusta. Kuvissa konttorisiipi- ja kellotorni, pylväikkö asuinsiiven julkisivusta.

Kun muuntajarakennus suunniteltiin 1939, klassistiset piirteet ovat enää lähinnä viitteitä räystäässä. Ikkunoiden umpeen muuraaminen on muuttanut rakennuksen ulkoasua merkittävästi.

Noin 170 metriä pitkä värjäämörivi rakentui tasaisesti vuosina 1901–1958, punatiili ja harjakatto hallitsivat rakentamista aina 1930-luvulle saakka. Modernismia edustava päätyosa ja välisosat rakennettiin 1950-luvulla, jolloin rakennusta vastapäätä valmistui uusi kehräämö. Kauppakeskuksen ja sen parkkipaikan rakentaminen sekä uuden kehräämön purku nosti sisäpihalle jääneen värjäämön tehtaan länsijulkisivuksi.

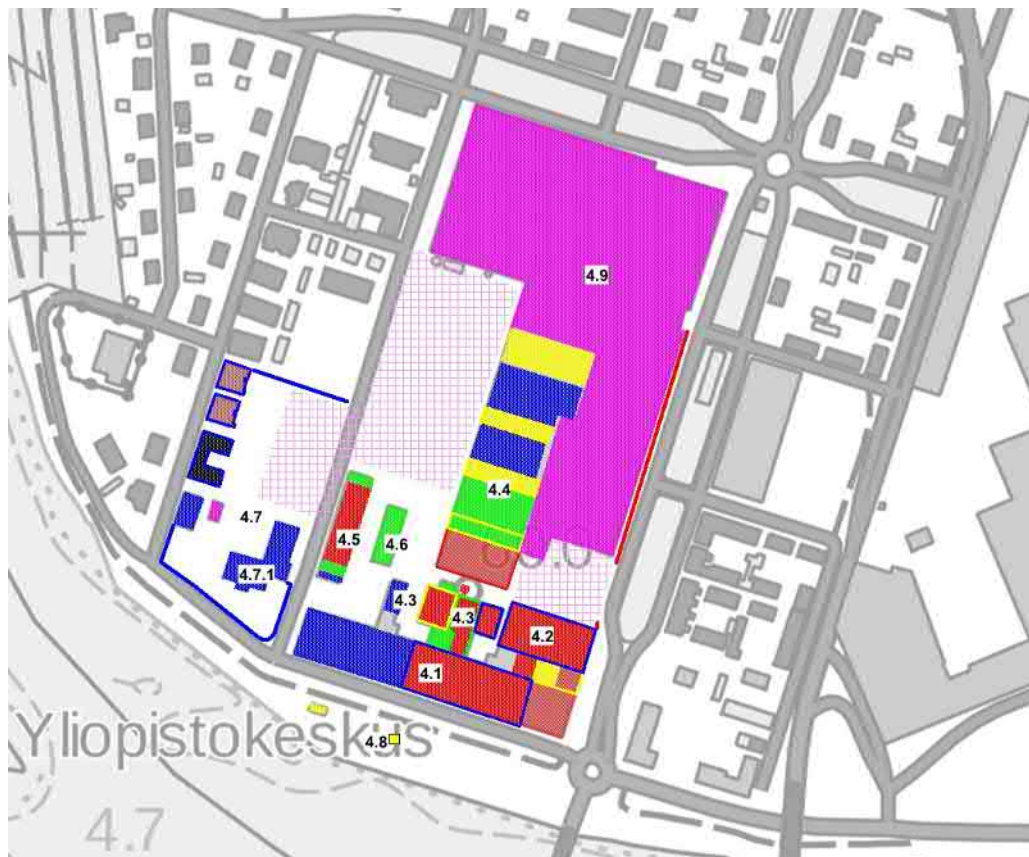

Yllä: Puuvillatehtaan konttori- ja johdon asuinkorttelin ns. virkailjariviä Luotsinmäenpuistokadun varrella, oikealla klassistinen insinööriasunto, seuraavana siirretty, empirepiirteitä edelleen kantava tulitikkutehtaan vanha päärakennus sekä viimeisenä kaksi jugend-piirteistä mestaritaloa. Alla mestaritalot. Kortteli rakennettiin vuosien 1934–1936 vaiheilla.

Virkailjarivin mestaritalot vuodelta 1908 siirrettiin 1930-luvulla, julkisivut säilyivät ennallaan.

Tehdasalueen rakennuskerrostumat 2018

Rakennuskerrostumat 2018

	1800-luku
	1899-1901
	1913
	1920-luku
	1930-luku
	1930-luku, korotus
	1950-luku
	1950-luku, korotus
	2000-luku

- 4.1. Kehräämö,
- 4.2. Kutomo,
- 4.3. Voimalaitos,
- 4.4. Värjäämöt,
- 4.5. Kangasvarasto,
- 4.6. Ruokala- ja puusepänverstaas,
- 4.7. Konttori ja johdon asuinkortteli,
 - 4.7.1. Konttori ja johtajan asuinrakennus,
- 4.8. Puisto, pumppaamo ja suihkulähde,
- 4.9. Puuvilla, kauppakeskus.

Kerrostumiin on luettu myös kauppakeskuksen aukio ja parkki-alue, jotka on merkitty harvalla rasterilla. Johdon asuinkorttelin muuri ja kutomon seinäjäänne on merkitty sinisellä ja punaisella viivalla. Rakennusten korotukset on merkitty reunaviivalla. Virkailijatalojen ja Tulitikkutehtaan asuinrakennuksen kohdalla sininen reunaviiva viittaa siirtoaikaa, 1930-lukuun, rasteri alkuperäiseen rakennusaikaan, vuosiin 1908 ja 1850.

3.2 Korttelin asema kaupunkikuvassa

Krookin piirtämä, kehräämön näyttävä julkisivu päätyi heti 1900-luvun alussa kansallismaisemaksi ja koristi monia Porin kaupunkia esitteleviä postikortteja. Porin Pohjoisrantaa hallitseva puuvillatehdas ikuistettiin joen takaa joka vuosikymmenenä. Kuvaajat asettuivat samoille paikoille kuin tämän työn tekijä. Vastaavasti tehdaskorttelin sisäosista on vain harvoja kuvia.

Voimalaitos, joka oli jokaisen tehtaan ylpeys edustavinen konehuoneineen, ei ole ikuistunut varhaisessa vaiheessa ulkokuviin tai niitä ei ole säilynyt. Nykyinen puuvillatehtaan pääjulkisivu toteutui hitaasti, kehräämö sai monumentaalisen, symmetrisen asunsa vasta 1912 laajennuksissa sekä tehtaan rakennusmestareiden tekemissä vuosien 1933 ja 1934 korotuksessa ja laajennuksessa. Viimeinen, pieni osa yhteinäistä julkisivua toteutui vasta 1958 kun kehräämön ja kutomon esivalmistamon välitila rakennettiin. Tehtaan piippu on hallinnut pohjoisrannan maisemaa vuodesta 1899, vesitorni vuodesta 1912. Julkisivuun liittyi myös alusta saakka konttori ja tehtaan johtajan asunto, alkuperäinen konttori korvautui arkkitehti Runar Finnilän vuonna 1935 suunnittelema uudisrakennuksella.

Tehtaasta kulttuuriperinnöksi, korttelin suojeluhistoria

Porin kaupunginhallituksen asuntokannan tilaa selvittämään asettama toimikunta nimesi 1976 julkaistussa, kaupunkisuunnittelun tarpeisiin laaditussa, asiakirjassa Porin Puuvillatehtaan ensimmäistä kertaa säilyttämisen ja suojelun arvoiseksi kohteeksi. Tehtaan kulttuurihistoriallinen arvo kirjattiin raportin liitteeseen, nimeltään Ehdotus säilytettävistä rakennus- ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista. Puuvillatehdas esiintyi uutena suojeltavana kohteena ryhmässä B, johon oli listattu ne kohteet, joiden suojelu on ”itsestään selvää”. Puuvillatehtaan eteläsiipeen ja konttorirakennukseen liittyen todettiin, että ne ovat ”keskustan jokirantamaiseman oleellinen osa, jonka se rajaa maisemakokonaisuudeksi, edustaa vuosisadan vaihteen tehdasrakennusta tyypillisimmillään ja on valtakunnallisesti tärkeä suojelukohde. Itäinen siipi, oleellinen osa Siltapuistokadun ja sillan maisemaa, liittyy myös teolliseen jokirantamiljööhön”. Keskustelu Puuvillatehtaan rakennusten merkityksestä Porin identiteetille jatkui ja muuttui julkiseksi lehtiartikkelien myötä.

Puuvillatehdas säilytti 1976 saavuttamansa itsestään selvän suojelukohteen statuksen. Teollisuusalue määriteltiin 1979 valtakunnallisesti merkittäväksi teollisuusympäristöksi. Ympäristöministeriön 1985 vahvistamassa Satakunnan seutukaavassa

puuvillatehdas oli yksi kulttuurihistoriallisesti arvokkaista alueista. Valtakunnallinen arvo määritettiin 1993 kun puuvillan teollisuusalue valtakunnallisesti merkittäväksi teollisuusympäristöksi (RKY-1993). Sen jatko RKY-2010 täsmensi alueen rajausta, josta jätettiin pois mm. kauppakeskuksen uudisosa.

Porilaisten ohella tehdas tuli tunnetuksi koko Suomessa. Puuvillatehdas Poria kuvaavissa postikorteissa 1900-luvun ensimmäisinä vuosina. Lähde: Internetin google-hakukoneen kuvahaku.

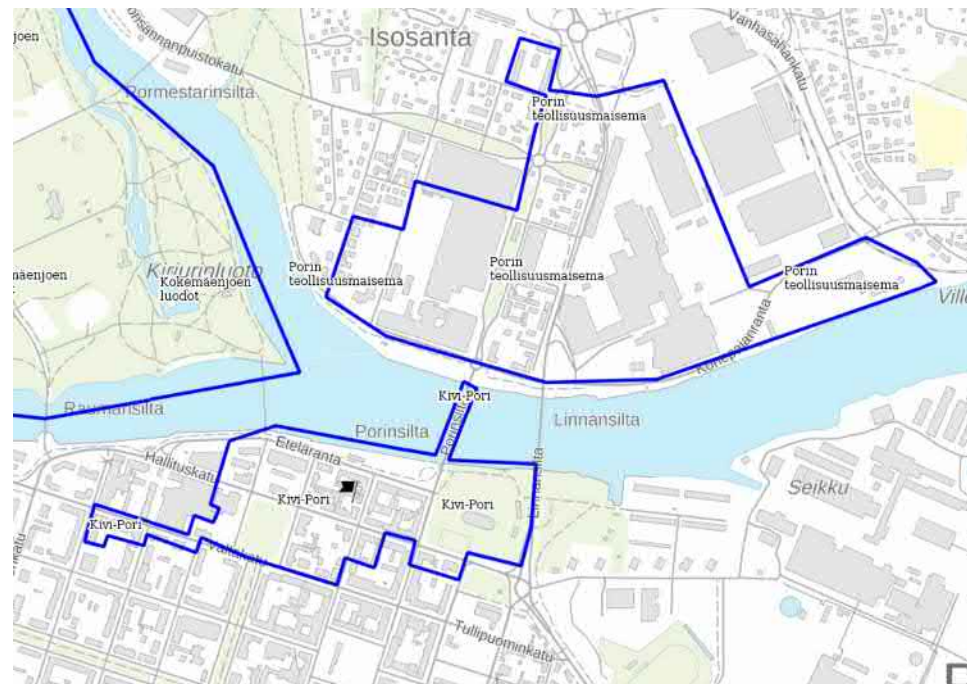
Museoviraston rahoituksella, 1980-luvun puolivälissä käynnistetyt, maakuntamuseoiden toteuttamat teollisuusympäristöjen inventointihankkeet tuottivat mm. 1987 julkaistun selvitysraportin Porin teollisuusinventoinneista. Se oli lajissaan ensimmäinen suomalaista teollisuuskaupunkia koskeva esitys. Raportti esitteli puuvillatehtaan historian, ajoitti tehtaan eri rakennusvaiheet suunnittelihoineen sekä yhdisti ajoitukset jäljellä olevan tehdasympäristön pohjapiirrokseen. Tämän jälkeen puuvillatehtaan paikallista, seudullista ja valtakunnallista kulttuuriperintöarvoa vahvistettiin toistamalla vakiintuneita kuvauksia ja argumentteja eritasoisissa suojelukohteiden luetteloissa. Uusia perusteluita puuvillatehtaan kulttuuriperintöarvolle ei ole 1987 jälkeen muodostettu eli on korostettu tehtaan julkisivun näyttävyyttä ja niimekkäitä arkkitehtejä.

Kortteli on kaupunkihistoriallisesti ja -kuvallisesti erittäin merkittävä. Jokimaise-
maan liittyy kolme RKY-aluetta, jotka muodostavat keskeisen osan Porin kaupunki-
historian elementtiä: Kivi-Pori, Porin teollisuusmaisema sekä Kokemäenjoen luodot.

Kokemäenjokeen rajautuva keskeinen kaupunkikuva on säilynyt pääpiirteissään historiallisessa asussa. Eteläpuolella yhden puolen historiallista kaupunkikuvaa muodostavat 1800-luvun rapatut, pastellinväriset kauppiastalot ja julkiset rakennukset. Kiintopisteen muodostaa punatiilinen, uusgotiikkaa edustava tiilikirkko.

Vuoden 1988 asemakaavassa on suojeltu kehräämörakennus ja pääkonttori (merkinnällä sr-4). Nykyisessä kaavassa suojeltuja rakennuksia ovat kehräämö sekä kutomon esivalmistusrakennus (sr-30), voimalaitoksen uusi voima-asema (sr-32) ja vanhin värjäämö (sr-31). Ilman suojelumerkintää ovat kangasvarasto, ruokalarakennus ja voimalaitos. Lisäksi lopulla värjäämörivillä on nykyisessä kaavassa merkintä kty-kr, mikä tarkoittaa ”Teollisuusrakentamisen kerroksellinen rakennuskokonaisuus, jota koskeissa kehittämistoimenpiteissä tulee kiinnittää erityistä huomiota vaihteittain rakennetun teollisuusrakennuksen ominaisilmeen säilymiseen”.

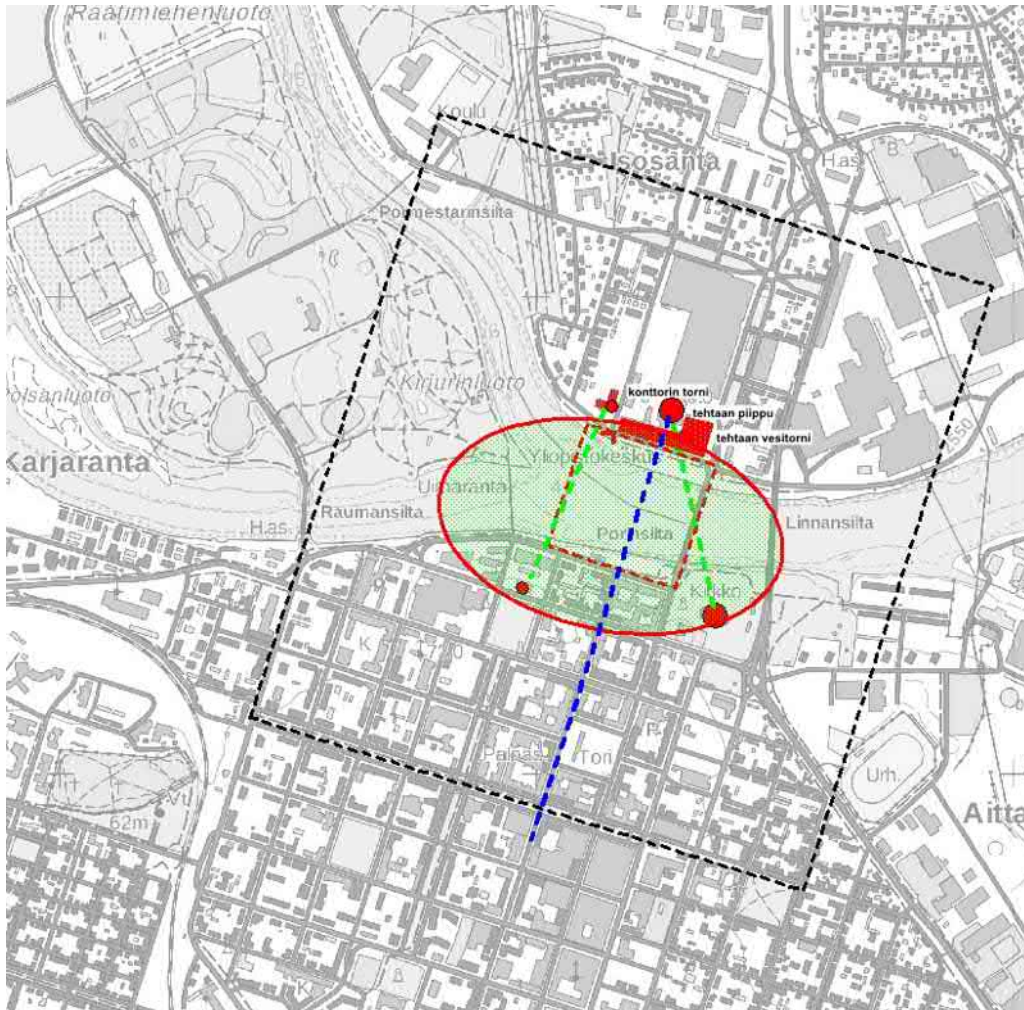
Kaupunkikuvallisesti ja teollisuushistoriallisesti merkittävää tehdaskiinteistöä hallitsevat moninainen yritystoiminta sekä lukuisat virastot, suurimpina Satakuntaliitto ja Porin yliopistokeskus.

Kartta: Porin keskustan, Kokemäenjoen valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt; Kivi-Pori, Porin teollisuusmaisema ja Kokemäenjoen luodot.

Lähde: http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1498

3.3 Tehdas-, joki- ja kaupunkimaiseman kiintopisteet

Karttamerkinnot:

Musta katkoviiva = Porin kaupungin, jokimaiseman historiallinen ja maisemallinen ydin, tarkastelualue.

Punainen viiva ja vihreä rasteri = jokimaisema ja kaupunkikorttelit, jossa tehtaan pääjulkisivu ja piippu ovat erittäin hallitsevat osat katu- ja joki maisemaa.

Punainen katkoviiva, kaupunginosan, tehtaan symmetria kaupunkiin, Kivi-Poriin ja ruutukaavaan.

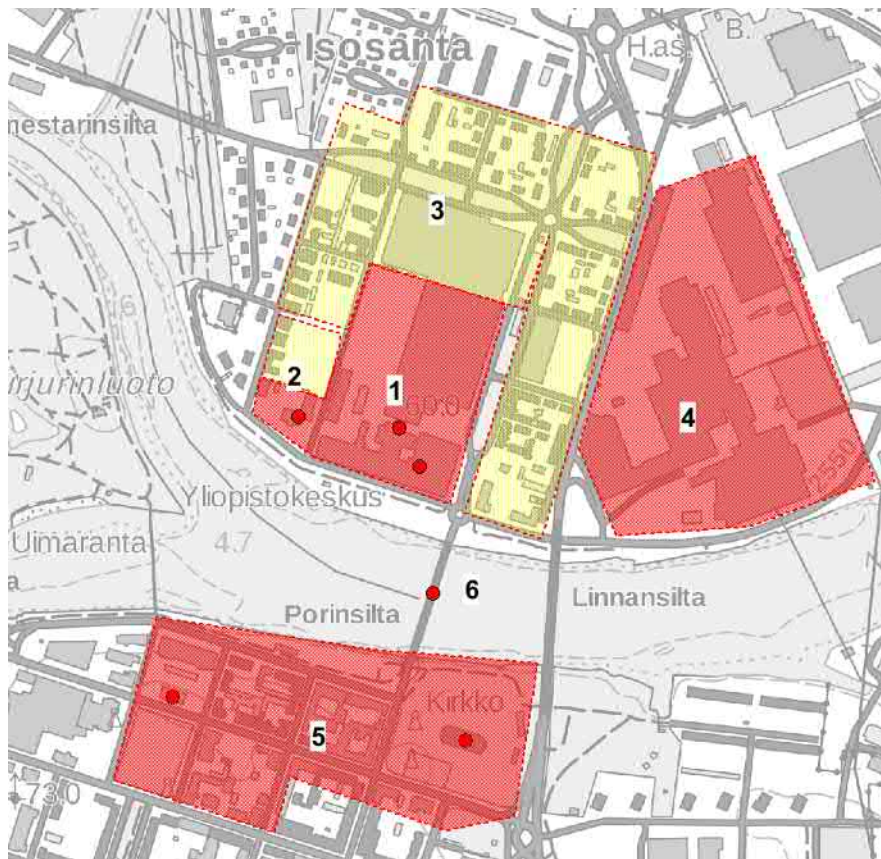
Punaiset pisteet = kaupunkimaiseman kiintopisteet, jokimaiseman vastinpuisteet, pohjoisrannalla tehtaan piippu, konttori, vesitorni, etelärannalla kirkko ja kaupungintalo.

Sininen katkoviiva = tehtaan piippu on hallitseva osa historiallista katumaisemaa, Mikonkadun kiinto- ja päätepiste.

Tehdasta ja kaupunkikuvaa on tarkasteltu Kokemäenjoen etelä- ja pohjoisrannalta sekä Porin sillalta. Pohjoisrannan puuvillatehdas ja etelärannan kauppiastalot ja kirkko muodostavat symmetrisen, tasapainoisen maiseman, Porin kauppa- ja teollisuuskaupungin historiallisen maiseman.

Korkean rakentamisen mahdollisuudet liittyvät kartan tarkastelualueella merkittävässä määrin Porin historialliseen kaupunkikuvaan. Porin kaupungissa on tekeillä korkean rakentamisen selvitys, joka valmistuu vuonna 2018.

3.4 Jokimaiseman historialliset elementit

Karttamerkinnot:

Punainen rasteri = tiilen, kiven maisema.

Keltainen rasteri = puurakentamisen historiallinen maisema

1. Porin Puuvillan historiallinen teollisuuskortteli 1899-1960

Historialliset ominaispiirteet: Tehdasrakennuksia 1899-1938, punatiilisiä, massiivisia 2-3 kerroksisia teollisuusrakennuksia, pääjulkisivu etelään, sivujulkisivut itää ja länteen. Yleisilme eteläosassa säilynyt, pohjoisosassa vanha teollisuusalue muuttuu uudeksi kauppakeskukseksi ja sen parkkialueeksi.

Kiintopisteet: kehräämön julkisivu ja vesitorni ja voimalaitoksen piippu.

2. Porin Puuvillan konttori-, puisto- ja johdon asuinalue 1930-luku

Historialliset ominaispiirteet: Aidattu alue, punatiilinen johtajan asuinrakennus ja konttori, puisto, puisia, yksikerroksisia ja siirrettyjä virkailijataloja

Kiintopisteet: Konttorirakennuksen torni, asuinsiipi

3. Puutalojen, tehtaiden asuinalueita 1898-1962

Historialliset ominaispiirteet: Matalaa, yksikerroksista puurakentamista, myöhemmin osin uudistunut mm. pienkerrostaloja, kerrostaloja, kauppakeskus, alueen yleisilme edelleen pääosin matala, rakeinen, kontrastina massiiviselle, punaiselle tehdaskorttelille. Jokimaisemassa historiallinen maisemajako on hyvin säilynyt.

4. Porin konepajan tehdasalue, rajausta vuoden 1962 peruskartan mukaan

5. Porin keskustan empirekorttelit, Kivi-Pori

Ominaispiirteet: 2-3 -kerroksisia kivitaloja 1800-luvun jälkipuoliskolta

kiintopisteet: Kirkko 1850-luku, raatihuone 1840-l, Juneliuksen palatsi 1895

6. Porin silta 1926

4 Rakennukset

Tehtaan historialliset ja kauppakeskuksen rakennusosat:

- 4.1. Kehräämö
- 4.2. Kutomo
- 4.3. Voimalaitos
- 4.4. Värjäämö
- 4.5. Kangasvarasto
- 4.6. Ruokalarakennus
- 4.7. Tehtaan konttori, puisto ja johdon asuinalue
- 4.7.1 Tehtaan konttori- ja johtajan asuinrakennus
- 4.8. Pumppaamo ja suihkulähde, rantapuisto
- 4.9. Kauppakeskus

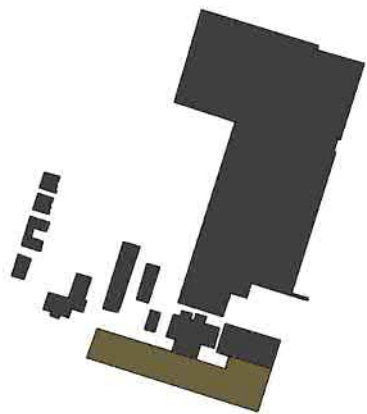
Karttamerkinnot:

Punainen katkoviiva = kaavamuutosalueen raja, Pohjakartta MML2018

Keltainen katkoviiva = aluekokonaisuudet, Tehtaan johdon kortteli ja rantapuisto

4.1 Kehräämö

1900–1958

Keskiosa 1-2 krs. 1899, ark. August Krook

Porrastorni 1899, ark. August Krook

korotus vesitorniksi 1912

Itäkulma 1912, ark. August Krook

Keskiosan 3 krs, 1933 A. Pesu

Länsikulma 1934, rkm. Väinö Salmela

Kehräämön ja kutomon välitila 1 krs. 1910-l, krs. 2-3, 1958

Sisätilojen saneeraus toimisto- ja opetus käyttöön 1999, 1990-2014

Kartta: Kehräämö ruskealla rasterilla.

Historia: Kehräämön vanhin, kaksikerroksinen ja aumakattoinen osa valmistui August Krookin piirustuksin vuonna 1900. Rakennus käsitti alkuvaiheessa vain nykyisen rakennuksen keskiosan. Suunnitelmasta jätettiin rakentamatta nykyinen itäkulma. Rakennuksen runko muurattiin punatiilestä, suurien salien betonista valettuja välipohjia kannattivat seinien ohella viereisen Porin konepajan toimittamat valurautapylväät ja I-palkit. Suorakaiteen muotoisesta rakennusrungosta erottuivat erkeereinä vain sisäpihan puolella olevat porrastorni ja wc-tilat. Sisäpihalla rakennukseen liittyi lisäksi voimalaitos, koska höyrykoneiden tuottama voima siirrettiin kehräämön ja kutomon koneille suurten sisäkatossa kulkevien hihnojen ja pyörien avulla.

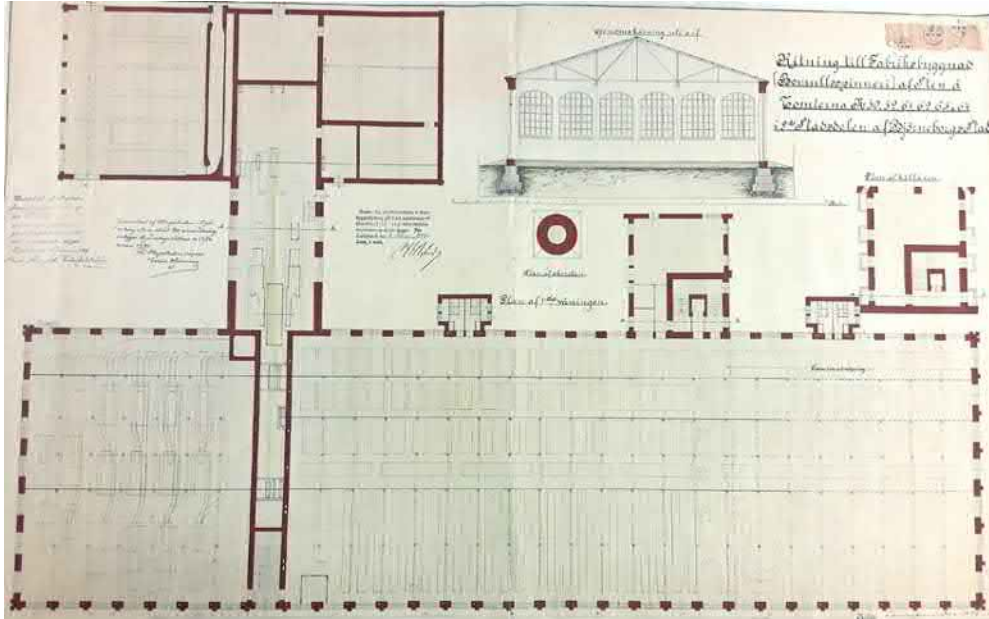
Pitkän sivun avoimia tehdassaleja valaisivat suuret, moniruutuiset kaari-ikkunat, jotka muodostivat julkisivuja hallitsevan elementin. Seinäpintoja jäsentävät ikkunoiden väliin punatiilestä muuratut pilasterit. Koristelu ja arkkitehtuuripiirteet keskittyivät pilastereiden päihin, jotka jatkuivat räystäslinjan yli, räystäässä käytettiin muurauksessa hammaslistaa.

Kaksikerroksista tiilirakennusta laajennettiin ensimmäisen kerran 1913, jolloin jo alkuvaiheessa suunniteltu, mutta rakentamatta jätetty itäkulma rakennettiin. Sen suunnitelmia muutettiin ja kaksikerroksinen kulmaosa korotettiin kolmikerroksiseksi, omalla katolla varustetuksi osaksi. Suunnitelman laati August Krook, samalla hän suunnitteli myös kutomon jatko-osan. Korkeamman rakennusosan vuoksi porrashuoneeseen samassa yhteydessä rakennettu vesitorni sijoitettiin porrashuoneen päälle. sekä sisäpihan wc-erkeriä laajennettiin. Vuonna 1913 tehdas saikin sille luonteenomaisen itäkulman ja vesitornin. Kehräämöä korotettiin kolmannella kerroksella 1933 ja sitä jatkettiin länteen vuonna 1934, sen päätteeksi tuli vastaava kulmaosa, jolloin rakennus sai nykypäiviin saakka säilyneen symmetrisen ulkoasun. Juuri ennen sotaa laadittiin vielä suunnitelmat kehräämön laajentamisesta Koulukadun puolelle, suunnitelman teki rkm. A. Pesu, mutta ne eivät toteutuneet, ehkä maailmansodan syttymisen vuoksi.

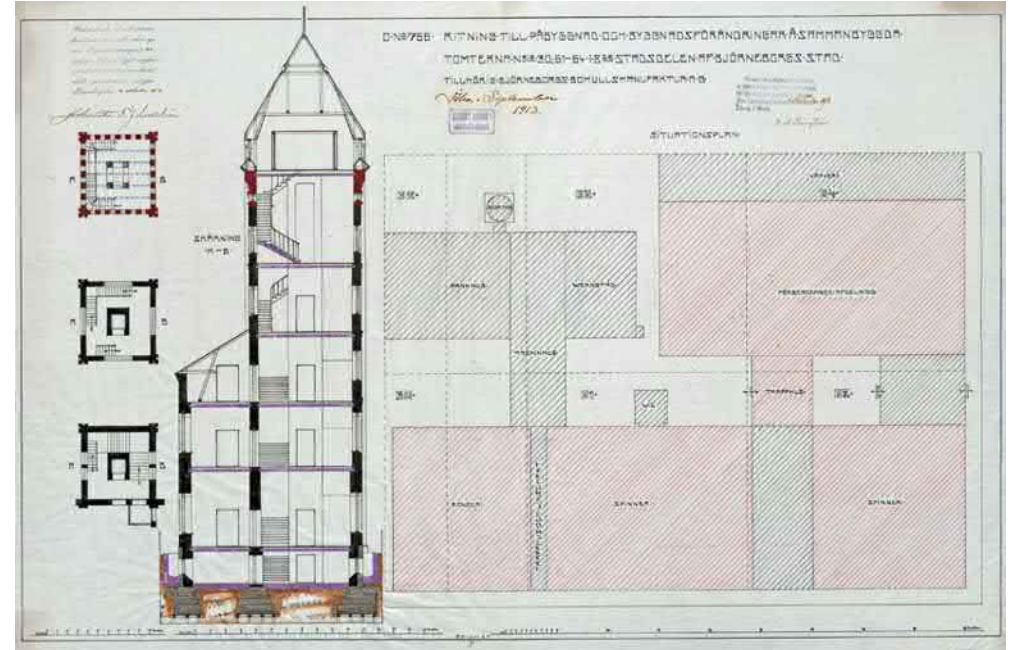
Sosiaalitulojen tarve kasvoi sotien jälkeen lainsäädännön kiristyessä. Kehräämön sisäpihalle rakennettiin matala, pulpettikattoinen pukuhuonerakennus 1950-luvulla. Se purettiin 1990-luvulla. Rakennuksen teollisuuskäyttö päättyi 1980-luvulla ja rakennuksen muuttaminen muuhun käyttöön alkoi 1990. Tiloja muutettiin pääosin toimisto- ja opetuskäyttöön, suurin muutos oli vuosina 1998-2001 kun tehdassaleja saneerattiin yliopistokeskuksen sekä Satakuntaliiton ja TE -keskuksen käyttöön. Pienempiä muutoksia on tehty aina 2010-luvulle saakka. Sisätilamuutokset suunnitteli pääosin arkkitehtitoimisto Küttner Ky, arkkitehti Michael Küttner.

Puuvillatehdas vuonna 1900, itäkulma jätettiin rakentamatta ensimmäisessä vaiheessa.
Lähde: Elka.

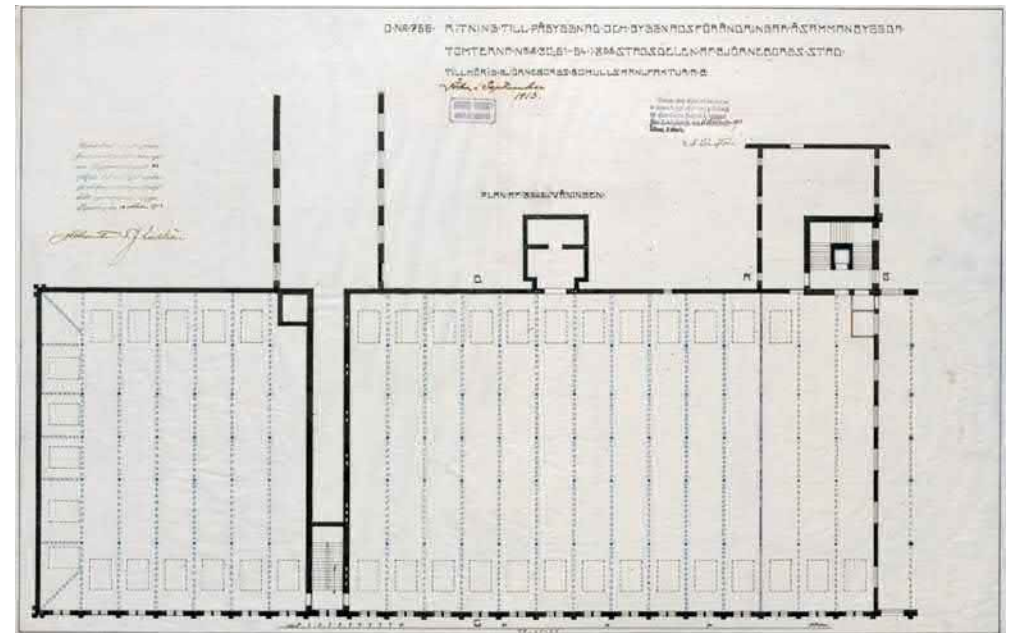

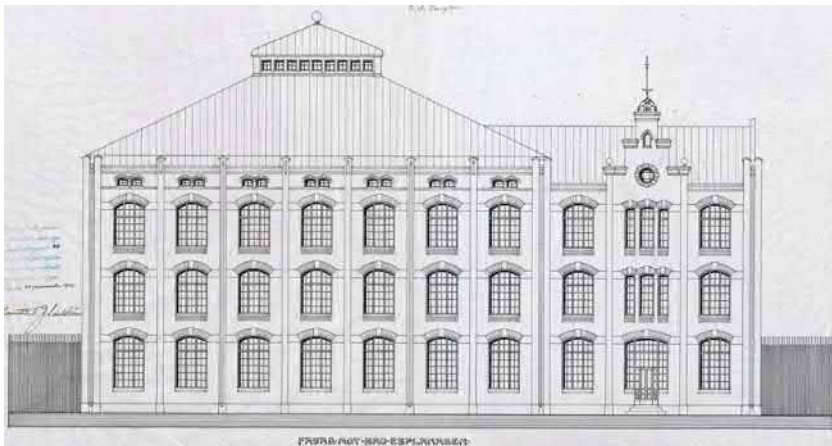
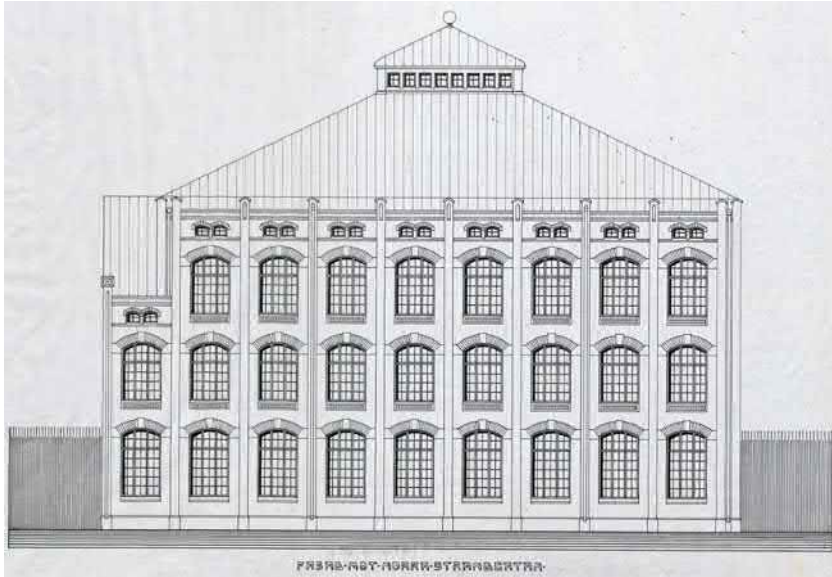
Ylhäällä: August Krookin v. 1899 suunnitelmassa näkyy kehräämön ns. keskiosa, jonka jatkeena pohjoiseen on voima-asema, kattilahuone ja verstaas. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

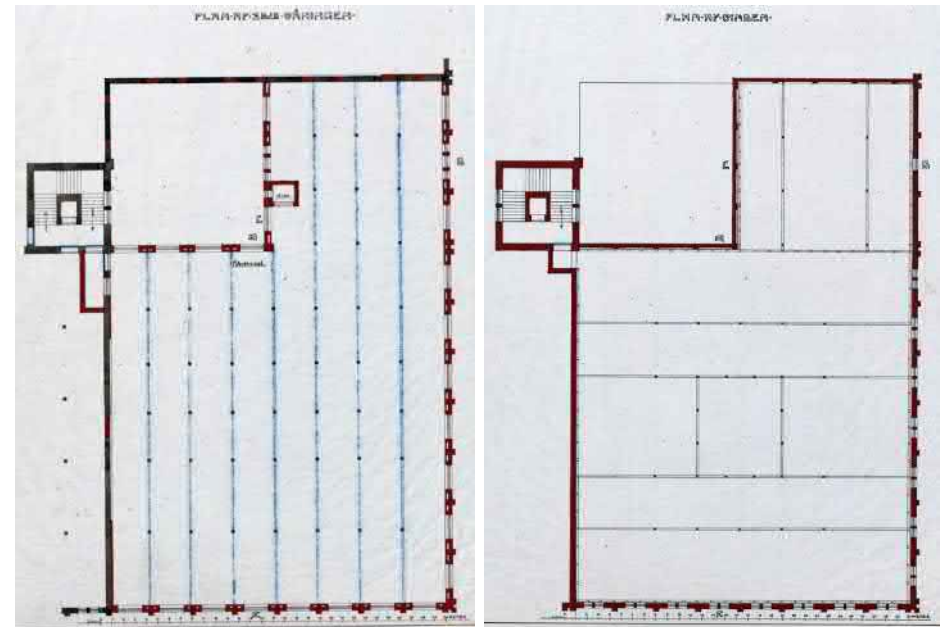
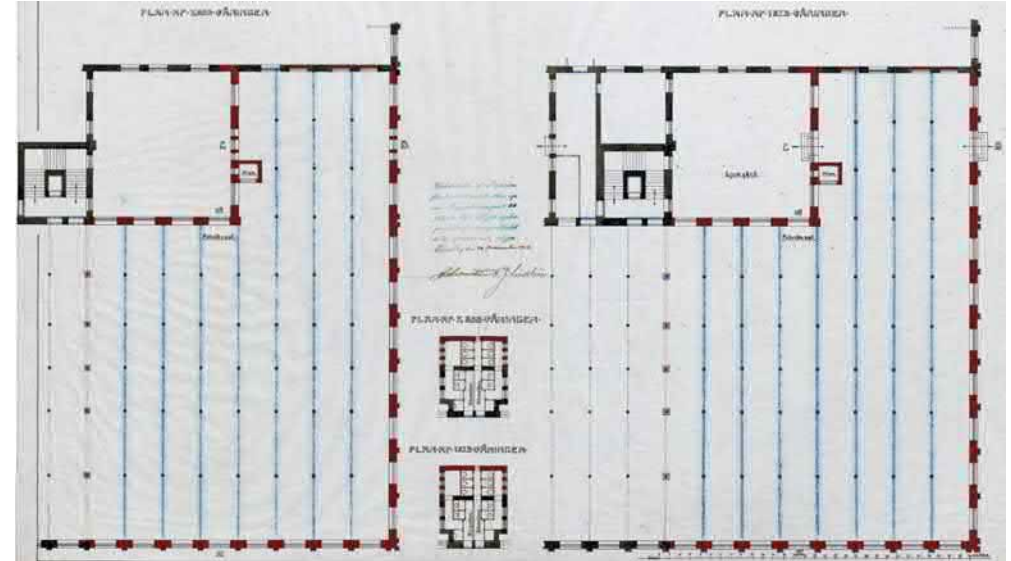
Oikealla ylhäällä: porrastornin korotus vesitorniksi, leikkaus sekä tehdasalueen asemapiirros 1913. Lähde: Digitaaliarkisto/Porin maistraatin arkisto.

Oikealla alhaalla. Kehräämön vanhan osan kolmas kerros rakennettiin 1933. Arkistossa oli kuitenkin Krookin laatima pohjapiirustus vuodelta 1913, jossa kolmas kerros on jo suunniteltu, joten sen perusteella rakennuksen korottamista harkittiin jo 1913. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

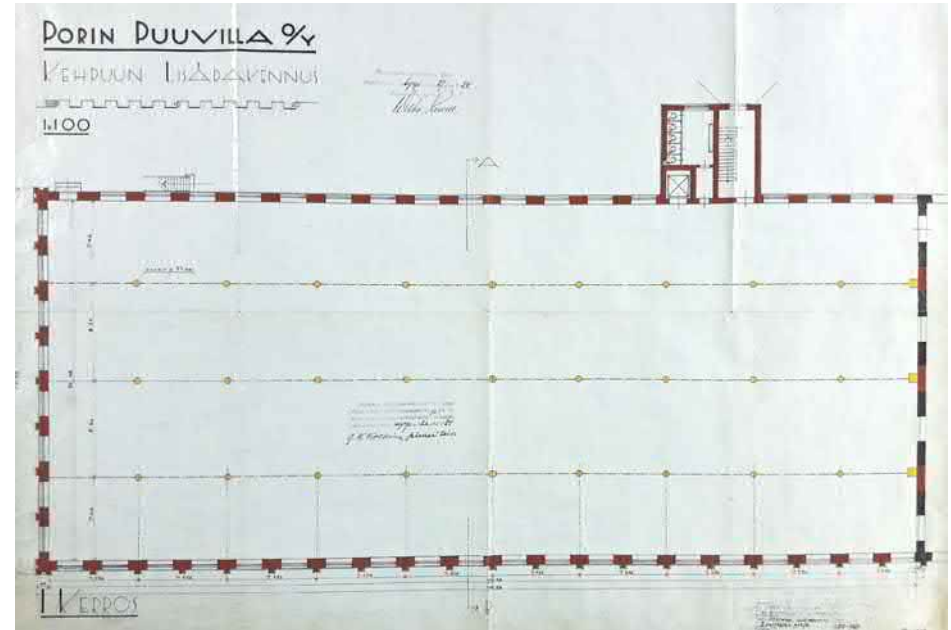
Itäkulman julkisivu ylemmässä kuvassa Rantakadulle, alemmassa Siltapuistokadulle. Alkuperäisissä suunnitelmissa ollut kaksikerroksinen kulmaosa korotettiin Krookin vuoden 1913 suunnitelmissa kolmikerroksiseksi ja se sai nykypäiviin säilyneen ulkoasun. Alkuvassa oikealla näkyvään väliosaan sijoitettiin tehtaaseen myymälä, jonka sisäänkäyntiä korostettiin räystäään uusgotiikkaa edustavalla, kolmiportaisella frononilla. Väliosa toteutui kuitenkin vain matalana, 1-kerroksisena osana. Nykyinen kolmikerroksinen rakennusosa, ilman räystääskoristetta toteutettiin vasta 1950-luvulla. Lähde: Digitaaliarkisto/Porin maistraatin arkisto.

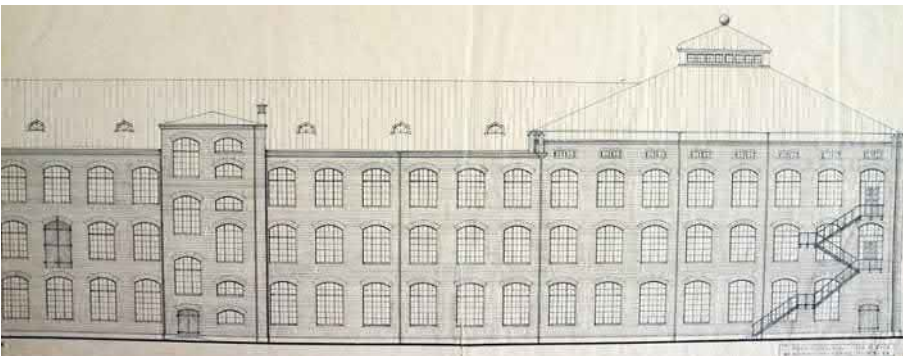
Itäkulman pohjapiirustukset, ylhäällä vasemmalla 2. kerros, oikealla 1. kerros. Alhaalla vasemmalla 3. krs ja oikealla vintti. Lähde: Digitaaliarkisto/Porin maistraatin arkisto.

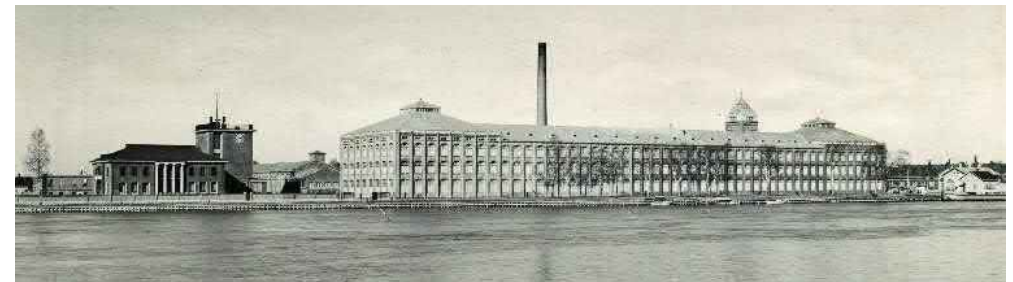
Kehräämmön itäkulma ja vesitorni vuoden 1915 kuvassa valmistuneena. Tehtaan varastoja oli sotavuosina myös etelärannassa, etualalla puuvillapaaleja. Elka.

Kehräämmön lisärakennus länteen 1934, 1. krs pohja. Lähde: Digitaaliarkisto/Porin maistraatin arkisto.

Kehräämmön lisärakennus 1934, sisäpihan julkisivupiirustus. Alkuperäistä julkisivujäsentelyä ja koristelua käytettiin vain pääjulkisivuissa, tehtaan sisäpihan puolelta pilasterit ja hammaslistat puuttuvat. Lisärakennuksen, länsikulman suunnittelusta vastasivat tehtaan rakennusmestarit. Ennen sotaa ehdittiin suunnitella vielä rakennuksen laajennus Koulukadun puolelle, mutta sitä ei toteutettu. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Kehräämmön länsikulma ja uusi konttori ja johtajan asunto valmistuivat 1934 ja 1935. Kehräämmön julkisivu kattaa kaksi vuoden 1897 asemakaavan tehdaskorttelia, pituutta rakennuksella on noin 180 metriä. Lähde: Elka.

Arkkitehtuuri ja nykytila: Kehräämön monumentaalinen, kolmikerroksinen ja punatiilestä muurattu rakennus valmistui nykyaan pääosin vuosien 1900 ja 1935 välillä. Rakennuksen päätyjä on korostettu pienellä korotuksella ja säterikatoilla Tyyliään rakennus edustaa hillittyä uusgotiikkaa, joka näkyy julkisivujen pilastereissa ja päätyosien ja vesitornin räystäslisäksissä. Uusgotiikkaa edustava ilme on osin kadonnut rakennuksen korotuksissa. Osa piirteistä jäi myös toteuttamatta jo rakennusvaiheessa. Ensimmäiset rakennusvaiheet, tehtaan julkisivut suunnitteli arkkitehti August Krook vuosina 1899 ja 1912, joiden antamien suuntaviivojen mukaan yhtiön rakennusmestarit täydensivät rakennusta 1930-luvulla. Tehdasrakennuksen sisäänkäynnit keskittyivät teollisuuskäytössä sisäpihalle, johon rakennettiin kaksi julkisivusta ulkonevaa porrastornia. Julkisivun keskellä oli lisäksi yksi sisäänkäynti. Kolmas, suunniteltu sisäänkäynti oli itäkulman kehräämön ja kutomon saman korkuisessa välisosassa ja oli tarkoitettu tehtaanmyymälän sisäänkäynniksi. Sen asemaa korostettiin räystään uusgotiikkaa edustavalla frontonilla. Välisaa ei kuitenkaan toteutettu alkuvaiheessa, myöhemmin rakennettiin matala välisaa ja nykyinen kehräämön ja kutomon kanssa saman korkuinen välisaa rakennettiin ensimmäistä kerrosta lukuun ottamatta vasta 1958.

Rakennuksen katujulkisivut olivat rakennuksen keskellä olevaa sisäänkäyntiä lukuun ottamatta pääosin suljettuja aina 1990-luvulle saakka, jolloin uusi käyttö vaati lisää sisäänkäyntejä. Itäkulmaan rakennettiin uusi pääsisäänkäynti, jossa viisi vanhaa ikkuna-aukkoa muutettiin avonaiseksi sisäänkäynniksi, loggia-tyyppiseksi. Jokijulkisivuun lisätiin symmetrisesti samoin neljä uutta sisäänkäyntiä. Sisätiloissa suuret rakennuksen läpi ulottuvat tehdassalit jaettiin pienemmiksi tiloiksi. Vanhasta tehdastilasta muistuttaa parhaiten sisätiloissa näkyvät valurautapylväät sekä niiden niskoina toimivat I-palkit. Julkisivun keskellä oleva vanhan sisäänkäynnin porrastilat ovat säilyneet teollisuusajaisessa asussa.

Asemakaavassa kehräämö on merkinnällä sr-30: Rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti sekä kaupunkikuvan kannalta tärkeä rakennus. Rakennusta ei saa purkaa. Rakennuksissa suoritettavien muutostöiden tulee olla sellaisia, että rakennuksen rakennustaiteellisesti arvokas ja kaupunkikuvan kannalta merkittävä luonne säilyy. Kadunpuoleisia kattopintoja ja katualueeseen rajoittuvia julkisivuja ei saa muuttaa, lukuun ottamatta ensimmäisen kerroksen välttämättömiä kulkuaukkoja, jotka on sovittava rakennuksen aukotukseen.

Kehräämön itäkulma nykyisin, etelästä, Porin sillalta kuvattuna. Kulman ikkunat muutettiin sisäänkäynniksi 1990-luvulla.

Itäkulman julkisivun yläosaa, räystään hammaslistaa. Pilastereiden jatkuminen yli räystään ja terävä pääte on uusgotiikkaan liittyvä piirre, 1910- ja 1930-lukujen muutosten jyrkkä kattomuoto vie osansa piirteen vaikuttavuudesta. Ensimmäisessä vaiheessa, 1890-luvulla tehtaiden kattomuotona oli vielä loiva aumakatto.

Kehräämön itäkulma suoraan idästä katsottuna, kaupunginosan historiallinen luonne, pu-natiilisen tehtaan ja sen puutaloja käsittävän työväen asuinalueiden muodostama miljöö on erittäin hyvin nähtävissä.

Kehräämön länsikulma valmistui 1934, samaan aikaan rakennettiin viereinen konttori, johdon asuinpiha sekä pääportti. Katulinjaan ja kehräämööön liittyneet muurit ja portit ovat kadonneet jälkiteollisessa käytössä.

Arviointi: Pääosin vuosina 1900-1935 rakennettu suurikokoinen, tiilirunkoinen kehräämörakennus muodostaa tehtaan symmetrisen pääjulkisivun joka suuntautuu Kokemäenjoen ja kaupungin keskustan suuntaan. Hillittyä uusgotiikkaa edustavan tehtaan ulkoasun suunnitteli arkkitehti August Krook ja myöhemmät, muiden suunnittelijoiden tekemät laajennukset noudattavat alkuperäistä julkisivujäsentelyä. Tehdas edustaa 1890-luvun teollisuussuunnittelua, jossa materiaaliksi tulivat paloturvalliset tiili ja rauta. Julkisivuun kuuluva vesitorni on vuodelta 1912, jolloin tehdas sai spinklerijärjestelmän. Tehdas oli osa sen omistajien maisemaa sekä ennen kaikkea tuotannon käyntikortti, jolle haluttiin edustavat julkisivut ja niiden suunnitteluun palkattiin tunnettuja arkkitehtejä.

Tehtaan ohella rakennettiin myös tietoisesti kaupunkikuvaa. Horisontaalisesta rakennusmassasta nousevat vain vähän korotetut päätyosat sekä kehräämön piha-puolelle sijoittuva vesitorni sekä voimalaitoksen piippu. Julkisivut ovat hyvin säilyneet, muutoksia edustavat lähinnä sisäänkäynnit, jotka on sovitettu julkisivuja jäsentäviin ikkuna-aukkoihin. Puuvillatehtaan pääjulkisivun muodostava rakennus on kaupunkikuvallisesti erittäin merkittävä ja keskeinen. Kehräämö muodostaa historiallisen vastaparin vastarannan kirkolle ja empiretaloille. Jokimaisemassa ovat Porin menestyksen ja kasvun historialliset elementit, kauppa ja teollisuus.

Arvot: Kehräämö 1899, 1912, 1933, 1934, 1958

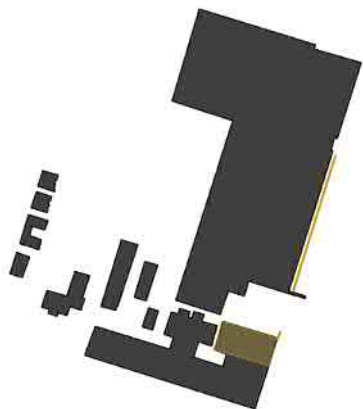
Rakennushistoriallinen, kaupunkikuvallinen ja -historiallinen, teollisuus- ja arkkitehtuurihistoriallinen, ikoninen.

Kehräämön itäkulmaan sijoittuvan pääsisäänkäynnin aulaa. Interiööriä hallitsevat alkuperäiset valurautapylväät ja I-palkit vuodelta 1899.

4.2 Kutomo

1900–1938

Kutomon esivalmistamo, ark. August Krook 1899

kolmas kerros 1928, ark. Karl Lindahl

Kutomorakennus 1899, ark. August Krook

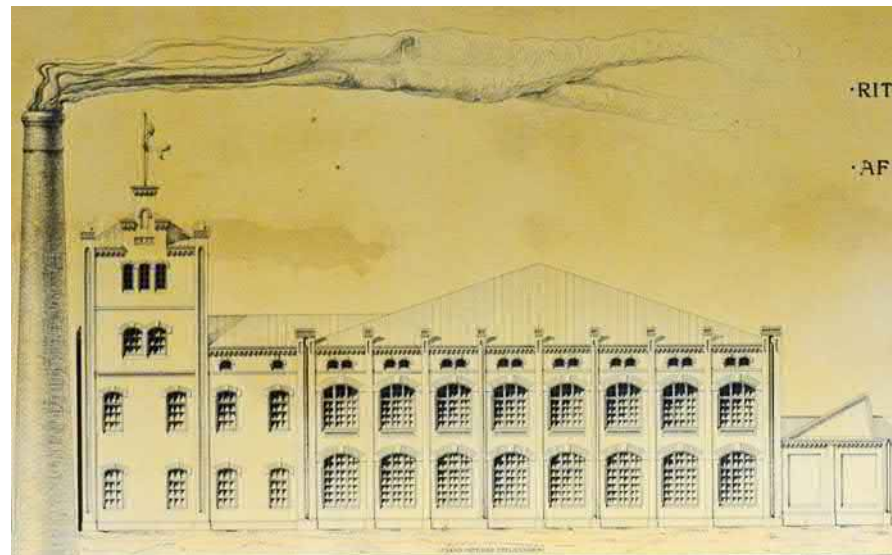
useita laajennuksia, 1912, 1925, 1934, 1942. matala kutomo-osa tuhoutui 1981 ja värjäämön jatkeena ollut kutomon poikittainen osa (1942) purettiin pois kauppakeskuksen rakentamisen yhteydessä. Kutomon Siltapuistokadun varren itäseinä on säilytetty matalana kulissina.

Kauppakeskus 2012, ark. Küttner & Pussinen

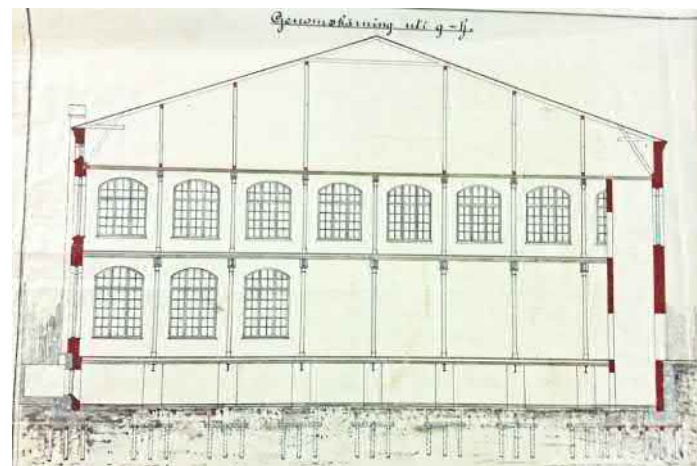
Kartta: Kutomon esivalmistamo ruskealla rasterilla, viiva on kutomon säilynyt ulkoseinä

Historia: Arkkitehti August Krookin suunnittelema kutomo käsitti aluksi kaksikerroksisen esivalmistamon sekä yksikerroksisen, sahakattoisen kutomo-osan. Lyhyttä kutomoa laajennettiin tehtaan tuotannon kasvaessa. Ensimmäinen laajennus, rakennuksen jatko, tehtiin vuonna 1912 ja 1920-, 1930- sekä 1950-luvulla tehdyissä laajennuksissa kutomo kasvoi noin neljäkymmenen metrin pituisesta rakennuksesta 200 metriä pitkäksi rakennukseksi.

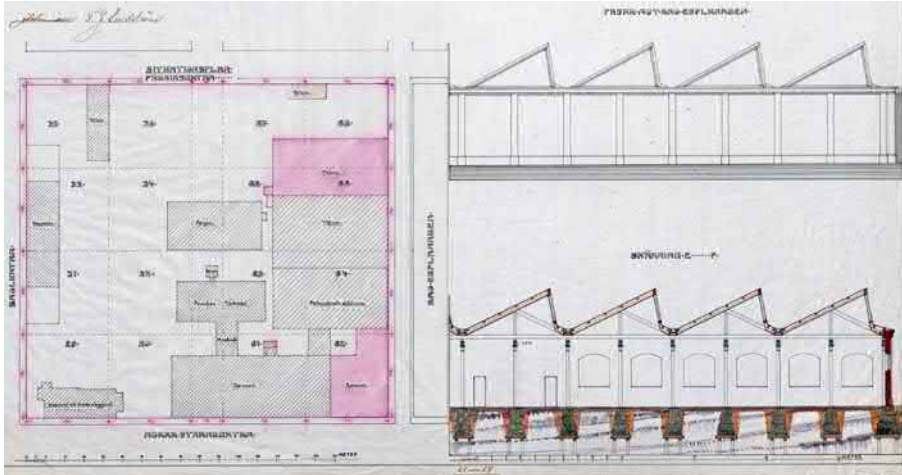
Kutomon esivalmistamoa korotettiin vuonna 1928 kolmikerroksiseksi. Suuri kutosali tuhoutui tulipalossa vuonna 1981, rakennuksesta jäi jäljelle sen nykyisen katujulkisivun muodostava umpinainen tiilimuuri. Tuhoutuneen kutomon ja tehtaan takapihan paikalle rakennettiin 2012 kauppakeskus. Sen pääsisäänkäynti sijoittuu kutomon esivalmistamon pohjoispuolelle. Kutomosta on säilynyt vain kutomon kolmikerroksiseksi rakennettu esivalmistamo sekä osa kutomon katujulkisivun muuria.

Tehtaan ensimmäisen rakennusvaiheen julkisivupiirustukset, ote. Siltapuistokadun julkisivua, jossa keskellä kutomon esivalmistamo. Sen vasemmalla puolella, suunnitelmiin merkittynä korkea kutomon ja kehräämön väliosa, jota ei toteutettu. Oikealla puolella matala, sahakattoinen kutomo. Lähde: Julkisivupiirustus August Krook 1899, Porin Puuvillan arkisto, Renor Oy, Pori.

Kutomon esivalmistamon leikkaus 1898. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Kutomon laajennuspiirustus vuodelta 1912. Lähde: Digitaaliarkisto/Porin maistraatin arkisto.

Julkisivu itään eli Siltapuistokadulle.

Siltapuistokatua etelään eli pitkän kutomorakennuksen itäjulkisivua. Matala kutomo-osa kasvoi noin 200 metriä pitkäksi vuosina 1899-1935. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor, Oy, Pori.

Siltapuistokadun varteen rakennettu pilariryhmä ilmaisee, missä kohtaa vanhan kutomon itäjulkisivu on sijainnut.

Julkisivu pohjoiseen eli Puuvillaan kauppakeskuksen eteläisen sisäänkäynnin suuntaan. Teollisuusrakennuksissa katujulkisivun rikas jäsentely jätettiin pois sisäpihan puolella. Ala-osa on uutta julkisivua, aikaisemmin se peittyi matalan kutomo-osan taakse. 1990-luvulla arkkitehtitoimisto Küttner Ky:n julkisivusuunnitelmissa uusi, alaosan julkisivu olisi rapattu, jolloin se olisi erottunut uutena rakenteena vanhasta, suunnitelmaa ei kuitenkaan toteutettu. Tehdasalueelle syntyi uusi aukio kauppakeskuksen rakentamisen seurauksena.

Pääosa vanhasta kutomorakennuksen julkisivusta, sen tiiliosa on jätetty paikalleen Silta- puistokadun varteen. Taustalla kauppakeskuksen runkorakenteita ja julkisivuja, betonipilareita- ja profiilipeltiä.

Arkkitehtuuri ja nykytila: Kutomosta on säilynyt vain sen eteläpään kolmikerroksinen esivalmistusrakennus, joka noudattaa viereisen kehräämön julkisivujäsentelyä. Julkisivuja rytmittävät pilasterit ja suuret kaari-ikkunat. Esivalmistusrakennukseen kiinteästi liittynyt, matalasta ja pitkästä kutomo-osasta on säilynyt vain julkisivun tiilimuuri. Esikäsittelyrakennuksen kutomo-osan kohta on muurattu uudelleen ja aukotus ja noudattaa yläosan aukotusta. Kutomo sijoittui kaupunginosan keskeisen puistokadun varteen, muodostaen tehtaan itäjulkisivun puistokadun varrella. Rakennus saneerattiin sisätiloiltaan 1990-luvulla yliopistokeskuksen käyttöön. Tiloissa on toimistotiloja ja yliopiston ruokala.

Asemakaavassa kutomon esivalmistamo on merkinnällä sr-30. Rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti sekä kaupunkikuvan kannalta tärkeä rakennus. Rakennusta ei saa purkaa. Rakennuksissa suoritettavien muutostöiden tulee olla sellaisia, että rakennuksen rakennustaiteellisesti arvokas ja kaupunkikuvan kannalta merkittävä luonne säilyy. Kadunpuoleisia kattopintoja ja katualueeseen rajoittuvia julkisivuja ei saa muuttaa, lukuun ottamatta ensimmäisen kerroksen välttämättömiä kulkuaukkoja, jotka on sovitettava rakennuksen aukotukseen.

Arviointi: Arkkitehti August Krookin suunnittelema rakennus on osa tehtaan vanha hinta rakennuskokonaisuutta. Rakennusta korotettiin kolmikerroksiseksi arkkitehti Karl Lindahlin suunnitelmin 1928, korotus noudattaa alkuperäistä julkisivujäsentelyä. Rakennus on osa tehtaan pääjulkisivun muodostavaa kehräämötä ja kutomo hallitsee Silta- puistokadun puolen katumaisemaa. Nykyisellään rakennus on osa tehdas- alueen ja kauppakeskuksen rajapintaa, jonka muodostaa kauppakeskuksen synnyttä tämä aukio.

Arvot: Kutomon esikäsittelyrakennus 1899, 1928

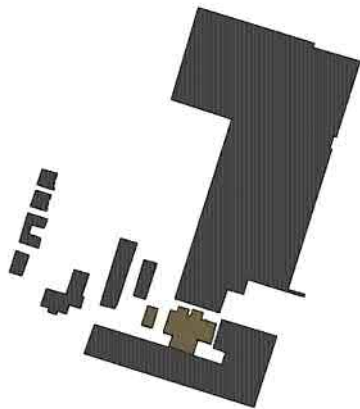
Rakennushistoriallinen

Historiallinen (teollisuushistoria)

29.05.2018

4.3 Voimalaitos

1899–1955

Kattilahuone ja voima-asema 1899, ark. August Krook

Pumppuaseman laajennus kattilahuoneen kylkeen 1921, Väinö Salmela

Uusi voima-asema 1920, Väinö Salmela

Kattilahuoneen korotus 1956, A.L.

Korjausversta ja paja 1899, ark. August Krook

Korotus 1920-l

Muuntamorakennus 1939, A. Pesu

Kartta: Voimalaitos ja muuntamo ruskealla rasterilla.

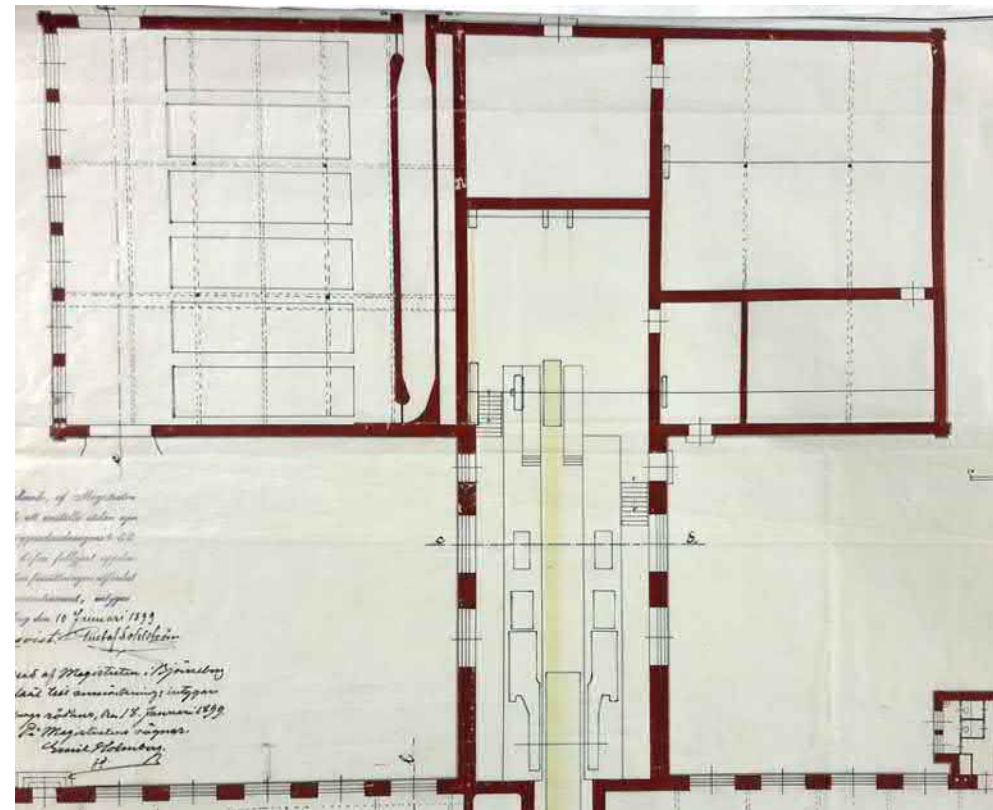
Historia: Voimalaitos valmistui arkkitehti August Krookin piirustuksien 1899. Kehräämön kylkeen rakennettuun rakennukseen sijoittui kattilahuone ja sen konehuone, voima-asema. Savupiippu ja matalampi pumppuhuone sijoittui rakennuksen pohjoispäättyyn. Rakennuksen itäpuolelle tuli yksikerroksinen korjausversta.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen höyrykoneet ja mekaaniset voimansiirtolaitteet väistyivät höyryturbiinien ja sähkömoottoreiden tieltä. Tehtaan ja voimalaitoksen tekninen uudistaminen aloitettiin 1910-luvun lopulla. Hankintasopimus Sähkö Oy AEG:n kanssa tehtiin 1920 höyryturbogeneraattorista latausaggregaateineen ja moottorilaitteineen. Kone- ja Silta-yhtiöiltä tilattiin kaksi uutta höyrykattilaa tehtaan kahden vanhimman, vuodelta 1900 peräisin olevien kattiloiden tilalle. Turbiinivaurion vuoksi hankittiin lisäturbogeneraattori. Se asennettiin 1928 samaan aikaan kun kattilahuone rakennettiin uudelleen uuden höyrykattilan myötä. Uusi turbiini hankittiin odottamattomien keskeytysten varalta.

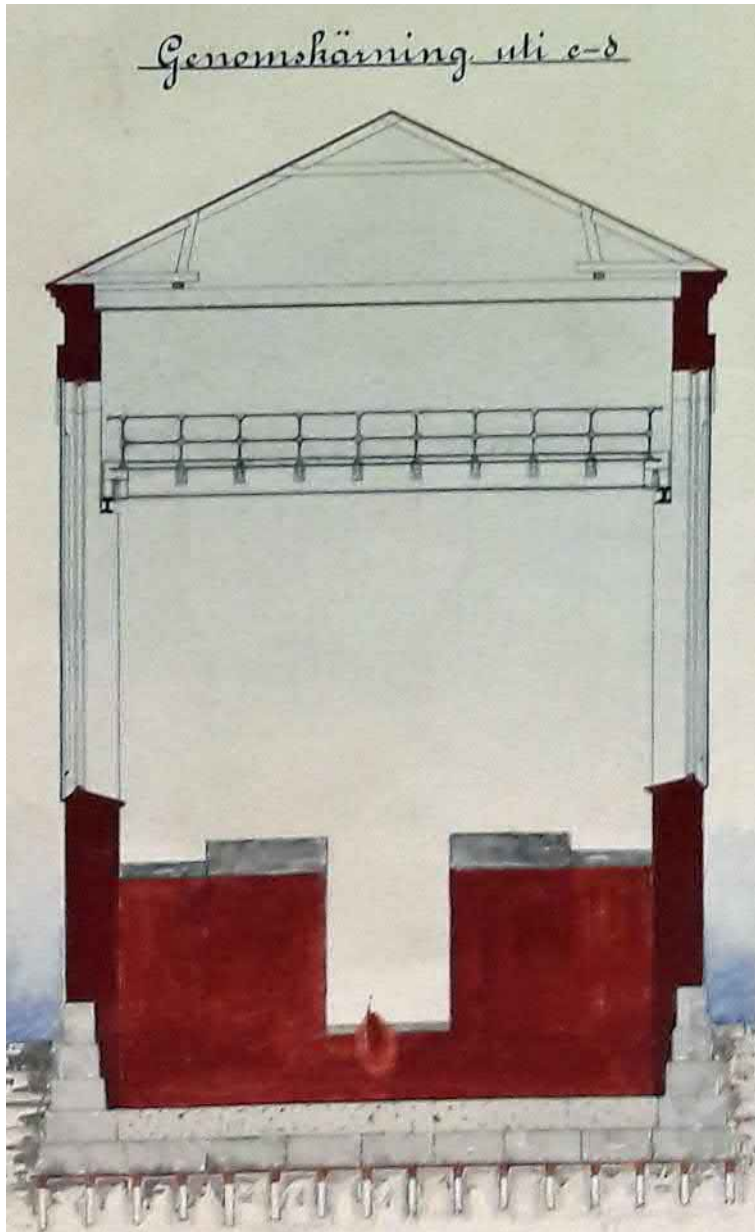
Voima-aseman uusiminen 1920-luvulla näkyi julkisivuissa, pohjoissivulle rakennettiin yksikerroksinen pumppaamon laajennus sekä länsisivulle uusi voima-asema, joka sai edustavan julkisivun tehtaan omana suunnitteluna. Entinen voima-asema otettiin tällöin kehräämön käyttöön. Teknistä uudistamista, tehtaan konekannan

sähköistämistä jatkettiin 1930-luvulla, jolloin valmistui suuri muuntamorakennus. Korjaamorakennusta korotettiin 1920- tai 1930-luvulla kaksikerroksiseksi ja se muuttui konttori- ja pukuhuoneiksi.

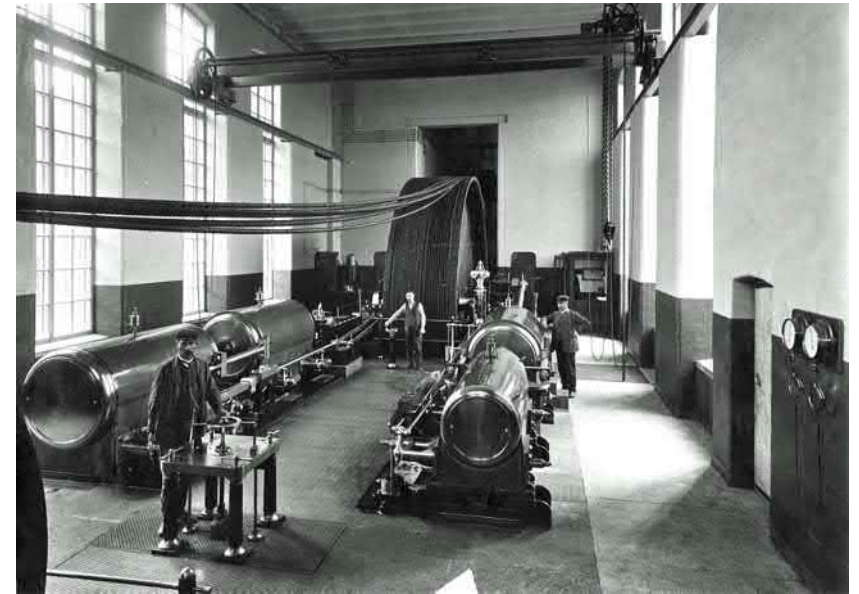
Seuraava tekninen uudistus tehtiin toisen maailmansodan jälkeen, joka näkyy hyvin rakennuksen julkisivussa kattilahuoneen korotuksena.

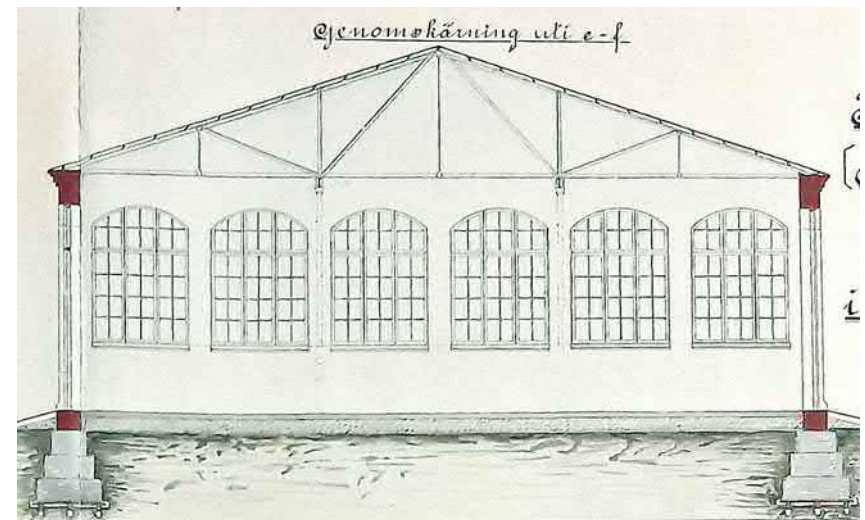
Voimalaitoksen pohjapiirros 1899. Vasemmalla ylhäällä Pannhus eli kattilahuone, oikealla Werkstad eli työpaja ja alhaalla, yhteydessä Kehräämöön Maskinhus eli konehuone. Konehuoneen poikkileikkaus c-d seuraavassa kuvassa. Lähde: Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

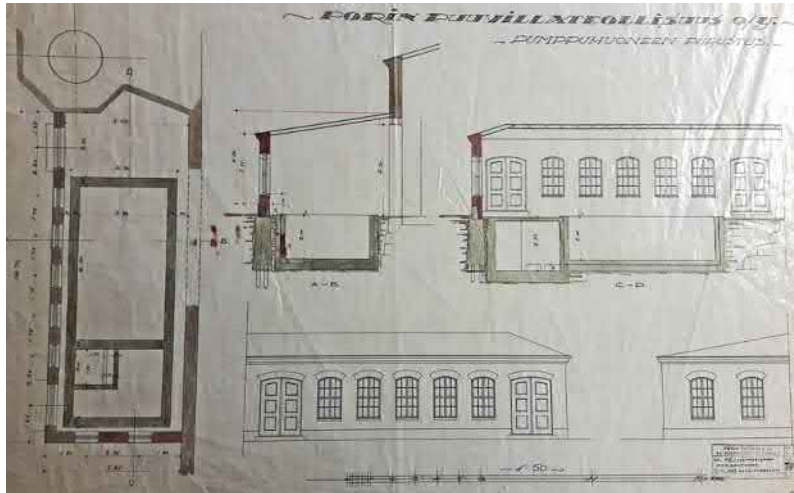
Konehuoneen poikkileikkaus, liittyy edelliseen kuvaan. Lähde: Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

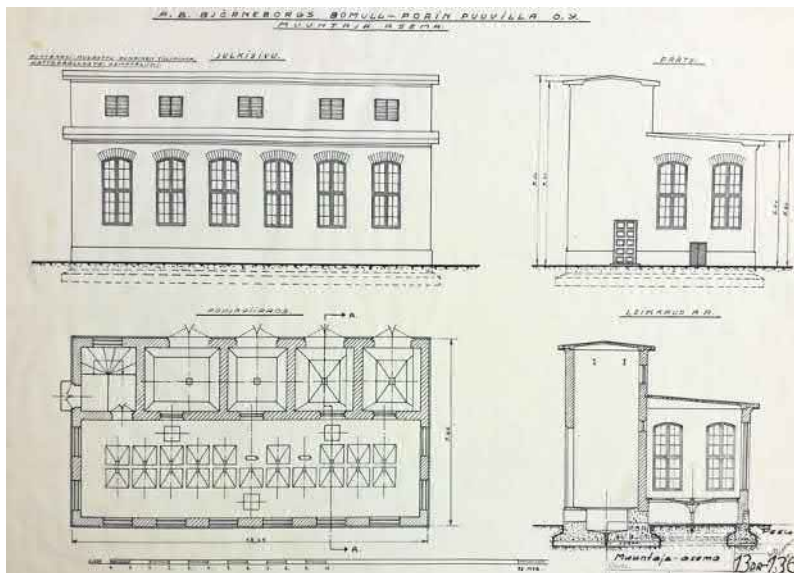
Sisäkuva vanhan voima-aseman konehuoneesta. Lähde: Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

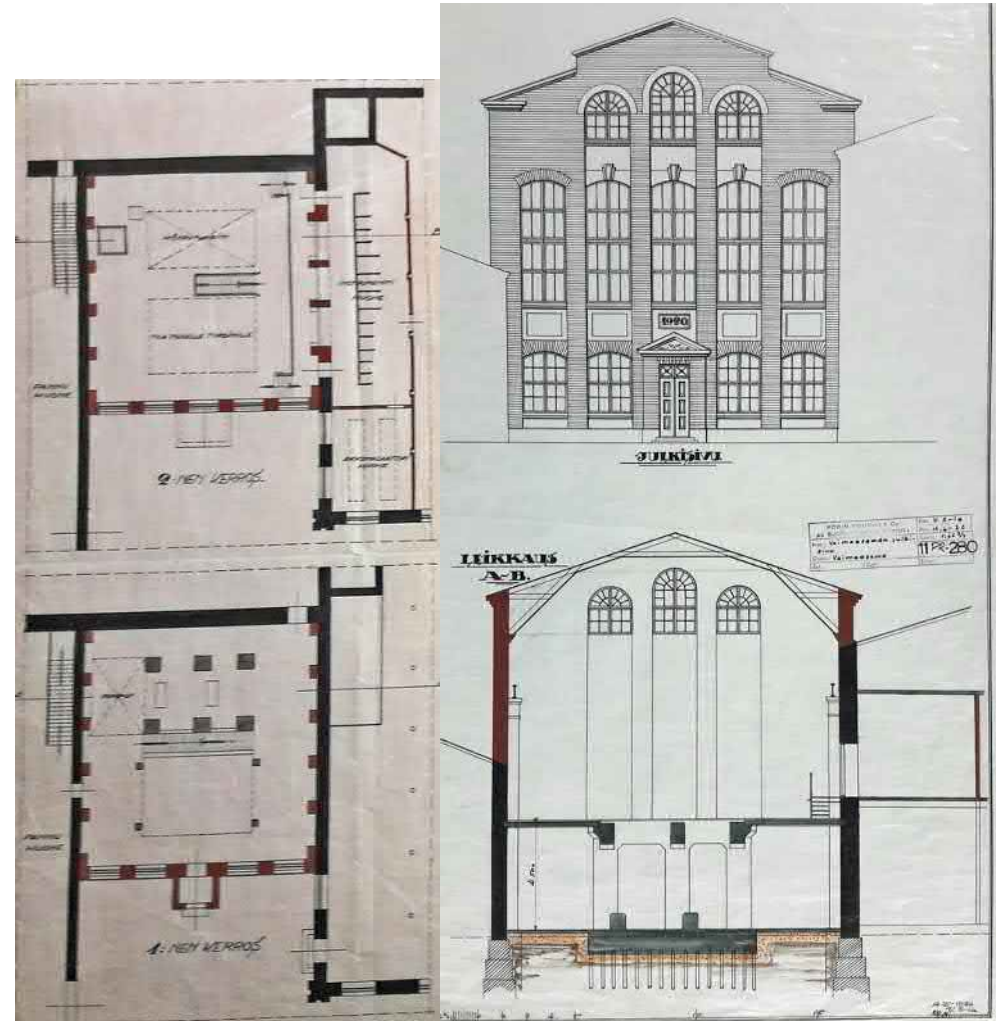
Kattilahuoneen leikkaus (länteen päin). Lähde: Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Höyryvoima-aseman pumppuhuoneen laajennuspiirustukset 1920; se sijoittui kattilahuoneen pohjoispuolelle, savupiipun viereen. Lähde: Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Muuntamorakennuksen piirustukset 1939. Lähde: Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

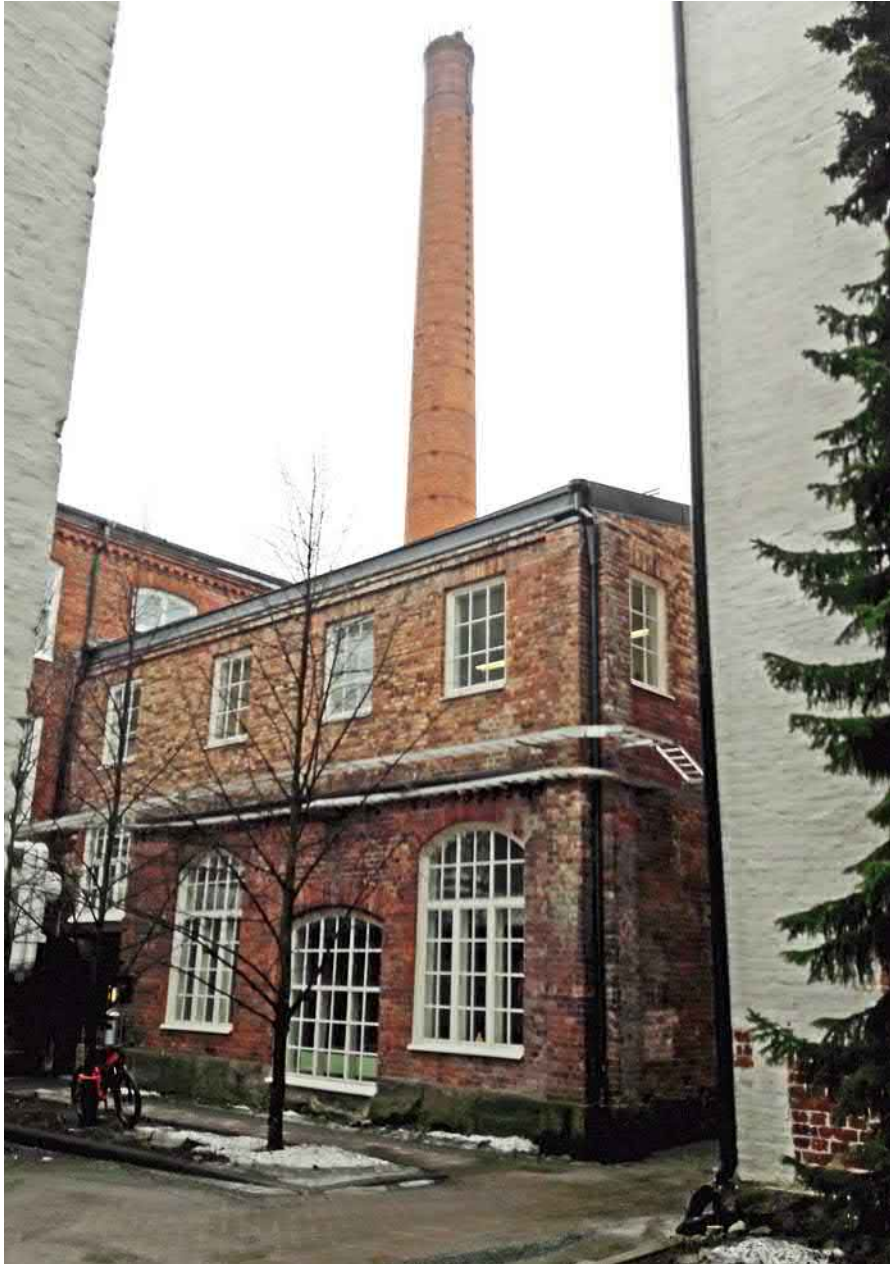
Uuden voima-aseman pohjakuvat, länsijulkisivu sekä leikkaus. Uusi voima-asema kohosi 1920-luvulla kaksikerroksisen kehräämön yläpuolelle. Lähde: Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Voimalaitos luoteesta kuvattuna, alaosa on alkuperäistä, August Krookin suunnittelemaa voimalaitosta. Rakennuksen 1950-luvun korotus näkyy selkeästi omana kerroksena ja ikkunajakona. Piipun juurella oleva matala osa on pumppaamon laajennus on 1920-luvun alkupuolelta.

Voimalaitoksen pohjoisjulkisivua tehdasalueen sisäosaan päin. Rakennuksen 1920/30-luvun korotus näkyy tässäkin selkeästi omana kerroksena ja ikkunajakona.

Vasemmalla: Voimalaitoksen itäpuoli rakennettiin 1899 versta- ja pajakäyttöön. Rakennusosaa korotettiin 1920-luvulla. Myöhemmin itäosa oli pukuhuoneina ja konttorina.

Taustalla näkyvän voimalaitoksen uusi voima-asema valmistui 1920-luvun alkupuolella. Tällöin korkea rakennus oli näkyvä osa tehtaan länsijulkisivua. Kehräämön korotus 1933 ja jatko-osa 1934 sekä muuntamo 1939 jättivät rakennuksen sivuosaan.

Muuntamorakennus 1939. Rakennuksen seinissä näkyvät 1950-luvun laajennukset, kun rakennuksen yhteyteen tuli kehräämön sosiaalitilat. Uudisosa on purettu 1990-luvun jälkeen. Ikkunoiden umpeen muuraaminen on muuttanut rakennuksen ulkoasua merkittävästi.

Arkkitehtuuri ja nykytila: Tehdasalueen keskelle sijoittuvaan voimalaitokseen liittyy lukuisia rakennuskerrostumia. Voimalaitoksen lisäksi tiloja on käytetty korjaamona, kehräämönä, konttorina ja pukuhuoneina. Ensimmäinen vuoden 1899 rakennusvaihe muodostaa enää heikosti näkyvän rungon, jonka päälle ja sivuihin on tehty laajennuksia. Vanhimman osan julkisivut noudattavat tehtaan muita, hillittyä uus-

gotiikkaa edustavia julkisivuja. Sisäpihalle sijoittuvan rakennuksen koristelu oli kuitenkin yksinkertaisempaa, tiilestä muurattu hammaslista räystäään alla ja pilastereita on käytetty vain nurkissa, ikkunat ovat vastaavia kaari-ikkunoita kuin tehtaassa. 1920-luvun laajennuksista uusi voima-asema ja vähän nuorempi muuntamorakennus edustavat ajan klassismia. Erityisesti korkea, säterikattoinen voima-asema sai näyttävän, muusta tehdasalueesta poikkeavan julkisivun, sen kolmijakoista ikkunarivistöä on korostettu mm rappauskoristelulla. Erillisen rakennuksen muodostava muuntamon julkisivut ja kattomuoto edustavat ajan hillittyä, niukkaa klassismia. 1920-luvun voima-asema oli valmistuessaan osa tehtaan näkyvää länsijulkisivua, vasta vuonna 1935 tehty kehräämön korotus ja sen porrastorni sekä kattilahuoneen sotien jälkeinen laajennus ovat peittäneet sen näkyvyyttä merkittävästi. Viimeisen rakennuskerroksen muodostava 1950-luku näkyy kattilahuoneen ja korjauspajan korotuksina, niissä koristelu on pelkistynyt, rakennusosia yhdistää punatiili ja vanhempaan osaan ylös jatkuvat pilasterit ja korjaamon ikkunajako. Kattilahuoneen korotus näkyy parhaiten toisen kerroksen modernismia edustavissa vaakaikkunoissa. Rakennuksen punatiiliset julkisivut, koristelu ja ikkunajako ovat säilyneet. Erillisen osan muodostava muuntamon korkeat ikkuna-aukot on muurattu umpeen.

Asemakaavassa Uusi voima-asema on merkinnällä sr-32 Rakennustaiteellisesti tai historiallisesti arvokas rakennus. Rakennuksessa oleva generaattorisali tulee säilyttää ennallaan eikä sen tilajakoa saa muuttaa.

Arviointi: Arkkitehti August Krookin suunnittelema ja rakennusmestareiden laajentama, kerroksellinen voimalaitos on osa puuvillatehtaan punatiilistä kokonaisuutta. Tehtaan sisäpihalle sijoittuvassa rakennuksessa näkyvät selkeästi tehtaan 1920- ja 1950-luvun laajennusvaiheet ajalle ominen tyyli- ja piirteineen. Laajennuksista uudemman voimalaitoksen sisäpihalle sijoittuva voima-aseman julkisivu on poikkeuksellisen näyttävä. Voimalaitoksen korkea piippu muodostaa kaupunkikuvallisen kiintopisteen.

Arvot:

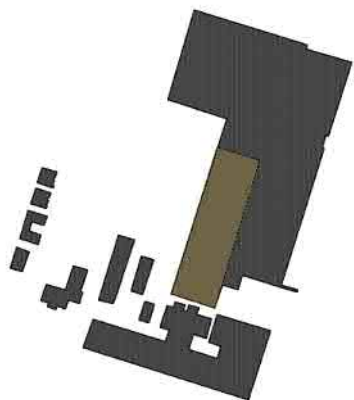
Rakennushistoriallinen, rakennuskerrostumat

Historiallinen (teollisuushistoria)

Kaupunkikuva (savupiippu)

4.4 Värjäämö

1900–1956

Värjäämö 1. 1901, ark. Onni von Zansen

Värjäämö 1b 1927

Värjäämö 1c 1956, A.L.

Värjäämö 2. 1925, rkm. Kaarlo Rautanen

Värjäämö 2b. 1959, ark. K. Ström & O. Tuomisto

Värjäämö 3. 1934, rkm A. Pesu

Värjäämö 3b. 1954, ark. Pentti Ahola

Värjäämö 3c 1956 tek. Pentti Konttinen

Värjäämö 4. 1938, rkm. A. Pesu

Värjäämö 5. 1955, ark. Pentti Ahola

Muutos terveysasemaksi ja liiketilaksi 2008 ja 2012

Kartta: Värjäämöriivi ruskealla rasterilla.

Historia: Kehräämön ja kutomon ohella värjäämö muodosti prosessiteollisuuden keskeisen osaston, jota laajennettiin tuotannon kasvaessa ja lopulta värjäämö muodosti noin 160 metriä pitkän julkisivun tehtaan sisäosiin. Värjäämölle oli alkuperäisissä insinöörisuunnitelmissa varattu vain paikka, eikä Krook laatinut siitä erillisiä piirustuksia, alueen edustavassa piirustuksessa se esiintyy kaksikerroksisena rakennuksena kyllä. Tehtaan ensimmäisessä rakennusvaiheessa valkaisu- ja värjäämö-rakennus jätettiin rakentamatta. Markkinoille voitiinkin aluksi toimittaa vain valkaisu-matonta lankaa ja kangasta, joka kavensi tehtaan asemaa markkinoilla.

Tehtaan huonontuneesta taloustilanteesta huolimatta päätös värjäämö-rakennuksesta tehtiin pian tehtaan käyttöönoton jälkeen. Värjäämö suunnitteli arkkitehti

Onni von Zansen ja se valmistui 1901 ja otettiin käyttöön seuraavana vuonna. Kaksikerroksiseen rakennukseen tuli värjäämö, valkaisulaitos, viimeistelyosasto ja nukkaamon käsittävä osasto.

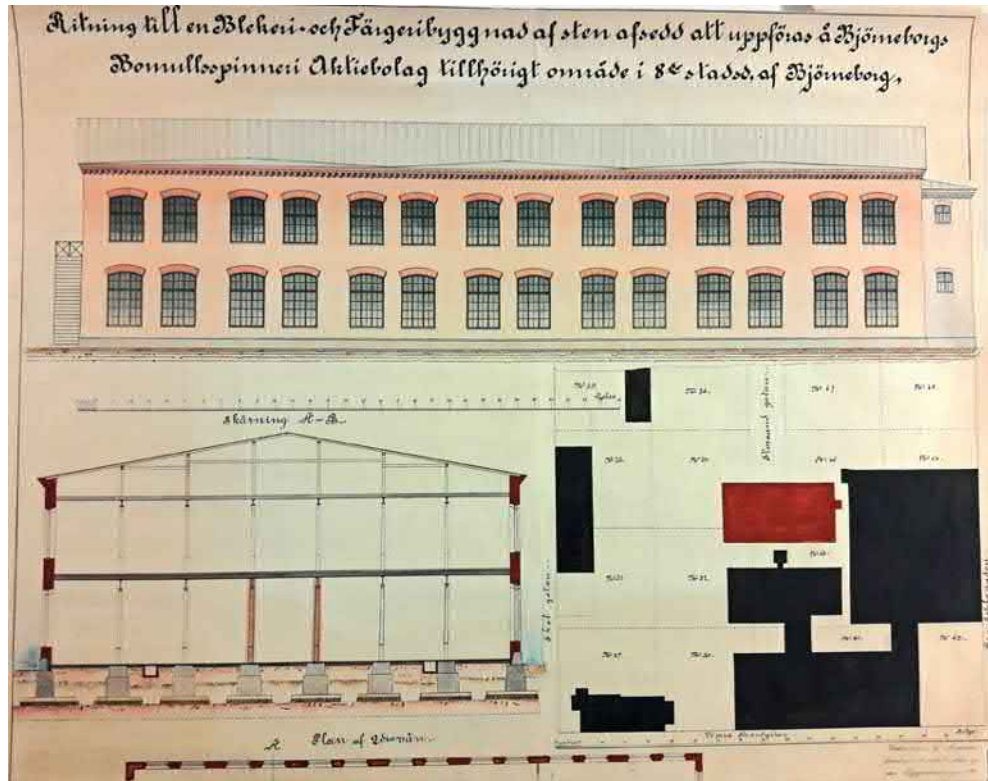
Tehtaan tuotannon, kehräämön ja kutomon laajentuessa myös kaksikerroksista värjäämöä laajennettiin. Vanhan värjäämön jatkeeksi rakennettiin 1925, 1934 ja 1938 uudet värjäämöt, jotka kytkeytyivät toisiinsa pienillä välilosilla. Suunnittelu tehtiin tehtaan omana työnä. Vuonna 1926 Poriin perustettiin Suomen toinen kankaanpainolaitos, johon hankittiin kolmi- ja kuusiväriset telapainokoneet Saksasta. Kolmas, neljää väriä painava kone otettiin käyttöön 1929. Vuonna 1938 otettiin käyttöön filmipaino, joka mahdollisti leveämpien kankaiden painamisen suuremmilla kuvioilla ja kirkkaammilla väreillä. Uusien koneiden myötä työyhteisöön tuli ulkomaalaisia ammattilaisia, mm. tshekkiläisiä. Painajat ja värjärit toivat mukanaan omassa kotimaassaan oppimansa painokangasmallit: ne sovitettiin tehtaalla käytettyihin laitteisiin. Taideteollisesta suunnittelusta ei 1920-luvulla vielä puhuttu.

Tehtaan design-kankaat tulivat 1950-luvulla, ollen osa suomalaisen muotoilun suurta vuosikymmentä. Porin puuvillatehtaan painokangassuunnittelun aloittamisen taustalla vaikutti Maire Gullichsen, kotimaisen teollisen suunnittelun mense-naatti. Hän oli yhtiön osake-enemmistöä hallitsevan Ahlströmin suvun jäsen ja hänen puolisonsa Harry Gullichsen oli yhtiön hallituksen puheenjohtaja. Tehtaan ateljeen suunnittelu alkoi 1954. Uuteen värjäämö-rakennukseen syntyi viiden suunnittelijan yhteisö. Tehdas rakensi julkista kuvaansa 1950-luvulla modernin taiteen ja taideteollisen muotoilun avulla. Vuosina 1956–1966 ateljeen taiteellisena neuvonantajana toiminut Timo Sarpaneva houkutteli lukuisia suunnittelijoita Poriin Taideteollisesta oppilaitoksesta.

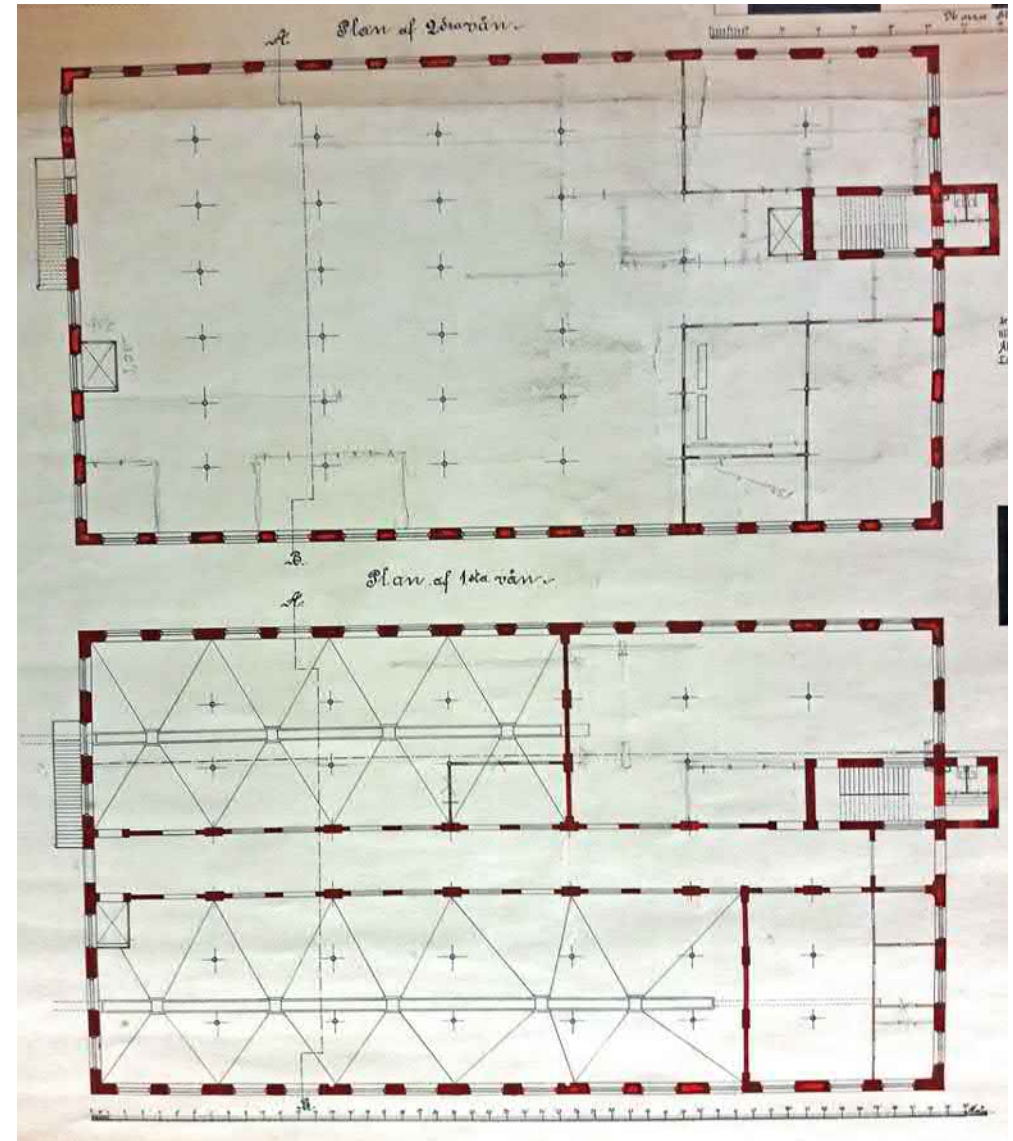
Sotien jälkeen, 1950-luvulla rakennettiin värjäämöä vastapäätä uusi kehräämö ja värjäämön välitiloihin ja rivin päähän rakennettiin modernit lisärakennukset. Uudis-osat suunnitteli pääosin arkkitehti Pentti Ahola. Värjäämön uusiin, tornimaisiin välilosiin sijoittui tehtaan oma painokangassuunnitteluateljee toimi vuoteen 1977 saakka, jolloin kankaiden suunnittelu siirrettiin Forssaan. Nykyisin ateljeetila toimii ilmanvaihdon konehuoneena.

Viimeisinä puuvillatehtaan tuotantolaitoksista olivat jäljellä värjäämö ja viimeistämö; niissä suunnitteli porilaisen tekstiiliteollisuuden rippeistä koottu Finlayson Non-stoppers vuoteen 1994 asti, jolloin viimeisen tekstiilityön tekijät irtisanottiin Porin Puuvillatehtaan alueelta.

Värjäämön vanhin osa saneerattiin terveysasemaksi 2008, suunnitelmat laati arkkitehtitoimisto Küttner Ky. Nuoremmat värjäämöosat saneerattiin saman suunnittelijan toimesta osaksi kauppakeskusta vuonna 2012. Sisätilat ovat suurelta osin nykyaikaiset, julkisivut ovat säilyneet, itäjulkisivu osana kauppakeskuksen pääaulaa.

Värjäämörakennuksen asemapiirros, julkisivu ja leikkaus. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Ylempänä toisen kerroksen pohjapiirros, alempana ensimmäinen kerros. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Vasemmallla kuva värjäämöriivistä 1959. Lähde: Elka. Oikealla kuva vuodelta 2018.

Värjäämöriiviä lännestä; itäpuoli näkyy osin kauppakeskuksen sisätilana. Kuvan keskellä näkyvä moderni ja korkein rakennusosa on 1950-luvulla rakennettu värjäämöön vesitorni, joka toimii nykyisin kauppakeskuksen mainostornina.

Arkkitehtuuri ja nykytila: 1900-, 1920-, 1930- ja 1950-luvulla rakennettu, eri suunnittelijoiden suunnittelema värjäämöriivi muodostaa erittäin mielenkiintoisen rakennuskokonaisuuden, jossa vanhempaa satulakattoista punatiiliarkkitehtuuria rytmittävät rakennusten väleihin rakennetut 1950-luvun modernit pulpettikattoiset teollisuusrakennukset, joiden julkisivua hallitsevat punatiilen ohella ajalle tyypilliset ikkunarivit ja julkisivulevyt. suurine ikkunapintoineen. Vanhemmat osat ovat julkisivultaan punatiilestä muuratut, säännöllisen aukkojulkisivun ikkunoissa on segmenttikaari. Koristelu on vähäisempää kuin tehtaan julkisivun muodostavassa kehräämössä mm. räystäskoristelu puuttuu. arkkitehti Onni von Zansen suunnitteli ensimmäisen osan 1900, niukempi julkisivu voi liittyä kireään taloudelliseen aikaan tai että

värjäämö jäi tehdasalueen keskelle. Värjäämöriiviä jatkoivat tehtaan rakennusmestarit 1920- ja 1930-luvulla kolmella värjäämörakennuksella, jotka noudattava ensimmäisen osan mittakaavaa ja julkisivujäsentelyä. Sodan jälkeinen aika näkyy rivistössä modernin läpimurtona, jota edustaa viimeinen, 1955 valmistunut ja arkkitehti Pentti Aholan suunnittelema värjäämöosa. Samassa yhteydessä välisosat korotettiin ja ne saivat modernin ulkoasun nauhaikkunoihin ja julkisivulevytyksineen.

Teollinen toiminta päättyi 1994. Värjäämöriivi saneerattiin liike- ja palvelutiloiksi osana kauppakeskusta 2010-luvulla. Alkuperäiset julkisivut ovat säilyneet, sisätiloihin on saneerattu liiketiloja. Värjäämöriivissä toimii vähittäiskauppoja, terveyspalveluita, ravintoloita ja liikuntatiloja. Värjäämöön itäjulkisivu on nähtävissä kauppakeskuksen pääkäytävän varrella.

Asemakaavassa Värjäämöön vanhin osa on merkinnällä sr-31: Rakennustaiteellisesti ja kaupunkikuvan kannalta tärkeä rakennus. Rakennusta ei saa purkaa. Rakennuksessa ei saa tehdä sellaisia korjaus- tai muutostöitä, jotka turmelevat rakennuksen julkisivujen ja vesikattojen rakennustaiteellista ja historiallista arvoa.

Muun värjäämöriivin kohdalla asemakaavassa on merkintä kty-kr: Teollisuusrakentamisen kerroksellinen rakennuskokonaisuus, jota koskevissa kehittämistoimenpiteissä tulee kiinnittää erityistä huomiota vaihteittain rakennetun teollisuusrakennuksen ominaisilmeen säilymiseen.

Arviointi: Värjäämörakennuksen kerrostumat kattavat tehtaan koko teollisuus- ja punatiilikauden. Värjäämöriivi rakentui vuosina 1901–1955. Perinteiseen satulakattoiseen, aukkojulkisivuiseen punatiiliarkkitehtuuriin tuo oman, rytmikkään, modernin kerrostuman 1950-luvun teollisuusosat, joissa on käytetty punatiilen ohella jo tällöin käyttöön tulleita julkisivulevyjä ja nauhaikkunoita. Alkuperäisen värjäämöön suunnitteli arkkitehti Onni von Zansen ja sen laajennukset tehtaan rakennusmestarit. Rakennusrivin modernit lisäosat suunnitteli Pentti Ahola.

Rakennus muodostaa kauppakeskuksen parkkipaikkaa hallitsevan julkisivun.

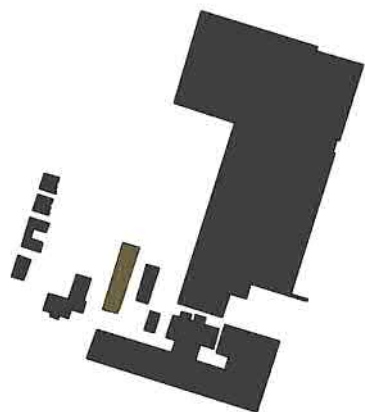
Arvot: Värjäämö 1901–1955

Rakennushistoriallinen, rakennuskerrostumat 1901–1955

Historiallinen (teollisuushistoriallinen)

4.5 Kangasvarasto

1899, päätyosat 1921–1934

Puuvilla ja kangasvarasto 1899, August Krook

Pakkaamo, eteläpääty 1921, rkm Väinö Salmela

Kangasvaraston uudisosa, pohjoispääty 1927, ark.
Karl Lindahl

Portinvartijan rakennusosa 1934, rkm. Väinö Salmela

ammattikoulu, sisätilamuutos 1962, rkm. Esko Suo-
kas

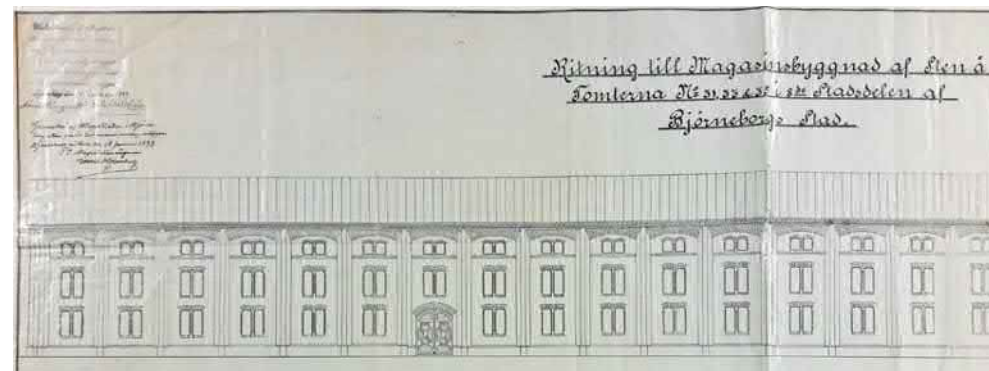
toimitiloja, sisätilojen saneeraus 1990- ja 2000-l

Kartta: Kangasvarasto ruskealla rasterilla.

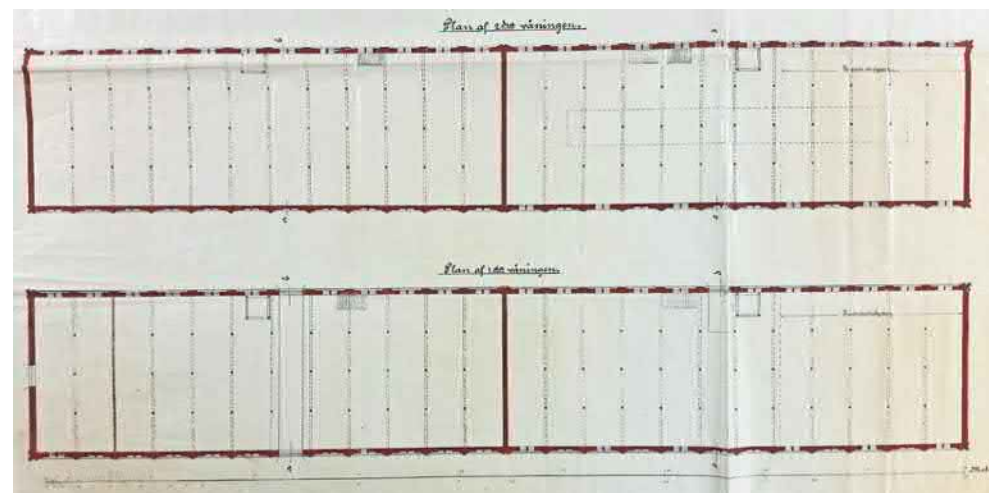
Historia: Tehdastontin länsirajalle valmistui tehtaan ensimmäisessä vaiheessa tehtaan kolmikerroksinen kangasvarasto. Rakennusta jatkettiin pohjoispäädystä saman korkuisella, kaksikerroksisella kangasvarastolla 1927. Eteläpäätyä muokattiin 1922 ja kaksikerroksiseen jatko-osaan tuli pakkaamo. Pakkaamon jatkeeksi rakennettiin 1934 matala, yksikerroksinen osa, joka käsitti portinvartijan kopin ja varastotilaa. Pulpettikattainen rakennusosa oli osa tehdasalueen länsipään uudelleen järjestelyä (kehräämön laajennus, konttori, asuinrakennukset).

Varastorakennuksen jatkeeksi rakennettiin 1950-luvulla uusi kehräämörakennus, jonka tieltä purettiin pääosin 1927 laajennusosa. Vanha kangasvarasto muutettiin ammattikouluksi 1962 (rkm. Esko Suokas/Porin Puuvillatehdas Oy). Muutos kohdistui sisätiloihin, julkisivussa muutos näkyy lähinnä pienten pari-ikkunoiden muuttamisena yksiruutuisiksi.

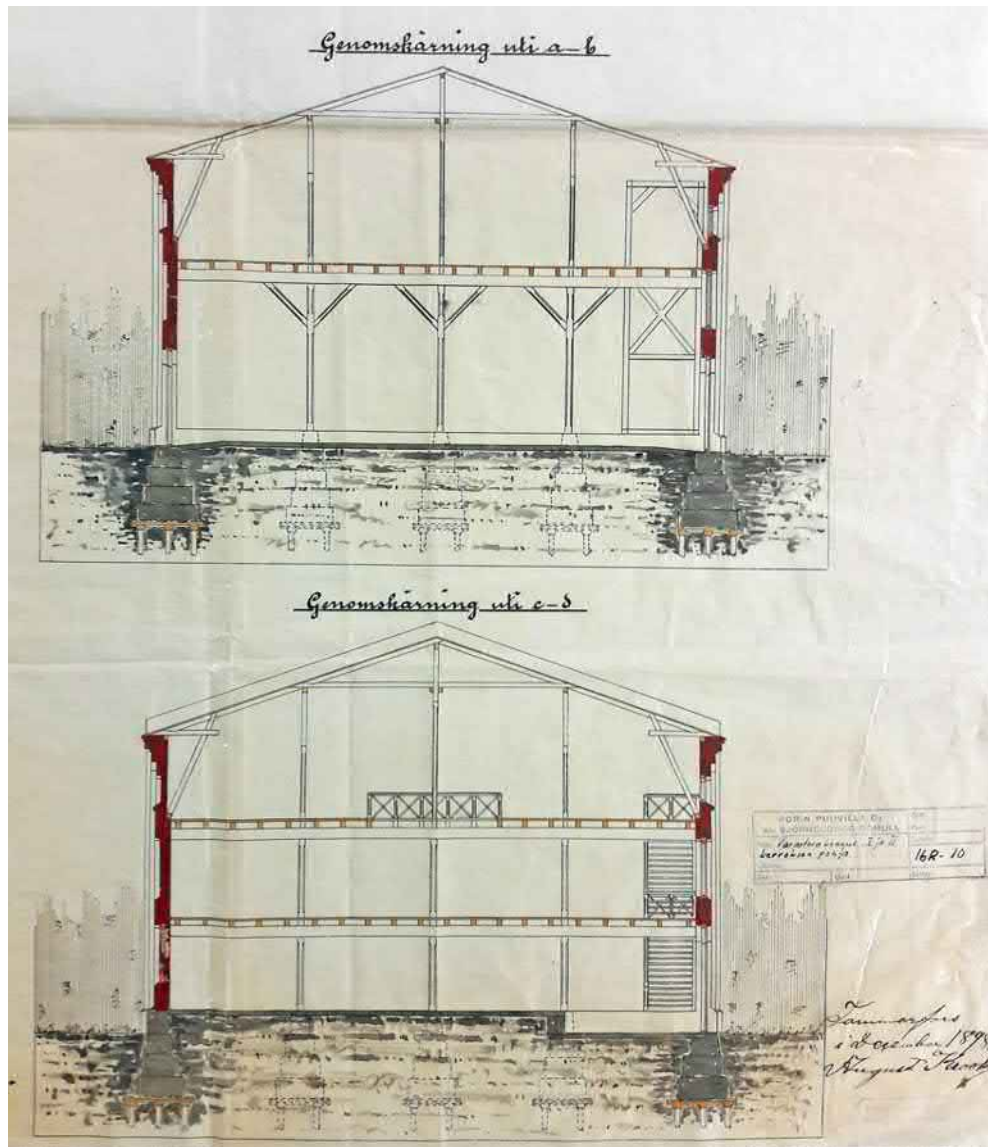
Rakennuksessa on nykyisin alueen huollon korjaamotiloja sekä Rakastajateatteri, joka aloitti tiloissa 2009. Sisätiloja on saneerattu 2016 ja 2017 heidän käyttöönsä, muutoksia ovat mm. wc -tilat ja keskiosan pilareiden poistaminen näyttämötoiminnan vuoksi.

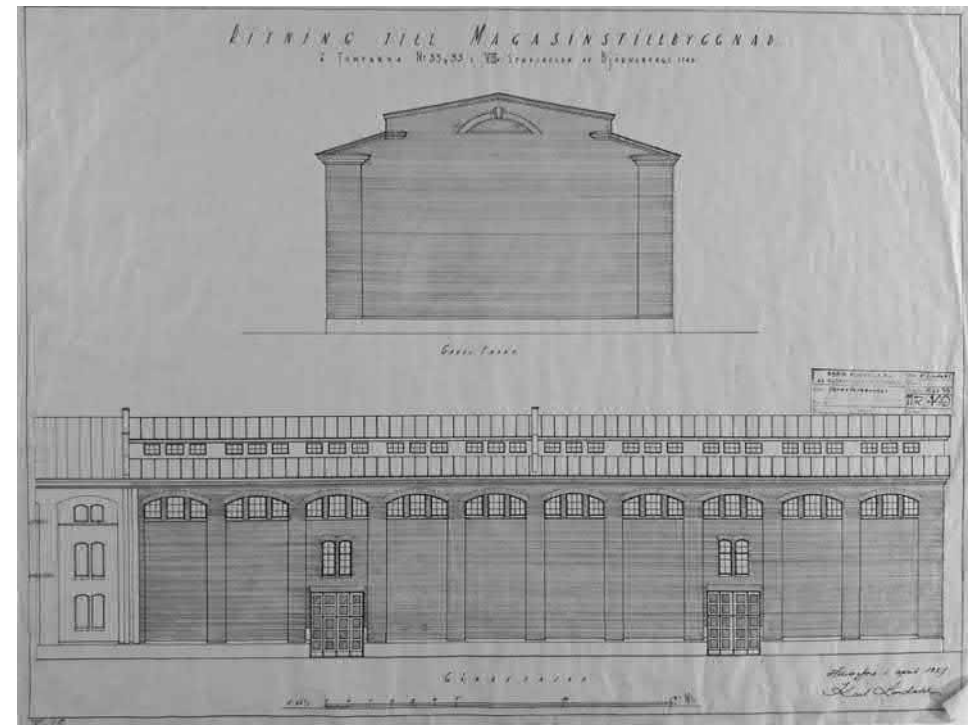
Kolmikerroksisen kangasvaraston julkisivupiirros 1899. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

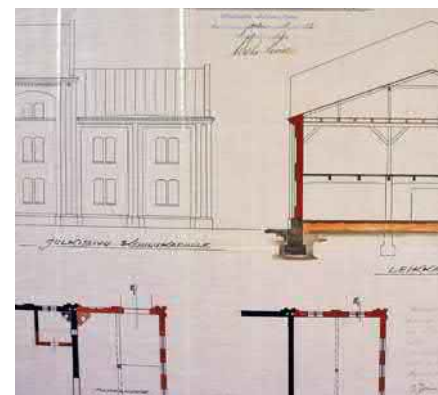
Ylempi pohjapiirros on toisesta kerroksesta, alempi ensimmäisestä kerroksesta. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

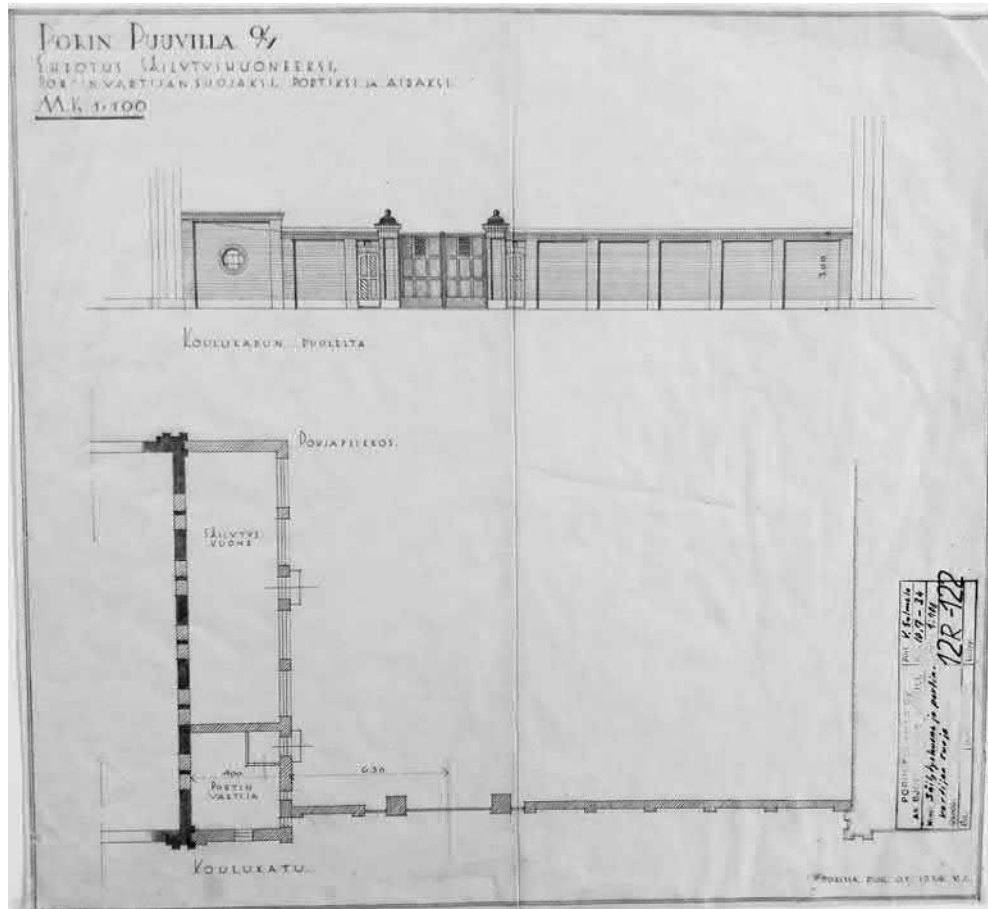
Ylempi leikkaus on kaksikerroksisen varasto-osan, alempi kolmikerroksisen. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Vuoden 1927 jatko-osan länsijulkisivu ja pohjoispääty, ark. Karl Lindahl. Vasemmalla näkyy vanha osa. Tästä jatko-osasta on nykyisin jäljellä kahden pilarin välinen osa. Sen ikkunat on muurattu ja peitetty sekä säterikatto muutettu. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Ote eteläpään pakkaamon piirustuksesta, rkm. Väinö Salmela 1921. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Portinvartijan suoja, säilytyshuone, tehtaan pääportti sekä aita vuoden 1934 suunnitelmassa. Ei tietoa toteutuivatko portti ja muuri, myöhemmin paikalla oli teräskaarinen porttiosa. Suunnitelman laati rkm Väinö Salmela. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Työntekijät poistuvat tehtaan pääportista vuonna 1958. Kuva: Elka.

Tehdaskorttelin länsijulkisivu, Kangasvaraston eteläpääty, jonka jatkeeksi rakennettiin 1922 kaksikerroksinen pakkaamo ja 1934 yksikerroksinen portinvartijan ja varaston sisältämä rakennusosa. Kuva on otettu lounaasta koilliseen päin.

Kuva on otettu kaakosta luoteeseen päin. Kangasvaraston, ruokalan ja värjäämörivin julkisivujen yläosissa on edelleen kiinnikkeet rakennusten välisille ripustetuille valaisinvaljeille.

Pohjoispäädyssä on vielä nähtävissä vuoden 1927 jatko-osaa kahden pilarivälin verran. Laajennuksen suunnitteli arkkitehti Lindahl, noudattaen uskollisesti Krookin luomaa julkisivujäsentelyä.

Kangasvaraston pohjoispääty kuvattuna parkkialueelta, jossa aikaisemmin oli tehtaan johdon tenniskenttä. Rakennuksen 2010-luvulla muuratussa päädyssä on haettu viitteitä, muistumia vuonna 1927 rakennetun kangasvaraston laajennuksen päätyjulkisivusta.

Arkkitehtuuri ja nykytila: August Krookin 1899 suunnittelema kangasvarasto edustaa samaa niukkailmeistä uusgotiikkaa kuten kehräämö ja kutomo. Rakennuksen pohjoispäädyn, arkkitehti Karl Lindahlin 1927 suunnittelema jatko-osa noudattaa samaa julkisivujäsentelyä kuin alkuperäinen rakennus. Eteläpäädyssä olevat pakkaamon ja portinvartijan jatko-osat 1920- ja 1930-luvulta ovat enemmän klassistisia ja viimeinen jo funktionalistinen. Laajennukset suunnitteli tehtaan rakennusmestari Väinö Salmela 1921 ja 1934. Huolimatta kerroksellisuudesta rakennusosien punatiilijulkisivut tekevät rakennuksesta yhtenäisen kokonaisuuden. Rakennuksen sisätilat on saneerattu 1960- ja 2000-luvulla rakennuksen käyttötavan muuttuessa. Rakennuksen pieniä, luukuin varustettuja kaari-ikkunoita on osittain laajennettu 1960-luvulla ja oviaukkoja muutettu, muuten rakennuksen julkisivut ovat säilyneet alkupe-
räisinä. Rakennuksen perinteinen, suljettu varastoluonne näkyy edelleen julkis-
vuoissa. Nykyisin rakennus on toimisto- teatteri- ja huoltotiloina. Sisätiloissa on alku-
peräistä interiööriä edustavat mm. välikattoa kannattavat veistetyt puupilarit ja -
palkit.

Arviointi: Entinen, vuonna 1899 valmistunut, uusgotiikkaa edustava punatiilinen kangasvarasto edustaa puuvillatehtaan vanhinta rakennuskerrostumaa. Päädyissä on nähtävissä teollisuustoiminnan laajeneminen omina, 1920- ja 1930-luvun kerros-
tumina.

Arkkitehti August Krookin suunnittelemassa rakennuksessa on käytetty julkisivu-
jäsentelynä samaa uusgotiikkaa kuin muissakin ensimmäisen vaiheen rakennuk-
sissa. Rakennus on päätyosia lukuun ottamatta ainoa, jossa alkuperäinen julkisivu-
jäsentely on nähtävissä, muissa rakennuksissa korotukset ovat muuttaneet jossain
määrin ulkoasua. Kangasvarasto rajasi historiallista tehdastonttia sen länsirajalla,
muodostaen vuonna 1934 yhdessä viereisen kehräämön ja konttorin kanssa työnte-
kijöiden pääportin tehdasalueelle. Rakennuskokonaisuus on keskeinen osa tehdas-
alueen entistä länsijulkisivua.

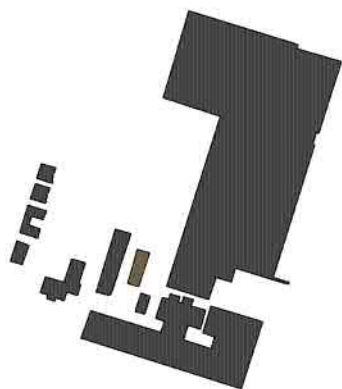
Arvot: Kangasvarasto 1900, päätyosat 1920/30-luku

Rakennushistoriallinen

Historiallinen (teollisuushistoriallinen)

4.6 Ruokala- ja puusepänverstas

1922

Ruokala 1922, rkm. Väinö Salmela

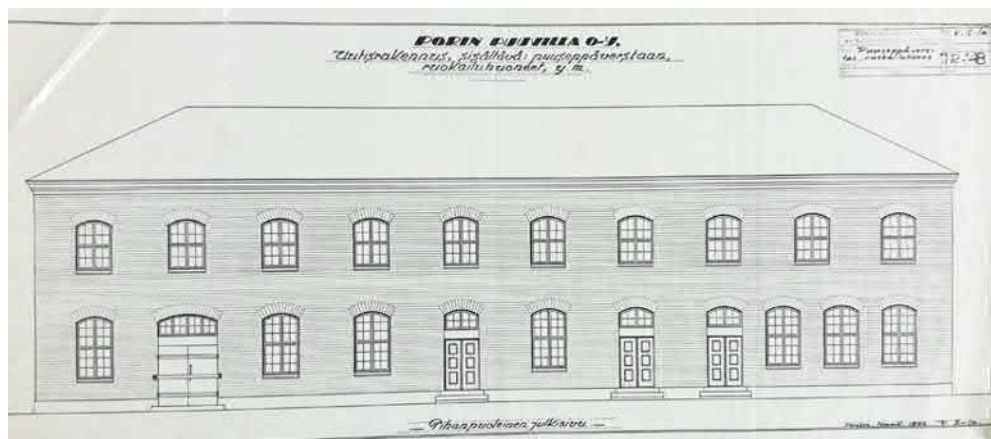
sisätilojen muutos 1943, rkm. A Pesu

sisätilojen uudistus 1954, ark. Pentti Ahola

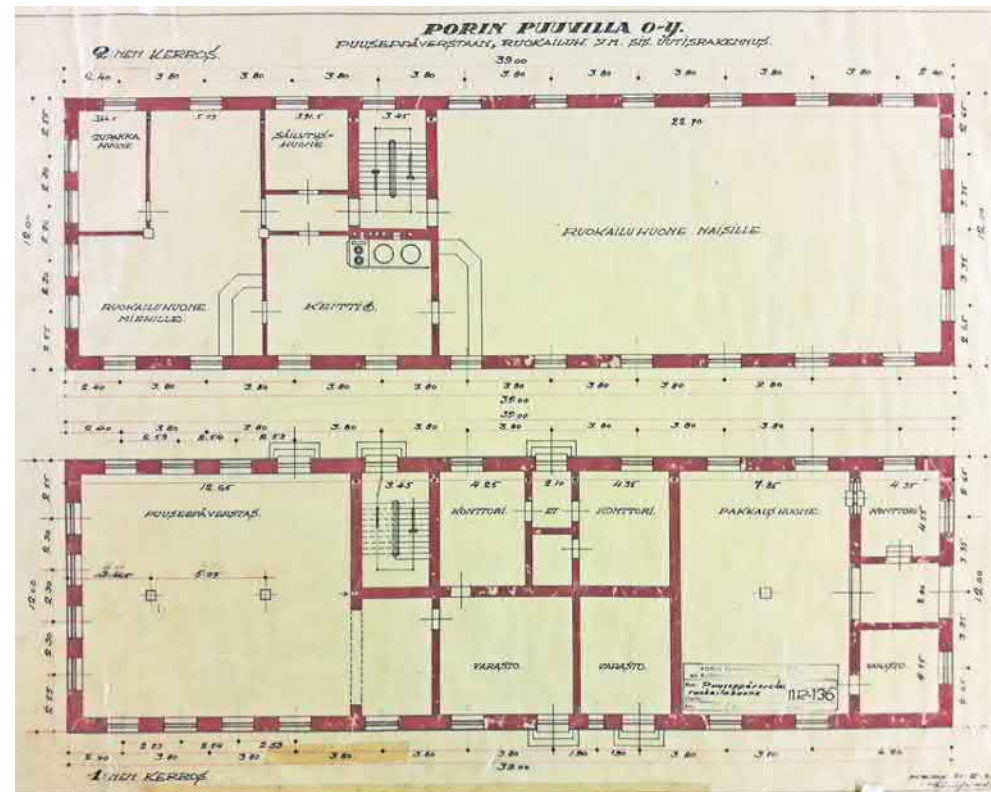
sisätilojen saneeraus 2000-l

Kartta: Ruokala- ja puusepänverstas ruskealla rasterilla.

Historia: Rakennus valmistui 1922 ja siihen sijoitettiin ruokala ja puusepänosasto. Itäpuolella oli kolme sisäänkäyntiä ja länsipuolella kaksi. Alakerran pohjoispäässä sijaitsi puusepänverstas. Muut alakerran tilat olivat konttori-, varasto- ja pakkahuonekäytössä. Toisen kerroksen eteläosaa hallitsi naisten ruokailuhuone, pohjoisosassa oli miesten ruokailuhuone, tupakkahuone ja keittiötiloja.

Ruokala- ja puusepänverstasrakennuksen itäjulkisivu. Suunnitelmissa rakennus oli vielä aumakattoinen. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Ylempi pohjapiirros käsittää toisen kerroksen ison ruokailuhuoneen naisille. Pohjoispäässä oli ruokailuhuone miehille, josta oli erotettu omaksi tilakseen tupakkahuone. Välissä sijaitsivat keittiötilat. Koska puuvillatehtaan työväestö oli naisvoittoista, oli heidän ruokailuhuoneensa kooltaan suurempi kuin miesten.

Alemmasta pohjapiirroksista käy ilmi, että ensimmäisen kerroksen pohjoispää on varattu puusepänverstaaksi. Kerroksen toinen suurempi tila on pakkaushuone. Pienemmät tilat koostuvat konttori- ja varastohuoneista. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Kuva ruokalan sisätilasta, tilaa hallitsee nelilapainen sisäkatto. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Vasemmalla oleva kuva on otettu koillisesta lounaaseen päin. Julkisivukuvaan merkitty pakkaamon ovi on jossain vaiheessa korvattu ikkunalla. Oikealla oleva kuva on otettu lounaasta koilliseen päin.

Arkkitehtuuri ja nykytila: Tehtaan rakennusmestari Väinö Salmelan suunnittelema punatiilinen ruokala noudattaa alkuperäisten tehdasrakennusten suuntaviivoja mm. ikkunoiden muodon ja puitejaon suhteen. Muotokieleltään rakennus on rakennusajan mukaisesti ennemminkin niukkaa klassismia kuin uusgotiikkaa edustava. Tyyli-piirteet näkyvät lähinnä räystäässä ja päätyjen kissanpenkeissä. Suunnitelmissa esitetty aumakatto olisi lisännyt rakennuksen klassismiin, mutta myös 1890-luvun rakennuskantaan viittaavaa ilmettä, mutta sitä ei toteutettu.

Julkisivut ovat säilyneet alkuperäisessä asussa. Länsijulkisivun toista ulko-ovea on myöhemmin siirretty hieman lähemmäs eteläpäätyä. Kaikkien ulko-ovien päälle on myöhemmin rakennettu katokset ja pohjoispäätyyn uusi ulko-ovi. Eteläpäädyn ulko-ovi on jossain vaiheessa korvattu ikkunalla. Rakennuksen sisätiloja on saneerattu, nykyisin rakennuksessa on toimistotiloja ja Porin Paahtimon kahvila.

Arviointi: Punatiilinen, julkisivuiltaan hyvin säilynyt ruokala- ja puusepänverstasrakennus liittyy tehtaan 1920-luvun uudistuksiin, jotka tehtiin pääosin tehtaan omana suunnitteluna. Sisäpihalle sijoittuvissa rakennuksissa käytettiin julkisivujen suunnittelussa rakennusajalle ominaista, niukkaa klassismia. Ruokalarakennuksen suunnitelti rakennusmestari Väinö Salmela. Rakennus on osa tehtaan säilynyttä sisäpihaa, jossa katujulkisivujen monumentaalisuus vaihtuu pienimuotoisempaan rakentamiseen ja tehdasmiljööseen. Rakennus muodostaa värjäämörivin, voimalaitoksen, muuntamon ja kangasvaraston kanssa oman, vanhaa tehdasaluetta hyvin edustavan miljöön.

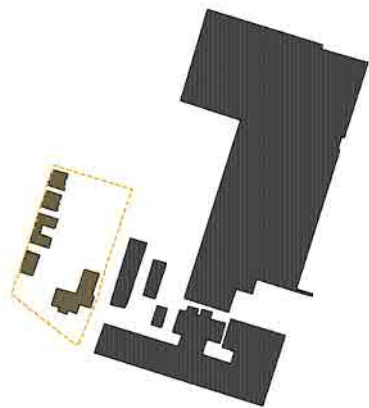
Arvot: Ruokala- ja puusepänverstasrakennus 1922

Rakennushistoriallinen

Historiallinen (teollisuushistoria)

4.7 Tehtaan konttori ja johdon asuinkortteli sekä puisto

1934–1936

Konttori/johtajan asunto 1935, ark. Runar Finnilä

virkaileijatalot 1908, siirretty 1934

Tulitikkutehtaan päärakennus 1850-l, siirretty 1934

insinööriasunto 1936, ark. tsto. Runar Finnilä

puistoalue Tulitikkutehtaan puisto-, Sofianpuisto, tehtaanpuisto ja tenniskenttä 1930-l

Kartta: konttori- ja johtajan asuinrakennus sekä insinööri- ja virkaileija-asunnot ruskealla rasterilla. Alue, kortteli katkoviivalla

Historia: Tehtaan ensimmäinen, konttorin ja isännöitsijän asunnon käsittänyt tiilirakennus purettiin pois kehräämön laajennuksen tieltä 1930-luvun alussa. Vanhan konttorin uudistamisesta laati arkkitehti Runar Finnilä 1934 piirustukset, mutta tehtaan laajennustarpeet johtivat ilmeisesti nopeasti päätökseen uuden konttorin rakentamisesta. Tehtaan uusi konttori- sekä johtajan asuinrakennus rakennettiin kehräämön ja puuvillatehtaan tehdasalueen länsipuolelle, josta yhtiö osti kaupungilta kokonaisen korttelin. Konttori- ja johtajan asunnon sisältävä rakennus valmistui 1935. Kortteliin keskitettiin myös tehtaan johdon, insinöörien ja mestareiden asuinrakennuksia.

Oikealla: Kortteli vuoden 1897 asemakartassa, vanha tulitikkutehtaan päärakennus on U-muotoinen, sen oikealle puolelle punaisella merkitty tiilirakennus on sen talous- ja juhlarakennus. Kun puuvillatehdas hankki korttelin, olivat rakennukset vielä paikoillaan.

Puiston ja neljä tonttia käsittävässä korttelissa sijaitsi edelleen tulitikkutehtaan 1850 rakennettu puinen päärakennus, 1856 suunniteltu tiilirakennus sekä talousrakennuksia ja tehtaan johtajan puutarha. Tulitikkutehtaan puisto oli kaupungin aikana nimetty Sofian puistoksi. Runar Finnilä laati suunnitelman korttelin rakentamiseksi, mutta ne toteutuivat lähinnä konttorin ja insinööritalon osalta. Uusi, johtajana asunnon ja konttorin sisältävä rakennus sijoitettiin Sofian puiston keskelle ja se valmistui 1935. Konttori- ja asuinrakennus sai seurakseen virkaileijoille tarkoitettuja asuinrakennuksia, jotka sijoituivat Luotsimäenpuistokadun varteen. Rivistöön tuli tiilinen asuinrakennus sekä kolme puista asuinrakennusta, joista kaksi, tehtaan vuosina 1908 rakennetut siirrettiin kutomon laajennuksen tieltä sekä tulitikkutehtaan 1850-luvun päärakennus, joita siirrettiin muutamia metrejä kadun varteen. Paikalla ollutta puistoa hyödynnettiin ja laajennettiin tehtaan puistoksi, johon rakennettiin mm. tenniskenttä. Alue rajattiin tiilimuurilla ja verkkoaidalla omaksi kokonaisuudeksi. Alue säilyi ennallaan tehtaan lopettamisen jälkeen. Tenniskenttä ja sitä ympäröivä puisto muutettiin parkkipaikaksi vasta kauppakeskuksen rakentamisen yhteydessä.

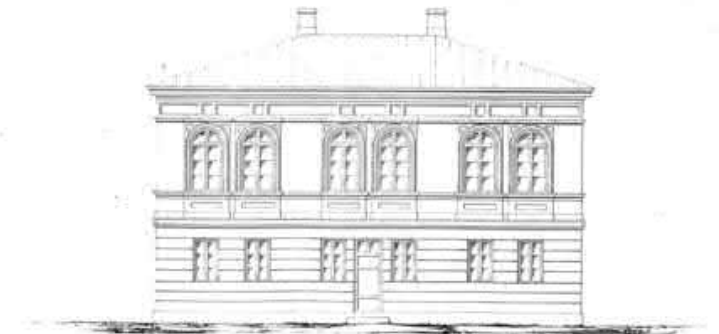
Tulitikkutehtaan rakennukset ennen puuvillatehdasta

Tulitikkutehtaan omistajan rakennukset, autosta päätellen kuva on ehkä 1920-luvulta. Vasemmalla näkyy 1850-luvun alkupuolella rakennettu tulitikkutehtaan omistajan asunto, corps de logis sekä oikealla kaupunginarkkitehti C.J. von Heidekenin 1856 suunnittelema kaksikerroksinen kivirakennus, jossa alakerrassa oli taloustiloja ja suuri jääkellari sekä ylhäällä suuri salonki, eteinen ja etuhuone (förmak). Tilojen perusteella rakennus rakennettiin ilmeisesti juhlaikäyttöön. Piirustuksissa rapattu rakennus jäi kuvan perusteella tiilipintaiseksi. Heideken suunnitteli samaan aikaan myös Porin kirkkoa. Puuvillatehtaan ostettua korttelin 1930-luvulla puurakennus siirrettiin hyvin todennäköisesti kadun varteen ja tiilirakennus purettiin. Sen tiilet päätyivät ehkä samaan aikaan laajennettavan puuvillatehtaan tai uuden konttorin seinämuureihin. Kuvan perusteella rakennusten eteläpuolella ollut puisto oli kuvanottamisen aikaan tuhoutunut. Kuva: Satakunnan Museo.

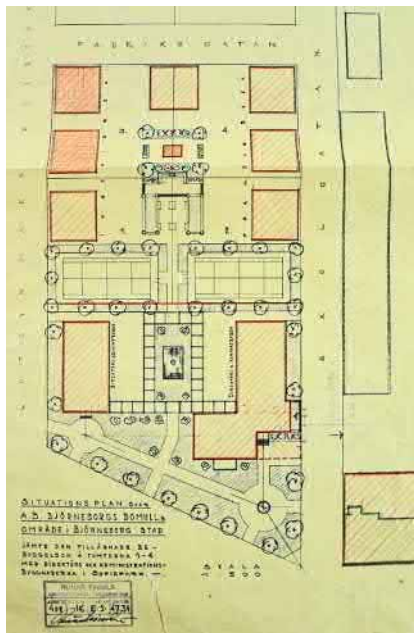
RITNING TILL NYBYGGNAD ATT UPPFÖRAS
Å SOPHIE-GARTEN.

FACADEN ÖSTER

Tiilirakennuksen itäjulkisivu, ark. C.J. von Heideken, valokopio Satakunnan Museo.

Korttelisuunnitelma 1934, Runar Finnilä

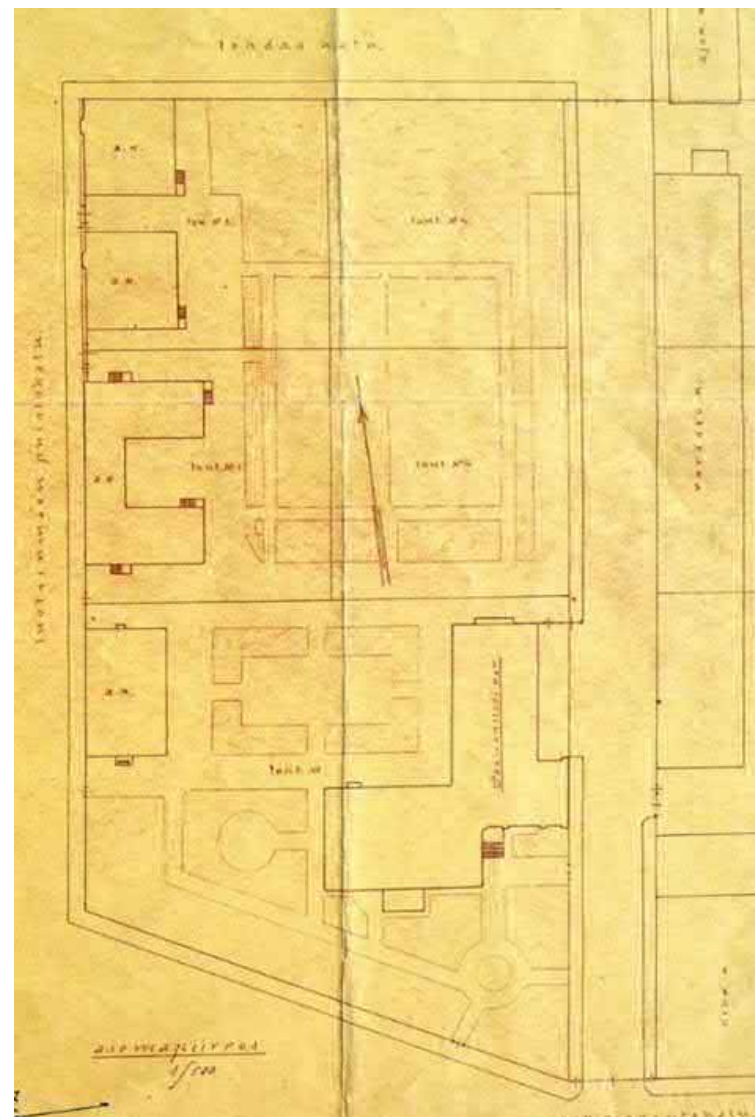
Runar Finnilän toimistossa laadittu tehtaan johtajan ja työnjohtajien korttelin suunnitelma vuodelta 1934. Entiseen Tulitikkutehtaan, kaupungin puistoon sijoitetun asuin- ja konttorirakennuksen funktionalistinen konttorisiipi kääntyy kohti tehdasta ja sen pääporttia. Toinen siipi, johtajan klassistinen asuinosa, katsoo jokimaisemaan ja vastarannalla olevaa kaupungintaloa. Puistoon, samaan koordinaatistoon on piirretty myös insinööritalo. Korttelin tontit 1–4 sijaitsevat pääkonttorin pohjoispuolella, lähtökohtana on käytetty ilmeisesti siirrettäviä virkailijataloja, jotka on merkitty tummemmalla punaisella. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Finnilän suunnitelmassa samankokoiset asuinrakennukset kiertävät korttelin pohjoispäätä. Keskelle on merkitty puistorakennelmia. Alueita olisi erottanut kaksi tenniskenttää. Näyttävästä kokonaissuunnitelmasta toteutui vain konttori, insinööritalo ja kaksi siirrettyä virkailijataloa, kolmas puurakennus oli tulitikkutehtaan päärakennus, joka siirrettiin kadun varteen.

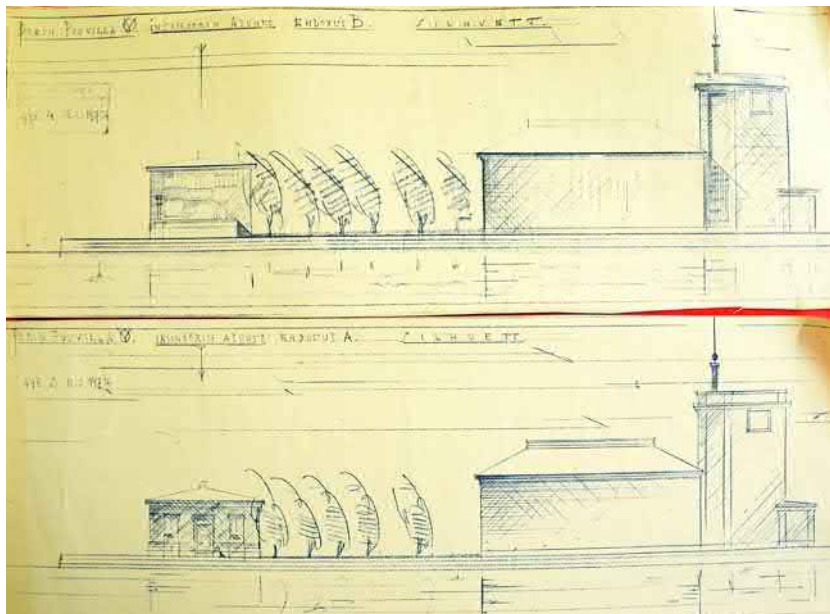

Tehdasalue vuoden 1938 kaupunkikartassa, jossa tehdasalueeksi on merkitty myös konttori- ja asuinkortteli. Työväen asuinkorttelit eivät kuulu tehdasalueeseen. Porin kaupunkikartta vuodelta 1938.

Toteutunut suunnitelma 1948

Asemapiirros 1948. Finnilän suunnitelmasta toteutui vain läntinen asuinrivi, sekin pääosin vanhaa rakennuskantaa hyödyntämällä. Tontin toiselle puoliskolle rakennettiin kuvassa näkyvät tenniskentät, jotka olivat yleisiä tehtaiden johdon asuinalueilla. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Runar Finnin siluettikuvia, ehdotuksia insinööriasunnoksi 1936. Lähde: Porin Puuvilla-tehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Vielä 2009 johdon asuinalueen aita, puisto ja tenniskenttä olivat alkuperäisessä asussaan. Johdon asuinkortteli, jota katujen ohella rajasi tiilimuuri ja tehtaan sivulla verkkoaita oli osa teollisuusaluetta, joskin selkeästi myös erotettu siitä. Autojen paikalla oli tehdasai- kana pyörätelineet, autot löysivät tehdasalueen laajemmin vasta 1990-luvulla. Katu, tehdasrakennukset ja aita muodostivat näkyvän rajapinnan teollisuuden ja johdon asuinalueen välille. Lähde: Googlemaps, lainattu 12.4.2018.

4.7.1 Konttori ja johtajan asuinrakennus

1935, arkkitehti Runar Finnilä

Arkkitehtuuri ja nykytila: Alue

Alueen rakennuskanta on hyvin säilynyt ja muodostaa arkkitehtuuriltaan erittäin mielenkiintoisen tehtaan ylemmälle johdolle 1930-luvulla suunnitellun ja osin siirretyistä rakennuksista muodostavan kokonaisuuden. Runar Finnin suunnitteleman johtajan asuinrakennuksen ja konttorin sisältävän rakennuksen julkisivut ilmentävät hyvin rakennuksen käytön kaksijakoisuutta. Johtajan asuinosa edustaa klassismia, rakennuksen konttorisiivessä ja sen tornissa on vahvemmin nähtävissä funktionalismi. Rakennuksen koristelussa on piirteitä art deco -tyylistä. Asuinosan klassismia vahvistaa samassa yhteydessä suunniteltu tiilinen, aumakattoinen insinööriasunto, joskin sen piirteet ovat vähän heikentyneet 1960-luvun ikkunamuutoksessa. Insinöörien ja virkailijoiden rivistöä jatkaa puinen, U-muotoinen rakennus, entinen tulitikkutehtaan päärakennus, edustaa samoin klassismia, empirepiirtein. Rivin kaksi viimeistä ovat paikalle siirrettyjä jugendrakennuksia vuodelta 1908. Alueen suunnittelu ja toteutus oli osa tehtaan uudistusta, johon kuului viereisen kehräämön laajennus, uusi pääportti.

Suurikokoinen, kaksikerroksiset siipiosat ja niiden kulmaan sijoittuvan nelikerroksisen torniosan sisältävä johtajan asuin- ja tehtaan konttorirakennus yhdistelee mielenkiintoisesti 1930-luvun arkkitehtuurivaikutteita. Rakennuksen asuinosa on edustavasta ja juhlallisesta klassismista, konttorisiipi ja torni ovat enemmän teollisuuden suosimaa funktionalismia. Julkisivut on muurattu tummasta tiilestä, keltaisin saumoin, joka erottaa rakennuksen viereisestä tehdasalueen punatiilestä. Rakennus sisältää jokimaisemaan suuntautuvan johtajan asuinrakennuksen sekä tehtaan puolelle suuntautuvan konttorisiiven, johon on käynti tornin juurelta. Puiston keskellä olevan rakennuksen kaikki julkisivut on suunniteltu edustaviksi ja vaihteleviksi. Julkisivumateriaaleina on käytetty tumman, väriltään vaihtelevan tiilen ohella graniittia, kuparia, metallia, jalorappausta ja tammea. Seinäpintoja jäsentävät vertikaalisesti asuinosaan kahden kerroksen korkuiset pylväiköt ja ikkunoiden yhteydessä paneelikentät. Konttoriosa on koruttomampi, ikkunat ovat rytmitty ja kehystetty horisontaalisesti ja tornissa vertikaalisesti. Pylväät ovat tiilestä. Finnin toimisto suunnitteli myös sisätilat ja niiden koristelut huolellisesti, mm. lattioissa käytettiin parketin ja korkkimaton ohella eri tavoin kuvioituja kumilattioita.

Johtajan asunto, konttorirakennus ja puisto sekä tiilimuuri eteläpuolelta kuvattuna.

Konttorisiipi koillisesta katsottuna. Rakennus erottuu tehdasalueesta jo värillään, punatiilen asemasta rakennuksessa käytettiin tummempaa erikoistiiltä.

Rakennukset ovat säilyneet 1930-luvun asussa ja tehtaan johtajan asuinrakennusta rajaa edelleen puisto ja tiilimuuri, alueen koilliskulmalla ollut puisto ja tenniskenttä sekä verkkoaita katosivat 2012 kauppakeskuksen pysäköintialueen alle. Alueen pohjoisrajan muodostanut tiilimuuri on säilynyt, sitä seurannut Tehdaskatu on poistettu. Korttelin koilliskulman rajapinta tehdasalueeseen on kadonnut.

Asemakaavassa pääkonttori on merkinnällä sr-4: Rakennustaitteellisesti arvokas ja kaupunkikuvan kannalta tärkeä rakennus. Rakennusta ei saa purkaa. Rakennuksessa suoritettavien toimenpiteiden tulee olla sellaisia, että rakennuksen rakennustaiteellisesti arvokas ja kaupunkikuvan kannalta merkittävä luonne säilyy. Lisämerkinnällä osoitetaan pääkonttorin tontin Pohjoisrantaan ja Pumpulikatuun rajautuva osa sellaiseksi, jossa on kaupunkikuvallisesti tärkeä aita, jota ei saa purkaa.

Arviointi: Tulitikkutehtaan ja puuvillatehtaan historia, 1850-luku ja 1930-luku. Arkkitehti Runar Finnilän suunnitteleman puuvillatehtaan konttori ja johtajan asunto edustavat 1930-luvun korkeatasoista teollisuusalueiden arkkitehtisuunnittelua ja rakentamista. Rakennus on julkisivuiltaan ja sisätiloiltaan säilynyt hyvin pitkälle alkuperäisessä asussa. Rakennus liittyy tehtaan 1930-luvun uudistukseen, jossa tulitikkutehtaan entiseen puistoon ja sen omistajan asunnon pihapiiriin rakennettiin uusi konttori ja johtajan asuintilat sekä virkailijoille tiilinen asuinrakennus ja kaksi jugend-piirteistä, siirrettyä virkailijataloa sekä tulitikkutehtaan omistajan asunto, joka siirrettiin tällöin kadun varteen. Päärakennuksen ympäristössä on tehtaan puisto, johon kuulunut mm. tenniskenttä. Vaikka Finnilän kokonaissuunnitelma ei toteutunut, seuraa nykyisten rakennusten sijoittelu hänen suunnitelmaansa. Aluetta rajasi virkailijatalojen ohella muuri, joka on säilynyt pääosin, vain tehtaanpuoleinen teräsverkkoaita on purettu kokonaisuudessaan tenniskentän muuttuessa pysäköintipaikaksi. Pääkonttori ja sen torni muodostavat kehräämön ohella keskeisen osan tehtaan joenpuoleista julkisivua, joka jatkuu virkailijataloina Luotsinpuistokadun varrelle. Näyttävä, tornillinen konttori ja johtajan asunto olivat osa 1930-luvun kilpailutilanteeseen liittyvää uudistusta, johon kuului viereinen kehräämön lisärakennus, pääportti ja johdon asuinalue.

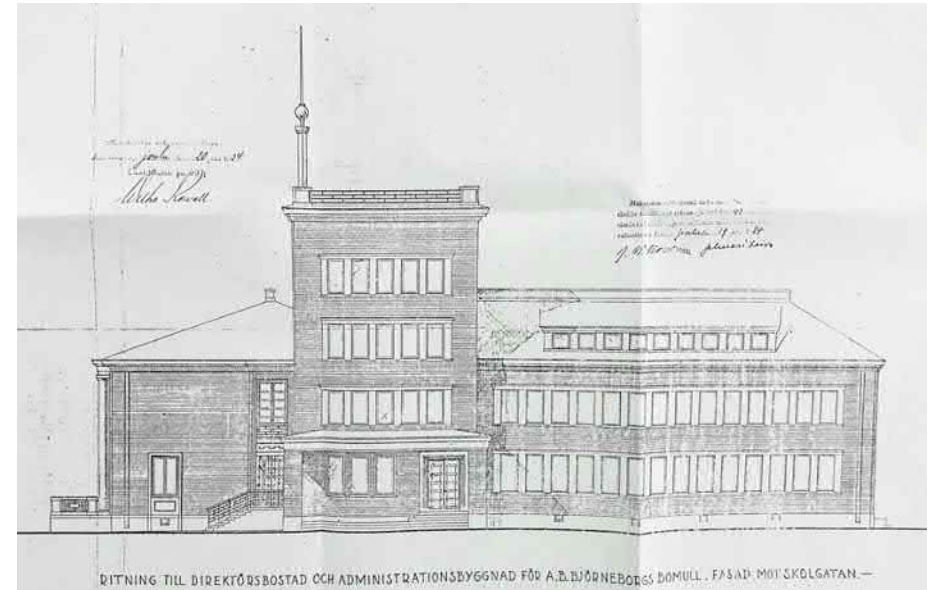
Suosituks: Tehtaan konttori ja johdon asuinkortteli 1930-luku. Tehtaaseen ja tehdaskortteliin liittyvä, sekä selkeästi oman, muurein rajatun aluekokonaisuuden muodostavan rakennusryhmän ja puiston kokonaisuus tulisi turvata ja huomioida suunnittelussa. Alueen yhteys tehtaaseen tulisi huomioida suunnittelussa.

Arvot: 1930-luvun aluekokonaisuus, konttori- ja johtajan asuinrakennus sekä neljä asuinrakennusta, puisto, muuri.

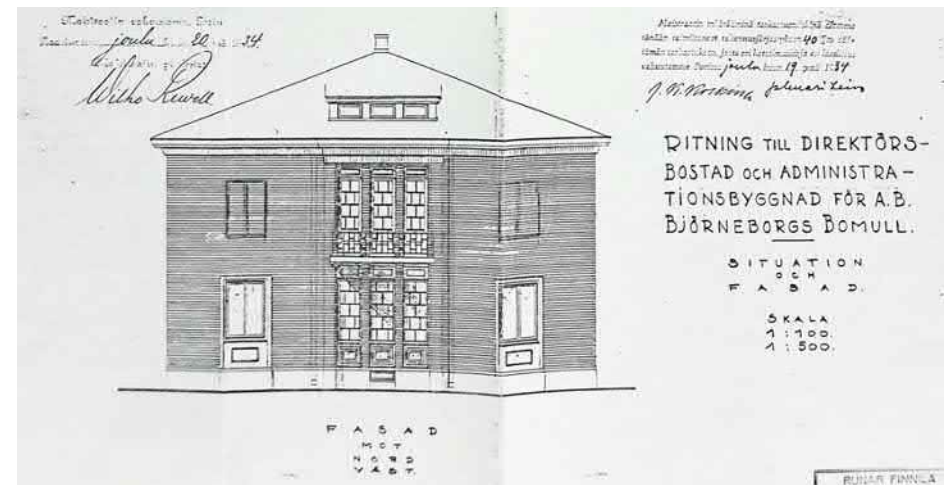
Rakennushistoriallinen, arkkitehtuurihistoriallinen, asemakaavahistoria, puistohistoria, teollisuushistoria 1850-l ja 1930-l.

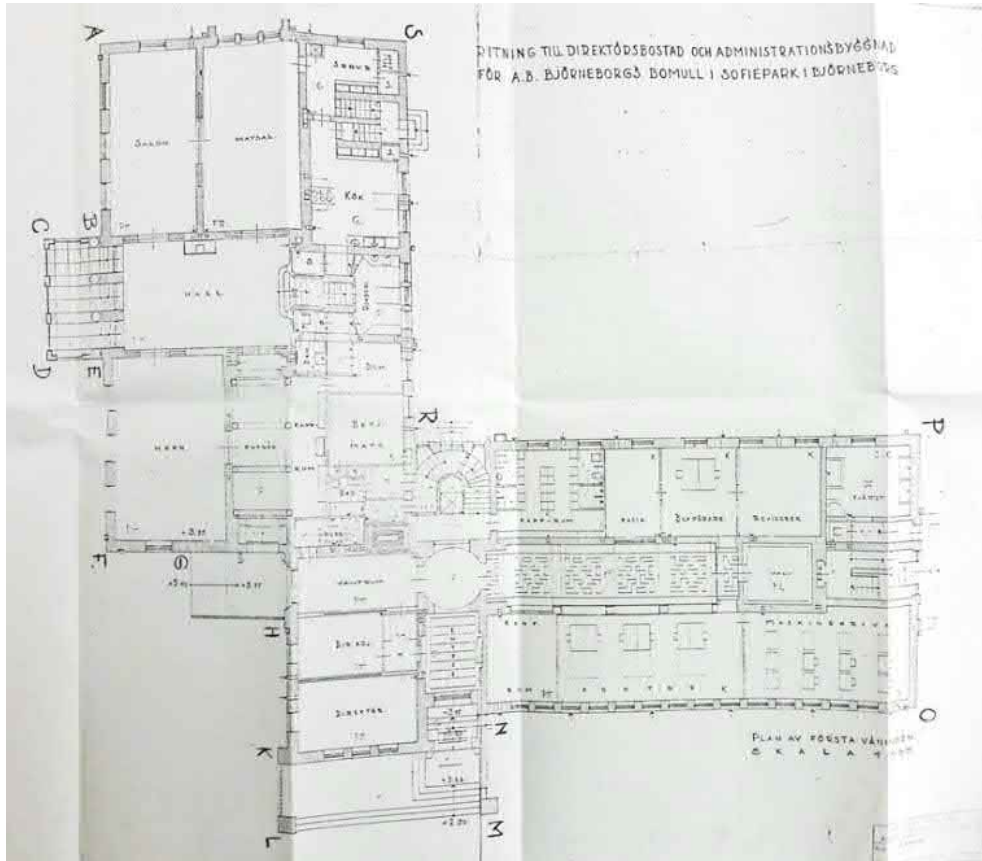
Suunnitelmapiirustus, julkisivu etelään, kaupunkiin ja Kokemäenjoen suuntaan. Ark. Runar Finnilä 1934, Puuvillatehtaan arkisto. Lopullinen toteutus poikkeaa piirustuksista, rakennus muuttuu kaksikerroksiseksi ja julkisivultaan leveämmäksi. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Julkisivu Koulukadulle, tehtaalle, sen pääportille päin. Konttorin sisäänkäyntiä on korostettu korkealla tornilla. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Asuinsiiven julkisivu luoteeseen. Kuva: Puuvillatehtaan arkisto. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Ensimmäisen kerroksen pohjapiirros. Rakennuksen länsisiivessä (kuvassa ylhäällä) sijaitsivat tehtaan johtajan huoneet: alakerrassa edustustilat (halli, salonki, ruokasali) ja yläkerrossa yksityiset tilat.

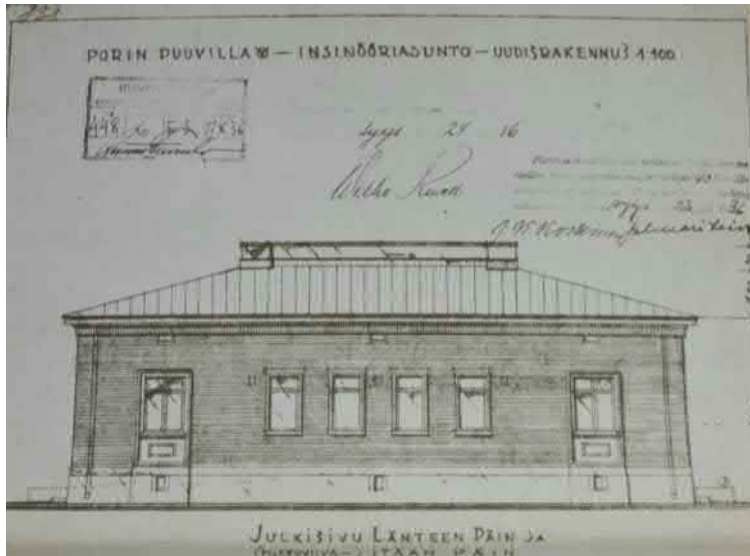
Pohjoissiiveen on sijoitettu tehtaan konttoritilat: johtajan ja apulaisjohtajan huoneet; kokoushuoneet, kassa, kirjanpitäjä, tarkastaja, konekirjoittajat sekä sosiaalitilat. Lähde: Porin Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Insinööriasunto puiston puolelta, arkkitehti Runar Finniliä. Rakennuksen ikkunoita on muokattu 1960-luvulla. Rakennusta on kunnostettu 2010-luvulla, muutospiirustukset ja piharakennuksen suunnitteli arkkitehti Hanna Lyytinen 2014.

Virkailijarivin paritalo, joka on todennäköisesti vanha, 1850 tai 1851 valmistunut tulitikkutehtaan omistajan asunto, entinen corps de logis. Rakennusta siirrettiin 1930-luvulla muutama metri länteen, jolloin se sijoittui samaan riviin muiden kanssa. Siirrossa rakennusta muokattiin mm. katon keskirisaliitti, frontoni poistettiin. Rakennuksen julkisivut viittaavat klassismiin, joka on ilmeisesti siirtoajan vaikutuksia. Ennen siirtoa, 1920-luvun valokuvassa näkyy enemmän kertaustyylien vaikutusta, lähinnä uusgotiikan ja -renessanssin.

Insinööriasunnon julkisivu, arkkitehtitoimisto Runar Finnilä 1936. Lähde: Porin Puuvilla-tehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Virkailijarivi, kaksi jugend -tyylistä ja kaksi klassistisempaa, kaikki pystytetty tai siirretty vuosien 1934–1936 vaiheilla. Katulinja liittyy tulitikkutehtaan aikaan, jolloin se oli nimetty Kuningattarenkaduksi.

Johtajan asunto ja tehtaan teknisen johdon asunnot sijoitettiin lähelle, näköyhteyden päähen tehtaan, että tarpeen sattuessa he olivat aina saatavilla. Portein suljetun rakennusten välistä näkyy tehtaan piippu, konttori ja kangasvarasto.

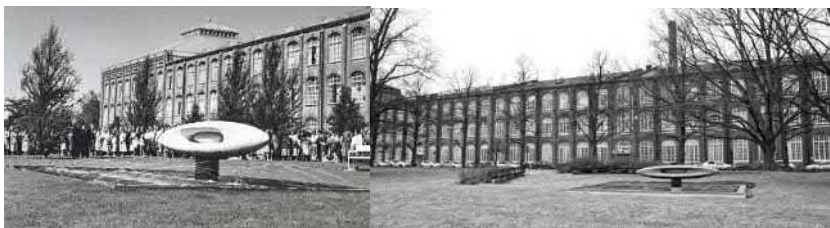
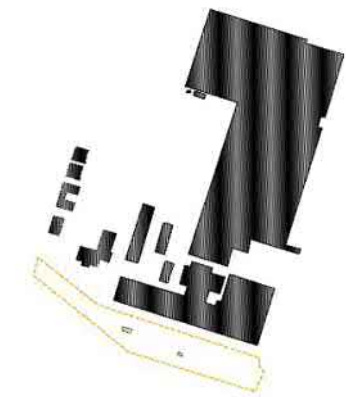

Tehdas, värjäämörivi ja sen vesitorni mestaritalojen välistä nähtynä, muurien ja aitojen ohella korttelia rajasivat sekä sulki rakennukset ja portit. Rakennukset olivat ennen vuotta 1934 Siltapuistokadun varrella, rakennuksen ulkoasu säilytettiin siirrossa.

4.8 Pumppulaitos, suihkulähde ja puisto

1950-luku

Kartta: Pumppaamo ja suihkulähde ruskealla rasterilla, puistoalue katko-viivalla rajattuna

Vasemmassa Puuvillatehtaan juhluvuonna 1958 otettu kuva Suikkula-suihkulähteen julkistamistilaisuudesta; tehtaan perustamisesta oli kulunut 60 vuotta. Kivisen suikkulan veisti taitelija Kain Tapper. Lähde: Elka. Oikealla vuoden 2018 kuva mustavalkoisena.

Historia

1900-luvun alkupuolella Pohjoisrantaä käytettiin tehtaan varastona ja laiturina, paikalla oli Isosannan laitur. Sillan kupeessa oli siltavahdin talo. Pohjoisrannan ranta-alue oli varsin avoin, ranta-alueen kasvillisuus vaihteli, siellä kasvoi mm. koivuja, jotka lienee istutettu sitomaan vetistä maaperää. Katutila oli nykyistä leveämpi ja mukulakivetty. Ranta oli loiva hiekkapohjainen ja siihen kuului yksittäisiä puulaitureita, myöhemmin laitur oli yhtenäisempi. Nykyinen lehmukset ja nurmialueita käsittävä puisto, Puuvillanranta, istutettiin vasta 1950-luvun lopulla. Myös rannan jyrkäksi pengertävä betonimuuri on rakennettu puiston aikana. Alueen teollisuuskäytöstä muistuttaa tehtaan pumppaamo, joka rakennettiin ranta-alueelle 1953. Suihkulähde vuodelta 1958 kertoo alueen roolin muuttumisesta.

29.05.2018

Kuvat 1920, 1950-luvulta, 1970-luvulta ja 2008. 1920 kuvassa oleva puurivi on sama, joka oli rannassa jo tehdasta rakennettaessa. 1950-luvulla rannassa olleet puut oli korvattu puistolehmuksilla, jotka ovat nyt kasvaneet täyteen mittaansa. Lähteet: Elka, Zilliacus, Metsä ja Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Pohjoisrannan laituria rakennetaan tai uusitaan. Lähde: Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Pohjoisrantaa vuonna 1958, laiturissa ruoppauslaiva ja kaksi lotjaa. Lähde: Elka.

Arkkitehtuuri ja nykytila: Puisto, suihkulähde ja pumppaamo ovat 1950-luvulta. Tiili- ja betonirakenteinen pumppaamorakennus on valmistunut vuonna 1953. Pulpettikattoisen rakennuksen julkisivut ovat punatiiltä, räystäät ja syöksytorvet ovat kuparia, katto vihreäksi maalattua saumapeltiä. Puistossa on puistolehmuksia ja nurmikenttiä. Lisäksi on pienempiä pensasryhmiä. Ranta on pengerretty betonimuurilla, osin on nähtävissä vielä vanhoja puurakenteita. Betonimuurissa on luiska, joka liittyyne vielä tehtaan toimintaan.

Pohjoisrantaan Puuvillan edustalle, Puuvillanranta-nimiseen puistoon on kaavoitettu paikka puistokahvilalle. Kaavamääräysmerkinnän mukaan kyseessä on torimaisesti käsiteltävä alueen osa.

Arviointi: Pumppaamo ja tehtaan toiminnan 60- vuotista taivalta juhlistava suihkulähde edustavat puuvillatehtaan viimeistä, aktiivista rakennusvaihetta. Suihkulähde on osa tehtaan edustavaa julkisivua. Pumppaamo on säilynyt julkisivuiltaan ja materiaaleiltaan alkuperäisessä asussa. Tehtaan 1950-luvun rakennuskannasta on säilynyt vain vähäisiä osia.

Arvot: Pumppaamo ja suihkulähde

Historiallinen, tehtaan 1950-luvun rakentaminen

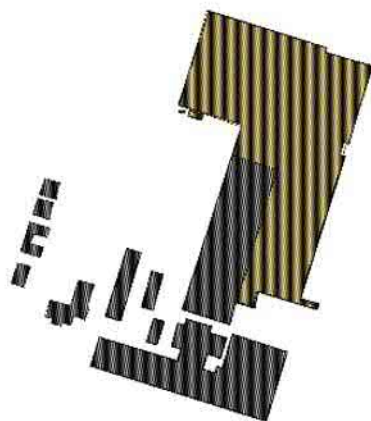
Taidehistoria (Kain Tapper)

Puistoalueella sijaitseva pumppurakennus lännestä ja kaakosta.

4.9 Kauppakeskus, Puuvilla

2012

Kauppakeskus ark. Petri Pussinen, arkkitehti-
konttori Küttner & Pussinen 2012

Kauppakeskuksen värjäämöön sijoittuvat tilat
ark. Michael Küttner 2012

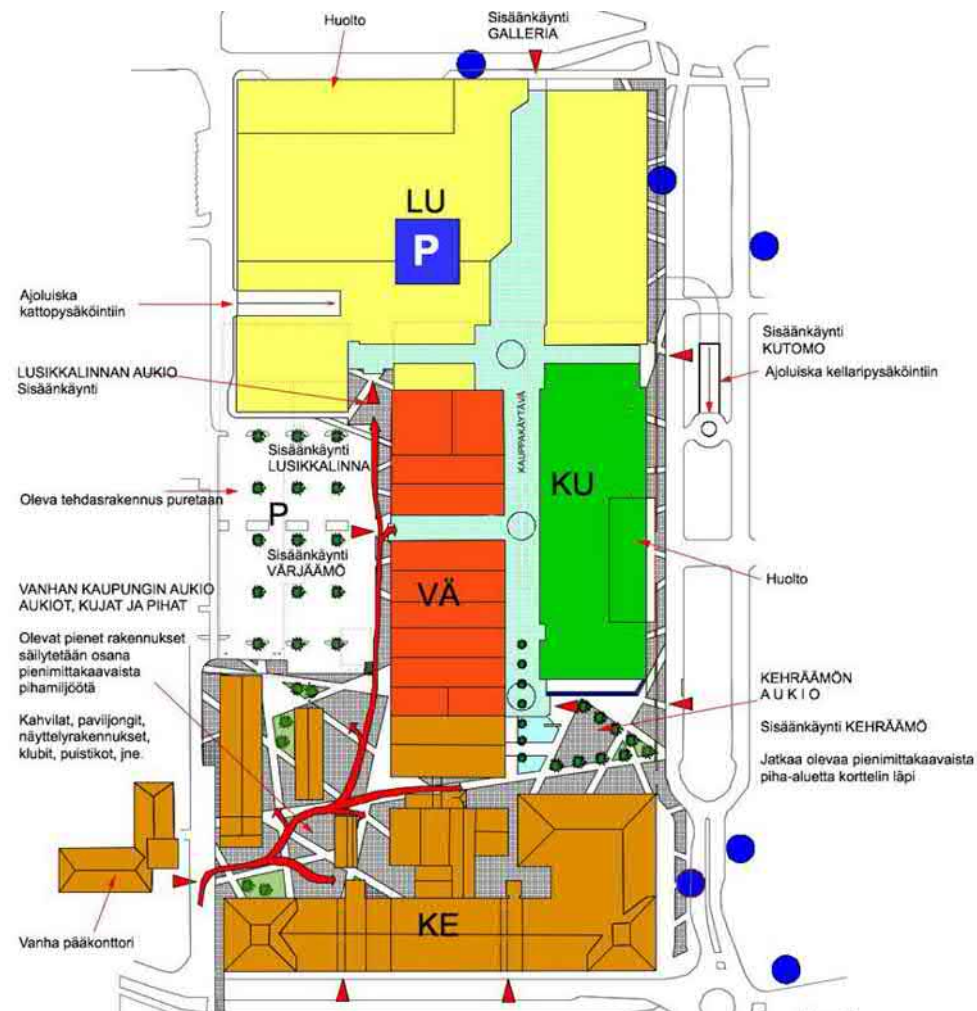
Kartta: Kauppakeskuksen uudisosat ruskealla
rasterilla, osa liiketiloista on siihen liittyvän
historiallisen värjäämön tiloissa

Historia:

Kauppakeskuksen rakentaminen mahdollistui vuonna 2008, kun puuvillatehtaan alue määritettiin keskusta-alueeksi. Kauppakeskuksen suunnittelusta vastasi arkkitehti Petri Pussinen, arkkitehtikonttori Küttner & Pussinen. Toimistolla oli koke-
musta alueen suunnittelusta, kahdesta toimistosta yhdistetty arkkitehtikonttorin
toinen osakas arkkitehtitoimisto Küttner oli suunnitellut jo kehräämön yliopistokes-
kuksen.

Kauppakeskus sijoitettiin palaneen kutomon, jonka ulkoseinä säilytettiin kauppakes-
kuksen fasadin, paikalle sekä tehdastontin pohjoispuolelle, jossa oli aikaisemmin
tehtaan asuinalue. Uutta liiketilaa tuli noin 50 000 kem², johon sisältyy pysäköintiti-
loja kolmessa kerroksessa. Kauppakeskuksen liikkeitä sijoittui myös värjäämöriiviin,
johon kauppakeskus värjäämön itäpuolelta sulautuu. Kauppakeskuksen pysäköinti-
paikan tieltä purettiin uusi kehräämö ja johdon asuinkorttelista osa puistoa sekä
tenniskenttä.

29.05.2018

Kartta Puuvillatehtaan alueen suunnitelmista (Renor Oy), merkinnät:

LU = Lusikkalinna

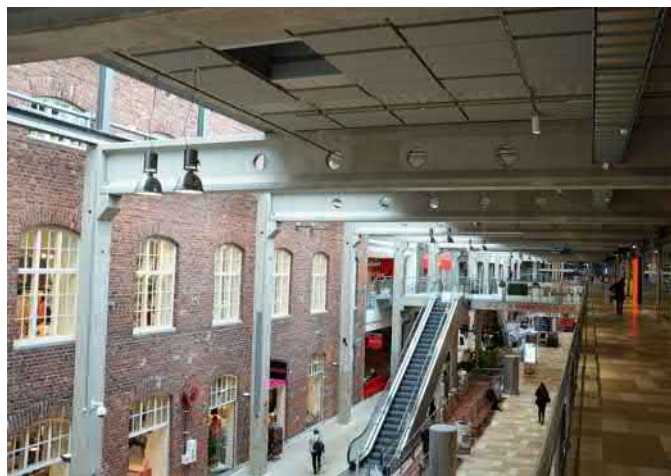
VÄ = Värjäämö

KU = Kutomo

KE = Vanha kehräämö

Siniset ympyrät ovat linja-autopysäkkejä

Arkkitehtuuri ja nykytila: Tuhoutuneeseen kutomoon, säilyneeseen värjäämöriiviin ja tehtaan asuinkortteliin sijoitettu kauppakeskus liittyy kiinteästi vanhaan tehtaaseen värjäämöriivin välityksellä. Muuten kauppakeskus erottuu vanhasta tehdasalueesta pysäköintipaikan ja pääoven aukion välityksellä.

Tehtaan, vuosina 1901–1958 rakennetun värjäämöriivin punatiiliset, osin rosoiset seinät on jätetty näkyviin kauppakeskuksen keskuskäytävän varrelle. Värjäämön sisätilat ovat kuin pääosin mistä tahansa kauppatilasta, interiöörit jäävät pääosin uusien, vaaleiden pintamateriaalien alle. Kauppakeskuksen aulassa tavoiteltu teollisuuden interiööriä jättämällä näkyviin runkorakenteet, raakabetoniset betonipilarit ja -palkit.

Korkeudeltaan tasakattoinen kauppakeskus noudattaa tehtaan pääjulkisivun muodostavan vanhan kehräämön räystäskorkeutta ja värjäämön harjakorkeutta. Vanhasta merkittävästi kasvaneesta teollisuuskorttelista onkin tullut huomattavasti laattikomaisempi ja raskaampi kun matalan kutomon korvasi korkeampi rakenne.

Kauppakeskus tuotti historialliseen tehdaskortteliin kaksi uutta aukiota, muodostaen näin täysin uusia näkymiä tehdasrakennuksiin. Aukiot rikkoivat tehtaan historiallista ominaispiirrettä: selkeää, rakennuksilla rajattua rajapintaa katutilaan ja tehtaan asuinkortteleihin. Rakennusten suojaama, vuosikymmenien aikana muotoutunut kapea tehdaspiha katosi myös muutoksessa.

Kauppakeskuksen pysäköintipaikan tieltä purettiin 1950-luvulla rakennettu uusi kehräämö sekä asuinkorttelin puolelta puisto ja tenniskenttä, jolloin tehdastontin vanha länsiraja, tuotannon ja asumisen rajapinta hämäryi ja katosi. Pysäköintipaikka toimii kauppakeskuksen länsipuolen aukiona.

Toinen aukio syntyi matalan kutomon eteläpäähän, johon sijoitettiin kauppakeskuksen eteläinen pääsisäänkäynti. Sisäänkäynnin rakenteet ulottuvat omaperäisesti Siltapuistokadun varrelle, sen puisto-osaan, jota on muokattu kauppakeskuksen ja autoilun tarpeisiin. Kutomon vanhaa katutilan rajapintaa on pyritty säilyttämään aukion yhteydessä uudella loggiarakenteella. Vasemmalla on kutomon esikäsittelyrakennus vuodelta 1899, kolmas kerros 1928.

Tehtaasta laatikkomaisena ja massiivisena kasvavan kauppakeskuksen julkisivuissa ja sisätiloissa on tavoiteltu teollisuusarkkitehtuurin ominaispiirteitä. Sisätiloissa ja julkisivuissa on nähtävissä rakennuksen runkorakenne, joka muodostuu valetuista, käsittelemättä jätetyistä betonipilareista ja -palkeista. Seinäpintaa on kevennetty paikoin harmailla julkisivulevyillä. Sisäänkäyntejä on korostettu kirkkaan punaisilla kehysrakenteilla.

Kauppakeskuksen pääjulkisivun muodostavassa Siltapuistokadun julkisivussa on käytetty betonipilareiden ohella erilaisia, tiilenpunaiseksi maalattua profiilipeltiä ja metalliritilää. Kutomon katolla on poikittaisrakenteita, jotka tuovat muistumia paikalla olleen kutomon sahakatosta, sen julkisivumuurin ohella. Räystäskorkeus seuraa kehräämön räystäskorkeutta, ollen merkittävästi korkeampi kuin vanha kutomo.

Myös vanhan teollisuuskorttelin rajapinta on nähtävissä julkisivussa, Siltapuistokadun sisäänkäynti sijoittuu vanhan katulinjan kohtaan, kuten sisäpihalle sijoittuva sisäänkäynti. Yritysten tunnuksat on keskitetty katutilasta sisäänvedetyn pääsisäänkäynnin yhteyteen ja sisäpihalle, jolloin katutilan julkisivukuva on varsin yhtenäinen. Kauppakeskus onkin osin julkisivuiltaan, runkorakenteiltaan ja mittakaavaltaan kuin tehtaan 1970-luvun laajennusosa. Tällöin perinteinen käsityö, materiaalit ja mittakaava poistuivat lopullisesti teollisuusrakentamisesta. Kauppakeskuksiin aikaisemmin kuulunut torni on jätetty pois ja korvattu eteläisen pääoven suurella, puistoon ulottuvalla kaarirakenteella.

Arviointi: Arkkitehti Petri Pussisen suunnittelema kauppakeskus edustaa mittakaavaltaan ja julkisivuiltaan aikakauden, 2010-luvun suuryksiköiden rakentamista. Kauppakeskus on myös laajentanut vanhaa tehdasaluetta noin neljänneksellä sekä muokannut rajapintoja tehtaan suuntaan uusilla aukioilla. Kauppakeskuksen laatikkomaisesta rakennetusta on rikottu käyttämällä erilaisia julkisivumateriaaleja: punaisen peltiprofiilien hallitsemalla julkisivua on kevennetty näkyviin jätetyillä betonipilareilla ja -sokkelilla sekä ja julkisivulevyillä. Julkisivujen ja sisätilojen, keskusaulan suunnittelussa on pyritty sopeuttamaan kauppakeskus vanhaan teollisuusympäristöön värien, materiaalien ja rakennatkoisujen sekä muistumien avulla. Vanha värjäämö-rivi ja palaneen kutomon ulkoseinät on otettu osaksi kauppakeskuksen julkisivua.

Arvot: Kauppakeskus 2012

Ei arvotettu tässä yhteydessä.

Kauppakeskuksen luoteiskulma ja pohjoissivu, Isosannanpuistokadun varrella. Tehtaan 1920- ja 1930-luvun yksikerroksisia puutaloja käsittävät asuinkorttelit katosivat 1980- ja 1990-luvulla ja korvautuivat 2000-luvulla kauppakeskuksella ja pienkerrostaloilla.

5 Yhteenveto, tulokset ja suositukset

Puuvillatehtaasta yliopisto- ja kauppakeskukseksi

Isosannan, Porin 8. kaupunginosa perustettiin ja liitettiin kaupunkiin 1890-luvulla. Entisellä kruununmaalla oli toiminut 1850-luvulta alkaen tulitikkutehdas, joka väistyi kaupunginosaan perustamisen yhteydessä. Tulitikkutehdas jätti kaupunginosaan ja puuvillatehtaalle muistoksi korttelirakenteen ja yhden rakennuksen, 1850 valmistuneen omistajan asuinrakennuksen. Isosannan ja Aittaluodon valtasivat 1800-luvulla kaupungin kehittyvä teollisuus ja sen työväki, puuvillatehtaan lisäksi kaupungin uusissa kaupunginosissa toimi höyrysahoja, konepaja sekä useita pienempiä teollisuuslaitoksia.

Puuvillatehdas perustettiin porilaisten liikemiehien toimesta 1898 ja se toimi alkuperäisessä käytössä aina 1980-luvulle, viimeiset yksiköt lopettivat 1994. Pääomistajaksi tuli 1900-luvun alkupuolella Ahlström yhtiö ja -suku. Itsenäinen asema katosi 1973 kun tehdas fuusioitui Finlaysonin kanssa. Tehdaskortteli ja sen ympäristön asuinkorttelit muodostivat vuosikymmeniä koko 8. kaupunginosaan. Tehdasta ja asuinkortteleita rakennettiin tehtaan tarpeisiin vuosikymmeniä, aina 1960-luvulle saakka, jolloin alkuperäiset kaksi teollisuuskorttelia ja kaksi asuinkorttelia oli rajattu tehdasrakennuksilla ja keskelle jäi vain hyvin kapea, korttelin rakennetta seuraava tehdaspiha. Tehdaskorttelin rakenne oli sama kuin perustamisajan asuinkortteleissa, näyttävä päärakennus oli kadun varressa ja sen takana rakennuksilla rajatussa pihassa rakennuskanta oli pienimuotoisempaa ja vaatimattomampaa. Puuvillatehtaan pääjulkisivun muodostivat puistokatuihin, Pohjoisrantaan ja Siltapuistokadun suuntautuvat koko korttelin levyiset kehräämön ja kutomon julkisivut.

Puuvillatehtaan pääjulkisivut, 180 metriä pitkä kehräämö ja 200 metriä pitkä kutomo saivat nykyisen asunsa vuosina 1913-1935 tehdyissä laajennuksissa. Tehtaan pääjulkisivu, kehräämö, rakennettiin useassa vaiheessa, ensin keskiosa 1899 ja itäpääty ja vesitorni 1913 ja keskiosan korotus ja länsipääty 1933 ja 1934. Viimeinen, pieni aukko julkisivussa täyttyi 1958. Tehdas oli perustamisvaiheessaan ajanmukainen, rakenteiltaan moderni ja paloturvallinen, ulkoseinät punatiiltä, sisätiloissa runkona oli valurautapilarit ja -palkit sekä betonista valetut välipohjat. Paloturvallisuutta paransi edelleen 1912 rakennettu sprinklerilaitteisto vesitorneineen. Tehtaan toiminnallinen pohja suunniteltiin 1898 Englannissa, julkisivuista ja rakenteista vastasi arkkitehti August Krook, jolla oli hyvä kokemus betonirakentamisesta. Tehdasta uudistettiin teknisesti 1920-luvulla ja 1930-luvulla sen tuotantotilat laajenivat

merkittävästi. Tehtaan rakennusmestareiden suunnittelemat laajennukset noudattavat alkuperäisen tehtaan julkisivujäsentelyä, joskin vain kaupunkikuvassa näkyvissä osissa, sisäpihalla seurattiin rakennusajan tyylipiirteitä. Oman, tehtaaseen liittyvän kokonaisuuden muodostaa 1930-luvulta oleva konttorin ja johdon asuinkortteli, jonka päärakennuksen, konttorin sekä johtajan asunnon sekä insinööriasunnon suunnitteli arkkitehti Runar Finnilä. Hänen johdon ja konttorin korttelin kattava kokonaissuunnitelma toteutui kuitenkin vain osittain. Konttorin ja insinööriasunnon lisäksi tehdas hyödynsi alueella vanhoja, siirrettyjä puurakennuksia. Toinen suuri tehtaan laajennuskausi 1930-luvun ohella on 1950-luku, joka sai sisäpihalla arkkitehti Pentti Aholan suunnitteleman modernin asun, julkisivuissa kehräämön ja kutomon pieni täydennys tehtiin kuitenkin edelleen vanhan mallin mukaan.

Jälkiteollinen käyttö sopeutui 1990-luvulla aluksi olemassa oleviin tiloihin ja tehdas säilytti suljetun luonteensa. Kehräämön sisätilat muutettiin toimisto- ja oppilaitoskäyttöön, julkisivussa muutos näkyi vain uusina sisäänkäynteinä. Vasta 2010-luvulla vanha teollisuuskortteli koki nopean ja laajamittaisen muutoksen kauppakeskuksen muodossa. Myös tehdasta länsi- ja pohjoispuolella rajanneet tehtaan työväen asuinkorttelit väistyivät uuden asuinrakentamisen tieltä. Kaupunkikuvan muutostahti oli nopea, pääosa korttelin rakennuskannasta uudistui muutamassa vuodessa, historialliset teollisuus- ja asuinkorttelit säilyivät lähinnä suurkorttelin jokirannassa.

Tehdas ja sen ominaispiirteet 1899–1958

Kaksi- ja kolmikerroksisia, punatiilisiä ja satulakattoisia tehdasrakennuksia sisältävä puuvillatehdas on julkisivuiltaan leikkaus 1890- ja 1950-lukujen välisen ajan arkkitehtuurin tyylipiirteisiin. Pääjulkisivuja hallitsevana tyylipiirteinä on suunnitteluaajan hillitty uusgotiikka, tehtaan sisäpihalla nähtävissä klassismia ja funktionalismia sekä sodan jälkeistä modernismia, punatiilen käyttö ja käsityövaltaisuus yhdistävät eri aikakaudet yhdeksi kokonaisuudeksi. Kehräämön symmetrisestä, punatiilisestä massasta nousee jokimaisemassa vain tehtaan 60 metriä korkea piippu sekä vesitorni. Sisäpihalla värjäämön modernit välisosat ylittävät muuten kaksikerroksisen teollisuusrakentamisen mittakaavan. Tehdasmiljööstä on säilynyt hyvin 1899–1938 rakennetut osat, sotien jälkeinen modernismi on kadonnut suurelta osin.

Tehtaaseen kuulunut, omaksi alueeksi erotettu konttorin ja johdon 1930-luvun asuinkorttelissa on omat, historialliset kerrostumat. Tehtaaseen ja pääportille suuntautuvassa konttorisiivessä on käytetty funktionalismia, joka sulautuu saman raken-

nuksen klassistiseen omaavaan osaan, johtajan asuinsiipeen. Klassismin ja funktionalismin ohella yksityiskohdissa on art decon piirteitä. Tehtaan insinöörin, mesterien asuinrivissä näkyy klassismin ohella vahvana jugend sekä entisessä tulitikkutehtaan siirretyssä päärakennuksessa edelleen rakennusajan empirepiirteet. Puuvillatehtaaseen ja sen värjäämön ja kutomoon yhdistettyyn tasakattoisen kauppakeskuksen julkisivumateriaalina punainen profiilipelti ja betonipilarit, joilla laatikko- maista ja suurimittakaavaista rakennusta on sopeutettu ja erotettu vanhasta teollisuusrakentamisesta.

Puuvillatehdas ja suurkortteli

Puuvillatehtaasta ovat säilyneet lähes sen kaikki vanhimmat rakennukset, vuosien 1899 ja 1935 välillä tehdasalueen eteläosaan rakennetut tuotantorakennukset. Ainoastaan pitkä, 1899–1942 rakennettu kutomorakennus puuttuu, sen ulkoseinä näkyy vielä muurina Siltapuistokadun varrella. Johdon 1930-luvun asuinkorttelin kerrokselliset katujulkisivut ovat säilyneet. Tehtaan vanha konttori purettiin 1933 kehäämön laajennuksen tieltä.

Tehdasalueen, korttelin pohjoisosa on täysin muuttunut, vain kauppakeskukseen sulautettu värjäämörivin länsijulkisivu näkyy edelleen, itäjulkisivu on nähtävissä kauppakeskuksen sisällä. Tehtaan 1950-luvun desing-kankaisiin liittyvä modernismi on pääosin purettu, sitä edustavat enää värjäämön pienet lisäosat. Sitä vastapäätä ollut uusi kehräämö purettiin kauppakeskuksen pysäköintialueen tieltä 2000-luvulla, jolloin menetettiin tehtaan 1950-luvun kokonaisuus, jossa kapeaa tehdaspihaa rajasivat uusi kehräämö ja värjäämörivin uudisosat.

Puuvillatehtaan suurkortteli sisälsi aikaisemmin tehtaan ohella johdon asuinkorttelin sekä työväen asuinkortteleita. Rajapinnat olivat alueiden välillä selkeät. Jälkiteollisessa käytössä, työväen asuinkorttelit ja tehdasalueen pohjoisosan rakennukset purettiin ja korvattiin uusilla asuinrakennuksilla ja kauppakeskuksella, jolloin rajapinnat katosivat ja korttelin pohjoisosan pienipiirteisyyden korvasi massiiviset rakennusosat ja parkkialueet. Korttelin uudisosien räystäskorkeus seuraa teollisuus- ja asuinrakentamisen rajoja.

Tehdas ja 8. Kaupunginosa

1890-luvulla perustetusta Porin 8. kaupunginosasta tuli teollisuuden esikaupunki, tehtaiden ja niiden yhdyskuntien muodostama kokonaisuus. Suurimmat tehtaat olivat puuvillatehdas ja Rosenlewin konepaja. Tehtaat rakennuttivat tuotantorakennusten ohella merkittävän määrän asuntoja työväestölleen. Niiden lisäksi työväenasutusta syntyi kaupungin ulkopuolelle mm. Toejoen alueelle. Puuvillatehtaalla oli 1930-luvun laajennuksen jälkeen henkilökuntaa noin 2000, joka ennen sotia oli noin 10 prosenttia kaupungin väkiluvusta. 8. kaupunginosa historiallisia, säilyneitä ominaispiirteitä olivat ruutukaava, puistokadut, rannan punatiiliset ja massiivisia tehtaat sekä työväen matalat puutaloalueet. Kaupunginosa historiallinen maisemarakenne on säilynyt parhaiten jokirannassa.

Tehdas ja Joki- ja kaupunkimaisemassa

Kaupunkia vastapäätä oleva puuvillatehdas on osa laajempaa kokonaisuutta, johon kuuluvat jokirannan tehtaat ja Kivi-Pori. Puuvillatehtaan kohdalla Kokemäenjoen maisemaa hallitsee edelleen kaupunkikuvan historiallinen symmetria sekä kolmiportainen hierarkia. Pohjoisrannan kolmikerroksisen tehtaan, piipun ja konttorin vastaparina ovat etelärannan kauppiastalot, kirkko ja kaupungintalo, ns. Kivi-Pori, yhdistävänä Porin silta ja ruutukaava. Kivirakentamisen ohella kolmannen osan maisemaa muodostavat tehdasta ympäröivät matalat puukorttelit, joita asuttivat tehtaan rakentajat ja työväki. Etelärannalla asuivat tehtaan perustajat ja omistajat mm. Ahlström-yhtiö, jotka rakennuttivat puuvillatehtaassa itselleen edustavan kaupunkimaiseman, samoin kun työmiehet rakensivat omaa maisemaansa puutaloista käsin.

Tehtaan kehräämön pääjulkisivulla sekä konttorilla on ollut hallitseva asema Kokemäenjoen maisemassa 1900-luvun alkupuolelta lähtien. Nykyinen jokimaisema valmistui 1935. Ajan hengen mukaisesti edustavaksi suunniteltu puuvillatehdas on vahvan kaupunkihistoriallisen luonteen lisäksi ikoninen osa jokimaisemaa ja Poria, sen jokimaisemaan suuntautunut pääjulkisivu ikuistettiin 1900-luvulla kymmeniin kuviin, joista osasta painettiin myös postikortteja. Kokemäenjoen kaupunkimaisema on Porin 1800-l jälkipuolen ja 1900-luvun alun historiallinen ydin, kaupan ja kehittyvän teollisuuden Pori.

Puuvillatehtaan kehräämörakennus ja sen piippu hallitsevat jokimaisemaa ja niillä on näkyvä asema etelärannan, Kiviporin historiallisissa kortteleissa. Tehtaan ohella tehtaan piippu muodostaa Ahlströmin mukaan nimetyllä Antinkadulla hyvin näkyvän päätteen useiden korttelien matkalla.

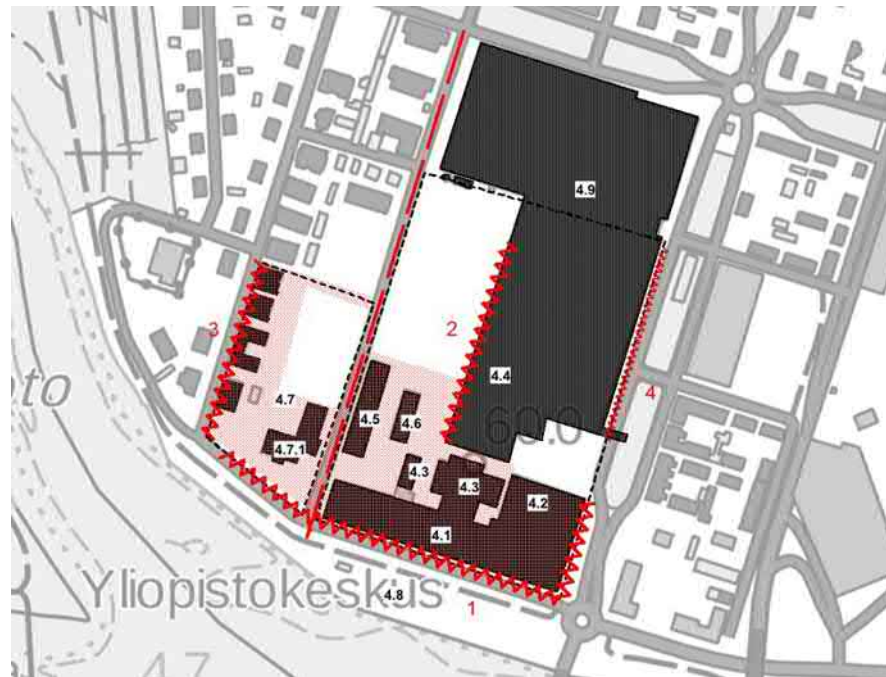
Kokemäenjoen rantamaisemana puuvillatehdas ja konttori, puutalot, silta, Kivi-Pori sekä Kirjurinluoto, muodostavat ikonisen, hyvin säilyneen Porin kaupunkimaiseman, joka on ikuistettu valokuviiin joka vuosikymmenellä.

Suosituksen ja huomiot

Jatkossa olisi hyvä saada suojelumerkintä myös värjäämöriville, kangasvarastolle ja ruokalarakennukselle, voimalaitokselle sekä johdon asuinalueella olevalle keltaiselle asuinrakennukselle ns. tulitikkutehtaan vanhalle asuinrakennukselle. Lisäksi rakennuksia yhdistävä aluemarkintä olisi hyvä. Monumentaalisen pääjulkisivun takana on nähtävissä pienipiirteisempi, ajalle myös tyypillinen teollisuusmiljö. Teollisuuden ohella sen viereen sijoittuva johdon asuinkortteli on tyypillinen ilmiö, joka monessa paikassa on kadonnut teollisuuden laajentumisen alle. Puuvillatehtaan rakentaminen päättyy 1960-luvulla, sen korttelista puuttuvatkin sen jälkeiselle ajalle tyypilliset suurimittakaavaiset, profiilipeltiset teollisuusrakennukset.

Puuvillan suurtortteli on muuttunut merkittävästi 2000-luvulla, suljettu rakenne ja historialliset rajapinnat ovat kadonneet suurelta osin. Vanha asuin- ja teollisuusmiljö on säilynyt vain korttelin eteläosassa. Uusi asuinalue sijoittuu vanhan ja uuden ympäristön rajapintaan, jota hallitsee nyt jälkiteollista käyttöä edustava avoin parkialue. Aikaisemmin suunnittelualueella on ollut selkeät rajat, korttelit ja katulinjat, jota ovat tukeneet eri alueiden käyttö, materiaalit ja mittakaava, jotka erottivat tehtaan sekä johdon ja työväen asuinalueet. Historialliset ominaispiirteet, rajapinnat ja alueiden luonteet tulisi huomioida suunnittelussa.

Kaupunkikuvallisesti Kokemäenjoen ja Kivi-Porin maisemassa punatiilinen puuvillatehdas, piippu ja konttorirakennus ovat hallitsevia, ikonisia ja kaupungin historiaan ja maisemaan liittyvä kiintopisteitä, jolla on vastinpuisteet vastarannan Kivi-Porin kirkko ja kaupungintaloiheen. Korkean rakentamisen selvityksen pitäisi vastata miten nämä kaksi historiallista, nyt tasapainoista, toisiinsa liittyvää maisemaa kestävät korkean rakentamisen tuoman muutoksen.

Karttamerkinnt: punainen sahaviiva, tehdasalueen keskeiset, säilyneet julkisivut

1. Kehräämö ja konttori, tehtaan pääjulkisivu 1900–1935
2. Värjäämörivi, tehtaan sisäpiha, historialliset kerrostumat 1900–1956
3. Tehtaan johdon asuntoja, johdon asuinkortteli v. 1935–1936
4. Kutomon seinämuuri, jäänne vuosilta 1899–1938

Punainen rasteri, tehdasalueen hyvin säilynyt miljöö, rakennuksille ja aluekokonaisuudelle suositellaan suojelumerkintää. Huomioitava ympäristön suunnittelussa. Konttorin korttelin pohjoisrajan punainen rasteri viittaa säilyneeseen tiilimuuriin.

Musta katkoviiva, tehtaan ja johdon asuinkorttelin historiallinen raja, rajapinta.

Punainen katkoviiva, katutila, rajapinta tehdas- ja asuinkortteleiden välillä, säilytettävä

Rakennukset:

4.1. Kehräämö	4.6. Ruokalarakennus
4.2. Kutomo	4.7. Tehtaan konttori, puisto ja johdon asuinalue
4.3. Voimalaitos	4.7.1 Tehtaan konttori- ja johtajan asuinrakennus
4.4. Värjäämö	4.8. Pumppaamo ja suihkulähde, rantapuisto
4.5. Kangasvarasto	4.9. Kauppakeskus

Puuvillan suurkorttelin historiallinen käyttö, rajapintoja ja kadonneita elementtejä

Kartan historiallisten merkintöjen pohjana on käytetty 1850-luvun tulitikkutehtaan asemapiirrosta sekä vuoden 1897 asemakaavaa. Kolmas aikakausi on 1930-luku, jolloin tehdas saavutti sen historialliset rajat sekä alueen lounaiskulma, asuinkortteli ja kehräämö, rakentuivat.

Tehtaan pääportti siirtyi 1934–1935 uuden konttorin ja kehräämön väliin. Sisäänkäynti oli kaksiosainen, muureilla kavennettu Pohjoisrannan puoli sekä kehräämön ja kangasvaraston välissä ollut sisäänkäynti tehdasalueelle. Kuva 1950-luvun jälkipuoliskolta koska kangasvaraston jatkeena näkyy virtaviivainen uusi kehräämö. Nykyisin tiiliportti ja teräsportti ovat poistettu teollisuustoiminnan päättymisen jälkeen. Kuva: Satakunnan Museo.

6 Lähteet

Ahola, Pentti. https://fi.wikipedia.org/wiki/Pentti_Ahola. Luettu 28.3.2018.

Ahola, Pentti. <http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=2905>. Luettu 28.3.2018.

Ahola, Pentti. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/7860>. Luettu 28.3.2018.

Elka: Suomen elinkeinoelämän keskusarkisto. www.elka.fi

Finnilä, Runar. <http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=3139>. Luettu 23.4.2018.

Finnilä, Runar. https://fi.wikipedia.org/wiki/Runar_Finnil%C3%A4. Luettu 23.4.2018.

Forssell, Johnny-Kai & Peltoranta, Kari. Kauppakeskus Puuvilla Satakunnan veto-juhdaaksi. PU 6/2014. <http://www.projektuutiset.fi/kauppakeskus-puuvilla/>. Luettu 23.4.2018.

Halminen, Kalevi. Pala Puuvillan historiaa. http://www.ucpori.fi/pala_puuvillan_historiaa. Luettu 1.3.2018.

Kirjanjulkaisutilaisuus. Päivi Hovi–Wasastjerna: Arkkitehti Karl Lindahl ja levollinen asiallisuus. <http://forssanmuseum.fi/vierailijalle/tapahtumat/?newsid=311&news-title=P%C3%A4ivi+Hovi+Wasastjerna%3A+Arkkitehti+Karl+Lindahl+ja+levollinen+asiallisuus.+kirjanjulkaisutilaisuus+su+20.9.+klo+13>. Luettu 23.4.2018.

Koivuniemi, Jussi. Joen rytmissä, Porin kaupungin historia 1940–2000. Pori: Porin kaupunki, 2004.

Krook, August. https://fi.wikipedia.org/wiki/August_Krook. Luettu 28.3.2018.

Küttner, Olaf. https://fi.wikipedia.org/wiki/Olaf_K%C3%BCttner. Luettu 23.4.2018.

Lindahl, Karl. https://fi.wikipedia.org/wiki/Karl_Lindahl. Luettu 23.4.2018.

Metsä, Tapio. Paali ja Pakka. Porin Puuvilla Oy:n 75-vuotisjuhlannumero. Pori: Porin Puuvilla, 1973

Nummelin, Liisa. Porin teollisuusympäristöt. Satakunnan museon julkaisuja 6/1987. Pori, 1987.

Paalosalo, Mari. Michael Küttnerin toimisto on 25 vuoden aikana suunnitellut puolet Poria. <https://www.is.fi/taloussanommat/art-2000001312938.html>. Luettu 23.4.2018.

Porin kansallinen kaupunkipuisto, hoito- ja käyttösuunnitelma 17.4.2008. Porin kaupunkisuunnittelusarja C48/2008. <https://www2.pori.fi/kaupunkisuunnittelu/porinkansallinenkaupunkipuisto/julkaisut.html>

Porin tulitikkutehdas. <https://www2.pori.fi/kulttuuri/museot/teollisuustyonjaljilla/1809-1856laivanvarustajien aika/teollisuustoiminta/porintulitikkutehdas1851-1987.html>. Luettu 22.3.2018.

RKY: Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt, Pori, Porin teollisuusmaisema. http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1498. Luettu 7.5.2018.

Saarin, Juhani. Porin historia III. Kokemäki 1972.

Satakuntaliitto. Satakunnan maakuntakaava, selostus, osa B2. Satakunnan maakuntakaava 2010. Pori: Satakuntaliitto, 2010.

Sivula, Anna. Työn paikasta teollisen kulttuurin perinnöksi: Porin puuvillatehdas 1898–2010. Tekniikan waiheita 28 (2010): 3. Espoo: Suomen teknillinen museoyhdistys. Ss. 21–46.

Stjernschantz, Göran. Porin Puuvilla Osakeyhtiö 1898–1948. Helsinki, 1949.

Hjerpe Riitta, liitetaulukot 3-15, Suurimmat yritykset Suomen teollisuudessa 1844-1975, file:///Is220d19a/share/Projektit_2/2018/2018_08_Pori_Puuvilla/Työaineisto/teollisuustilastot,%20%20yritykset.pdf

Zansen, Onni von. https://fi.wikipedia.org/wiki/Onni_von_Zansen. Luettu 28.3.2018.

Zilliacus, Benedict. Porin Puuvilla O/Y – Björneborgs Bomull 1898–1958. 1958.

Historialliset valokuvat:

Elinkeinoelämän keskusarkisto, ELKA

Satakunnan Museon kuva-arkisto

Porin puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori

Piirustukset:

Porin puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori

Kansallisarkisto, KA.

Historiallinen kartta-aineisto:

Kansallisarkisto, KA

Satakunnan Museo

Timo Meriluoto (timomeriluoto.kapsi.fi)

Maanmittauslaitos

Porin Puuvillatehdas, rakennetun ympäristön inventointi

Liitekartat: Tehtaan, kaupunkikuvan rakentuminen ja säilyneisyys kartoilla ja kuvissa

2018

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

Jari Heiskanen

Puuvillan korttelin rakennusinventointi

29.05.2018

Karttaliitteet

Liite 1. Puuvilla, inventoidut rakennukset

Liite 2. Paikan historia, Tulitikkutehdas ja Puuvillatehdas

Liite 3. Paikan historia, 1. asemakaava ja Puuvillatehdas

Liite 4. Rakennushistoria, tehdasalue 1902/1913

Liite 5. Rakennushistoria, tehdasalue 1933

Liite 6. Rakennushistoria, tehdasalue 1938

Liite 7. Rakennushistoria, tehdasalue 1956

Liite 8. Rakennushistoria, tehdasalue 1960

Liite 9. Rakennushistoria, tehdasalue 1987

Liite 10. Rakennushistoria, tehdasalue 2018

Liite 11. Rakennushistoria, tehdasalueen rakennuskerrostumat 1980-luvulla

Liite 12. Rakennushistoria, tehdasalueen rakennuskerrostumat 2018

Liite 13. Tehdasalueen säilyneet rakennukset

Liite 14. Kaupunkikuva, korttelirakenne ja säilyneisyys

Liite 15. Kaupunkikuva, puuvillatehdas joki- ja kaupunkikuvassa

Liite 16. Kaupunkikuva, historialliset kaupunginosat

Liite 17. Historian jälkiä, heikosti näkyviä ominaispiirteitä ja rajapintoja puuvillan korttelissa

Liite 18. Tehtaan rakennukset, säilyneet julkisivut ja ympäristöt

Liite 19. Tulevaisuuden kuva, tehdasalue 2020

Liite 1. Puuvillan inventoidut rakennukset

Rakennukset

- 4.1 Kehräämö 1899, 1913, 1933, 1934, 1958
- 4.2 Kutomo 1899, 1928
- 4.3 Voimalaitos 1899, 1921, 1939, 1956
- 4.4 Värjäämö 1901, 1925, 1934, 1938, 1954, 1956
- 4.5 Kangasvarasto 1899, 1922, 1927, 1934
- 4.6 Ruokala ja puusepänerä 1922
- 4.7 Konttori ja johdon asuinalue, kortteli 1935-1936
- 4.7.1. Konttori- ja johtajan asunto
- 4.8 Tehtaan pumppaamo, muistomerkki ja puisto 1950-luku
- 4.9. Kauppakeskus 2012

Karttamerkinnot:

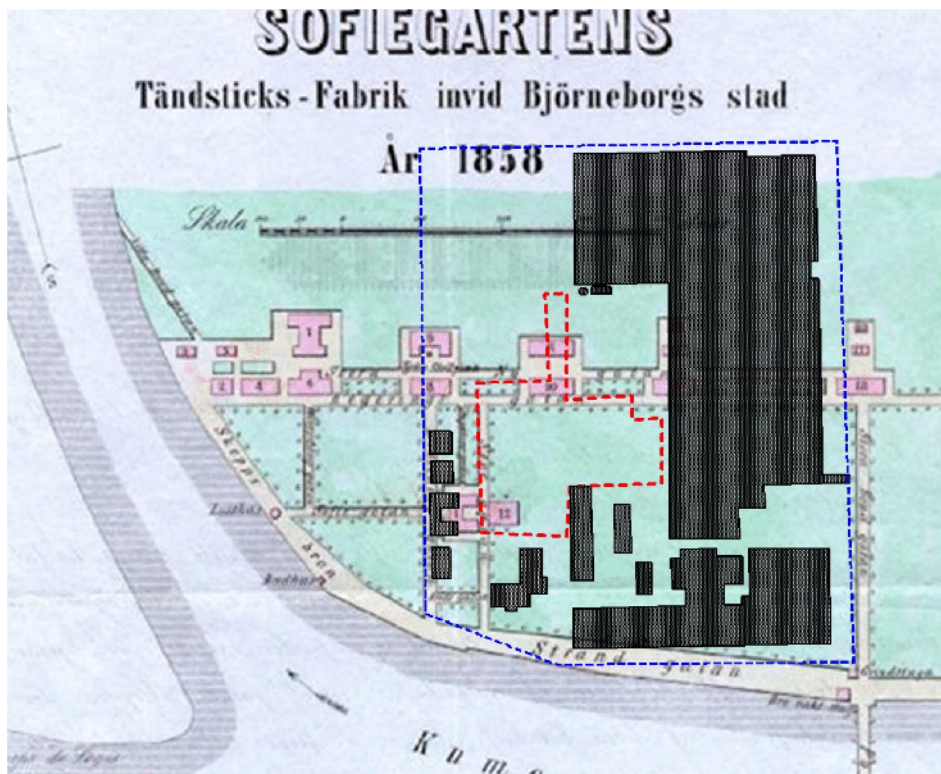
Punainen katkoviiva = kaavamuutosalue

Sininen katkoviiva = puuvillan suurkortteli, tehdas- ja asuinkorttelit

Keltainen katkoviiva = aluerajaus

Pohjakartta MML2018

Liite 2. Paikan historia: Tehdasalue ja tulitikkutehdas 1858

Puuvilletehtaan korttelin teollisuusrakentamisen ja sen johdon asuinalueen historia alkaa jo kauan ennen alueen liittämistä kaupunkiin.

1850-luvulla nykyisessä korttelissa oli tulitikkutehtaan tehdasrakennuksia pitkän puistokadun varrella. Tulitikkutehtaan omistajan asunto ja puisto sijoittuivat samalle paikalle, johon puuvillatehtaan johdon asuinalue ja tehtaan puisto sijoittuvat 1930-luvulla.

Pohjakartta: Sofiegartens, år 1858 Porin maakuntamuseo

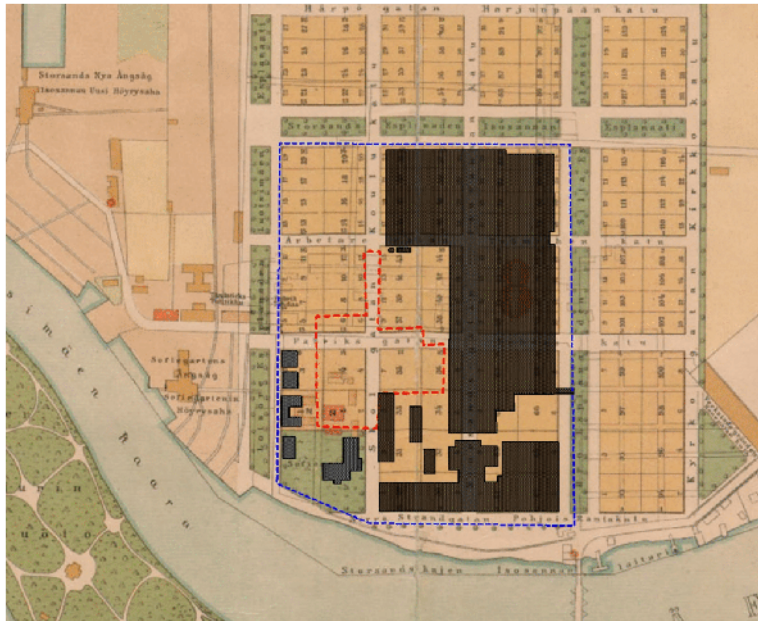
Historialliseen karttaan lisätyt merkinnät:

Sininen katkoviiva = nykyinen suurkortteli

Punainen katkoviiva = kaavamuutosalue

Musta rasteri = inventoidut rakennukset, puuvillatehdas, kauppakeskus ja tehtaan konttori ja johdon asuinalue.

Liite 3. Paikan historia: Tehdasalue ja 1. asemakaava 1897

Isosanta liitettiin Porin kaupunkiin 1894 ja siitä tuli Porin 8. kaupunginosa. Ensimmäisen asemakaavan lähtökohtana käytettiin Tulitikkutehtaan aikaa, sen pääkaduista tulivat nykyiset Siltapuistikatu sekä Tehdaskatu. Vanhasta rakennuskannasta säilytettiin tulitikkutehtaan omistajan asunto, pihapiiri ja puisto, johon kaupunki sijoitti koulun ns. Sofian koulu, tulitikkutehtaan puisto nimettiin Sofian puistiksi. Puuvillatehdas osti ensin teollisuustontit ja myöhemmin lisää tontteja tehtaan ja asuinrakennusten tarpeisiin. Tulitikkutehtaan korttelin puuvillatehdas osti 1930-luvulla ja rakennutti sinne konttorin sekä johtajan ja ylempään johdon asuinrakennuksia.

Kartta vasemmalla:

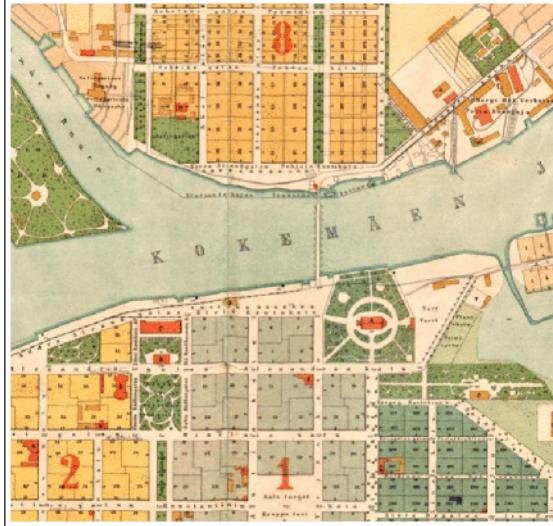
Pohjakartta: Porin asemakartta 1897

Historialliseen karttaan lisätyt merkinnät:

Musta rasteri, 2018 inventoidut rakennukset

Sininen katkoviiva, puuvillan nykyinen suurtontti

Punainen katkoviiva, asemakaavamuutosalue

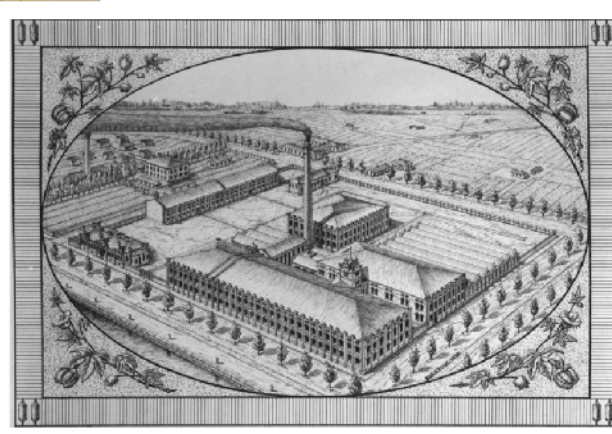
Vuoden 1897 kartta oikealla: Kokemäenjoen pohjoisranta oli kaupungin laajentumisaluetta, johon sijoituivat 1800-luvulla kaupungin kasvava teollisuus. Tulitikkutehdasta seurasivat mm. höyrysaha ja konepaja sekä pienempiä teollisuuslaitoksia. Satoja, tuhansia työntekijöitä työllistäneet tehtaat rakennuttivat tuotantolaitosten ympärille asuinrakennuksia taatakseen työvoiman saannin. Vuonna 1897 uuden kaupunginosan korttelijako oli valmis, puuvillatehtaan perustaminen, suunnittelu ja rakentaminen alkoivat seuraavana vuonna.

Liite 4. Rakennushistoria: Tehdasalue 1901/1913

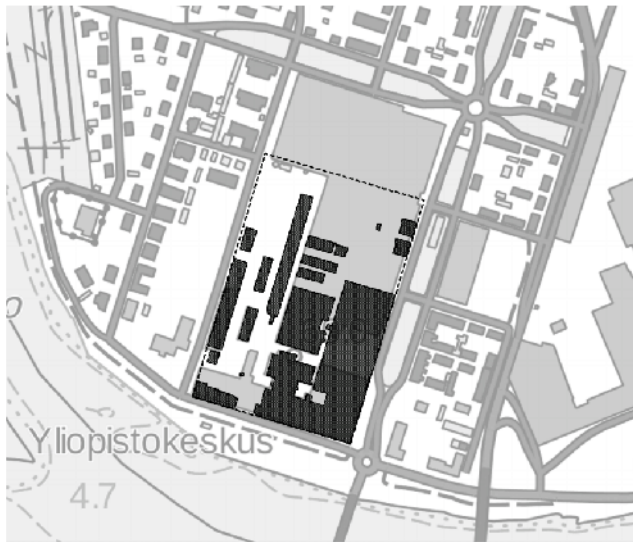

Mustalla rasterilla on merkitty vuoden 1897 karttaan vuonna 1899 ja 1900 valmistuneet, arkkitehti August Krookin suunnittelemat rakennukset sekä 1901 ark. von Zansenin suunnittelema värjäamo. Harvalla rasterilla on tehtaan vuoden 1913 laajennus. Katkoviiva on tehdaskorttelin raja. Tehdasrakennukset saivat edustavan julkisivun joka suuntaan. Pääjulkisivut olivat joelle ja Siltapuistikadulle. Tehdasrakennusten lisäksi tehdastontilla oli tehtaan konttori, joka sisälsi tehtaan johtajan asunnon. Työläisten asutus keskittyi tehdasalueen viereisiin kortteleihin. Pohjakartta MML2018

Alla August Krookin piirros, ihannekuva tehdaskorttelin kokonaisuudesta (1899, Porin museon kvua-arkisto), vasemmalla vuonna 1900 toteutunut rakennuskanta (Elka eli Elinkeinoelämän keskusarkisto).

Liite 5. Rakennushistoria: Tehdasalue1933

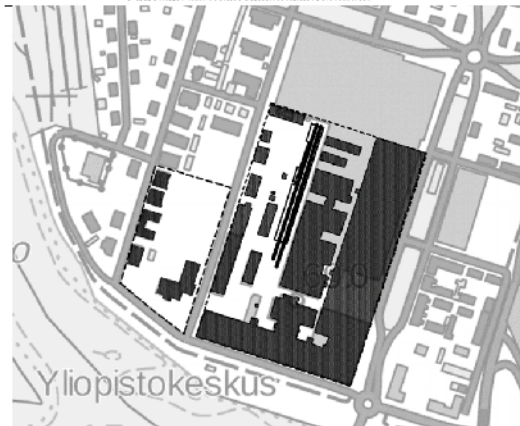
Mustalla rasterilla on merkitty nykykartalle tehdasalueella vuonna 1933 olleet rakennukset. Tehdas laajentui 1920-luvulla pohjoiseen, seuraavaan kortteliin kun vanhoja tehdasrakennuksia uudistettiin ja laajennettiin. Päävastuu laajennuksissa oli julkisivurakennusten osalta arkkitehti Karl Lindahlilla, joka mukaili uudisosat osaksi alkuperäistä julkisivua. Tehtaan sisäpihalla tehtaan rakennusmestareilla oli enemmän vapautta ja siellä uudisrakennusten ilme oli jo ajan mukaisesti klassistisempi. Vanha pohjoisraja, tulitikkutehtaan ajalta periytyvä Tehtaankatu jäi, katkesi laajennuksen alle. Katkoviiva on tehdaskorttelin raja 1933, uutena pohjoisrajana oli Työmiehenkatu. Tehdas omisti tehdasalueen lisäksi sen ympärillä olevia asuintontteja. Tehtaan ympärille rakentui tehtaan samaan aikaan tehtaan asuinalue. Kartassa näkyy tehdasalueen koillisiskulmalla kaksi tehtaan virkailijoiden asuinrakennusta ns. mestaritalot. Valokuvassa tehdasaluetta vuoden 1933 vaiheilla, kehräämö on korotettu, konttori purettu, mutta länsikulman rakentamista vasta valmistellaan.

Pohjakartta MML2018, ilmakuva Elka.

Liite 6. Rakennushistoria: Tehdasalue 1938

Mustalla rasterilla on merkitty nykykartalle tehdasalueella vuonna 1938 olleet rakennukset. Tehtaan suuri laajennus toteutettiin vuosina 1933–1938, jolloin kehräämöä, värjäämöä ja kutomoa laajennettiin, teollinen pinta-ala kaksikertaistui alkuperäiseen nähden. Tehdas hankki myös tehtaan länsipuolelta omistukseensa korttelin, johon rakennettiin vuosina 1934–1936 tillestä uusi konttori ja johtajan asuinrakennus sekä insinööriasunto, jonka jatkoksi tuli virkailijarivi, jossa hyödynnettiin tulitikkutehtaan ja puuvillatehtaan vanhempi puurakennuksia. Konttorin, insinööriasunnon suunnittelusta vastasi arkkitehti Runar Finnilä, tehdasrakennuksista tehtaan omat rakennusmestarit. Johdon ja konttorin ohella tulitikkutehtaan talouspihasta tuli osa tehtaan puistoa tenniskenttineen. Alue rajattiin muureilla osaksi tehdasaluetta. Uudisalueelle tuli myös tehtaan pääportti uusine porttirakennuksineen.

Pohjakartta MML2018. Valokuva vuoden 1930- ja 1940-lukujen vaiheilta, Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori. Oikealla Porin asemakartta vuodelta 1938, jossa konttorin ja johdon asuinalue on yhtä kokonaisuutta.

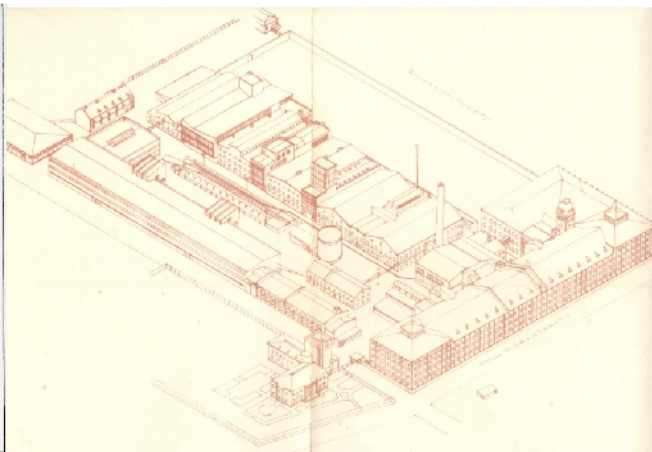
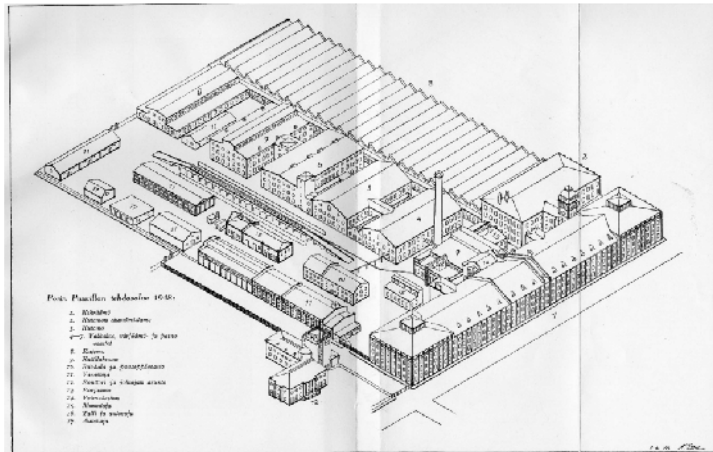

Kuva 1930–40-lukujen vaihteesta. Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Porin asemakartta vuodelta 1938.

Tehtaan sotien jälkeinen modernisointi, desing-kankaat ja ateljeet

Vasemmalla tehdas vuonna 1948, ennen viimeistä laajennusvaihetta ja oikealla 1950-luvun modernisoinnin jälkeen. Tehdaskortteli oli nyt rajattu rakennuksilla. Oikeanpuoleinen piirustus tehty ilmeisesti 1980-luvulla, koska kutomo on merkitty tuhoutuneena, vain ulkoseinänä. Modernisointi näkyi länsisivun uutena kehräämönä ja kutomon välisissä, voimalaitoksen korotuksena sekä sosiaalitiloina. Pienempiä rakennuksia edustaa Pohjoisrannan pumppaamo ja suihkulähte. Rakennuksilla oli useita suunnittelijoita, keskeiset osat mm. uuden kehräämön suunnitteli arkkitehti Pentti Ahola. Muutoksia tehdasalueelle tehtiin 1950-luvun jälkeen vain vähäisessä määrin. 1950-luvulla tehtaan uusia tuotteita olivat desing-kankaat. Niiden suunnittelijoille rakennettiin uudistiloihin ateljeet. Lähde: Puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.

Tehdaskorttelin pääjulkisivut, etelä- ja itäpuolella, noudattivat pääpiirteissään 1899 suunniteltua julkisivujäsentelyä aina 1950-luvulle saakka. Tehdaskorttelin länsisivusta jäi 1920- ja 1930-luvulla tehtaan omaksi julkisivuksi, jota rajasivat tehtaan johdon ja työläisten korttelit. Länsisivussa näkyikin hyvin tehtaan rakennusvaiheet, kuvassa näkyvät 1890-, 1920-, 1930- ja 1950-luvut omina kerrostumina ja rakennuksina. Kuva 1950-luvun lopulta, jolloin suurikokoinen ja virtaviivainen uusi kehräämö oli valmistunut. Kuvassa tehtaan työväkeä poistumassa tehtaan pääportista.

Kuva: Porin museon kuva-arkisto.

Liite 7. Rakennushistoria: tehdasalue 1956

Mustalla rasterilla on pohjakarttaan merkitty tehdasalueella ja johdon korttelissa vuonna 1956 olleet rakennukset.

Tehtaan historian toinen suuri laajennus tehtiin vuosina 1952–1957, jolloin rakennettiin uusi kehräämö, kutomoa täydennettiin ja voimalaitosta korotettiin. Pienempiä rakennuksia olivat pumppulaitos ja sosiaalirakennus. Tuotantotilojen ohella uutta oli sosiaalitilojen merkittävä laajentuminen, kiitos lainsäädännön ja kehittyvän hyvinvointiyhteiskunnan. Tehtaan sosiaalinen rakentaminen olikin jäänyt ensin 1930-luvun laajennuksen ja sen jälkeen sotien jalkoihin, nyt tilannetta parannettiin merkittävästi rakentamalla uudet ja riittävät sosiaalitilat. Myös tehdassaleja muokattiin värikkäämmiksi ja valoisimmiksi.

Laajennuksessa alueen teollinen pinta-ala kaksikertaistui alkuperäiseen nähden. Uudistukset vaativat edelleen työväeltä parempaa koulutusta, tehtaan ammattikoulu perustettiin kangasvarastoon 1960-luvun alkupuolella.

Pohjakartta MML2018.

Ilmakuvassa 8. kaupunginosa ja tehtaan uusi kehräämö ovat rakennusvaiheessa. Sen tieltä jouduttiin purkamaan useita rakennuksia mm. vuonna 1899 rakennettu varastorakennus.

Kuva: Elka (1953).

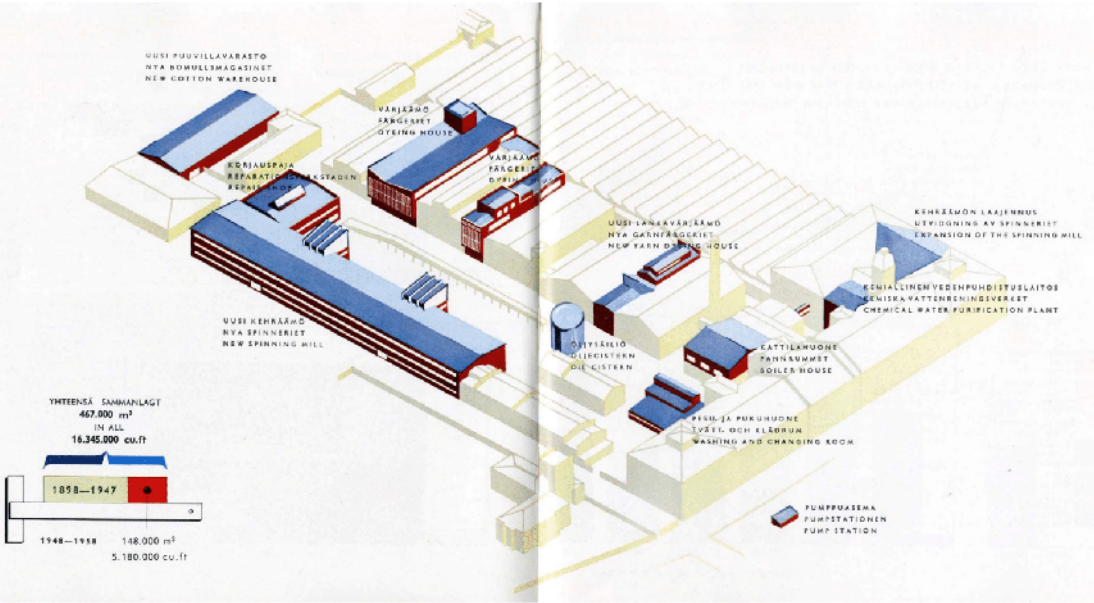
Tehtaan 1950-luvun uudisosat ja tuotantotilojen kasvu

Ilmakuva: Tehtasalue 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa Lähde: Elka.

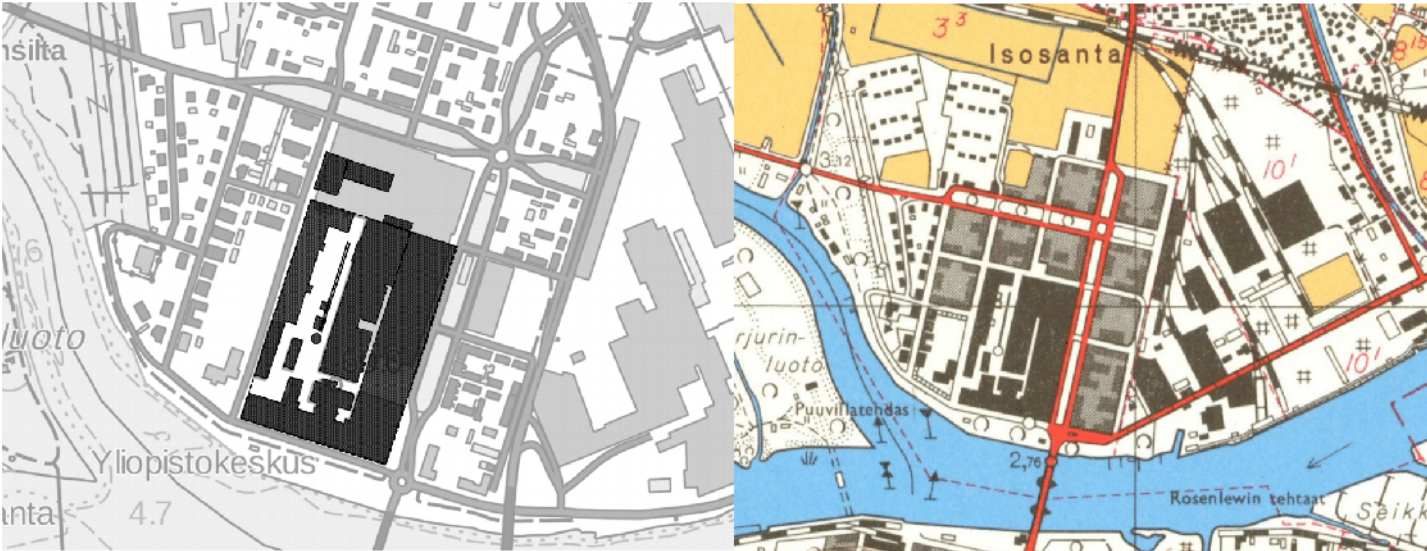

Pakkaamon sisäkuva, josta näkee, miten sisätilat muuttuivat värikkäiksi 1950-luvulla. Lähde: Zilliacus.

Piirustus tehdasalueen uudisista. Lähde: Zilliacus.

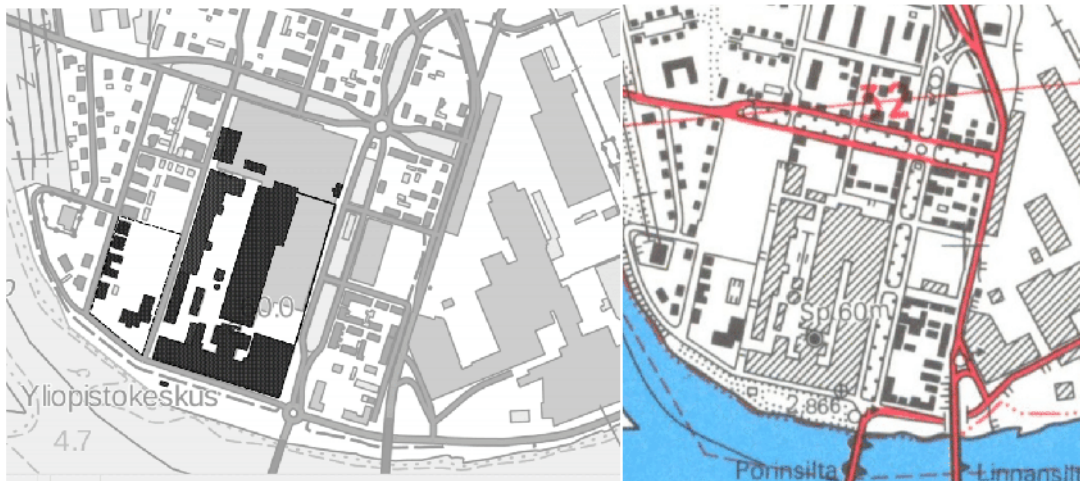
Liite 8. Rakennushistoria: tehdasalue 1960

Mustalla rasterilla on merkitty tehdasalueella vuonna 1960 olleet rakennukset. Alue laajeni vielä vähäisessä määrin tehtaan pohjoispuolella olevaan kortteliin, jossa oli tehtaan, mutta myös yksityisten asuinrakennuksia. Viimeinen merkittävä laajennus tehtiin vuosina 1953–1958. Sen jälkeen 1960-luvulla tehtiin vain vähäisiä muutoksia tai uudisrakennuksia. Vedenpuhdistamo tehdasalueelle valmistui 1965. Kaupunginosaa rajasivat vielä pohjoispuolella pellot.

Pohjakartta MML2018, oikealla peruskartta 1962

Liite 9. Rakennushistoria: tehdasalue 1987

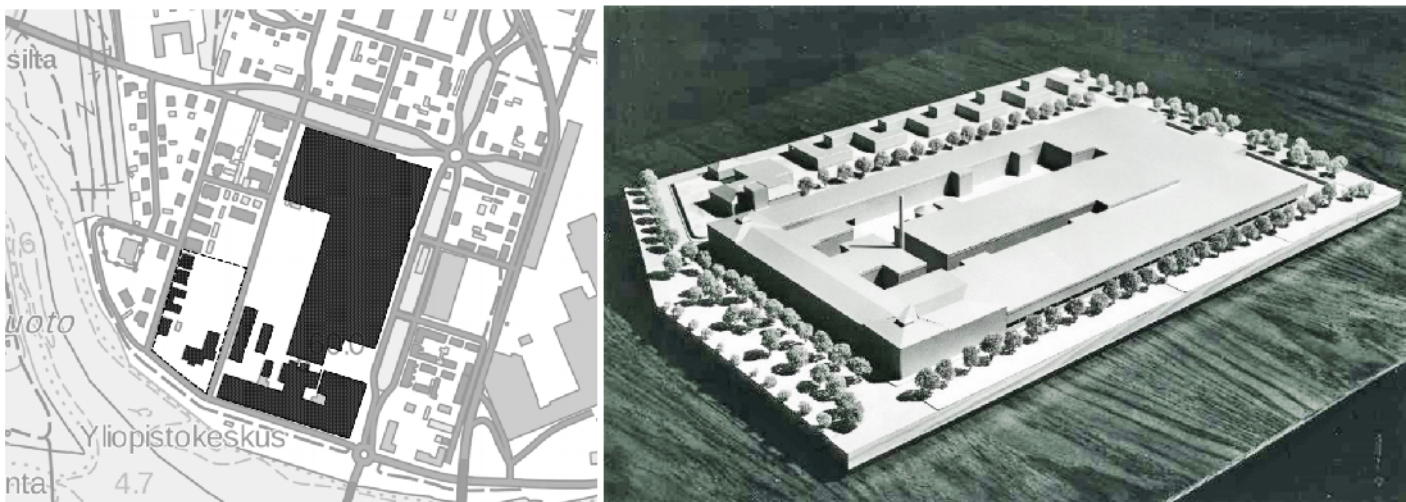
Mustalla rasterilla on merkitty nykykartalle tehdasalueella vuonna 1987 olleet rakennukset sekä johdon asuinkortteli. Pitkä, useassa vaiheessa rakennettu kutomo tuhoutui tulipalossa 1981 ja siitä säilyi vain ulkoseinät. Teollinen toiminta hiipui 1980-luvulla, lopullisesti tehdas suljettiin 1994. Oikealla olevassa vuoden 1987 peruskartassa kutomo näkyy vielä rakennuksena. puuvillatehtaan korttelin luoteiskulmalla ollut asuinkortteli purettiin 1980-luvun alkupuolella. Pohjakartta MML2018, peruskartta 1987.

Alla vasemmalla: Tehtaan sulkemisen jälkeen myös pohjoispuolisen asuinkorttelin rakennukset purettiin, kuva vuodelta 2009.

Alla oikealla: Työväen asuinkorttelit purettiin tehtaan toiminnan päättyessä, korttelit ehtivät metsittyä kuten hyvän näkyy vuoden 1997 ilmakuvassa. Kuva MV/RHO 41570, Hannu Vallas 1997

Liite 10. Rakennushistoria: Tehdasalue 2018

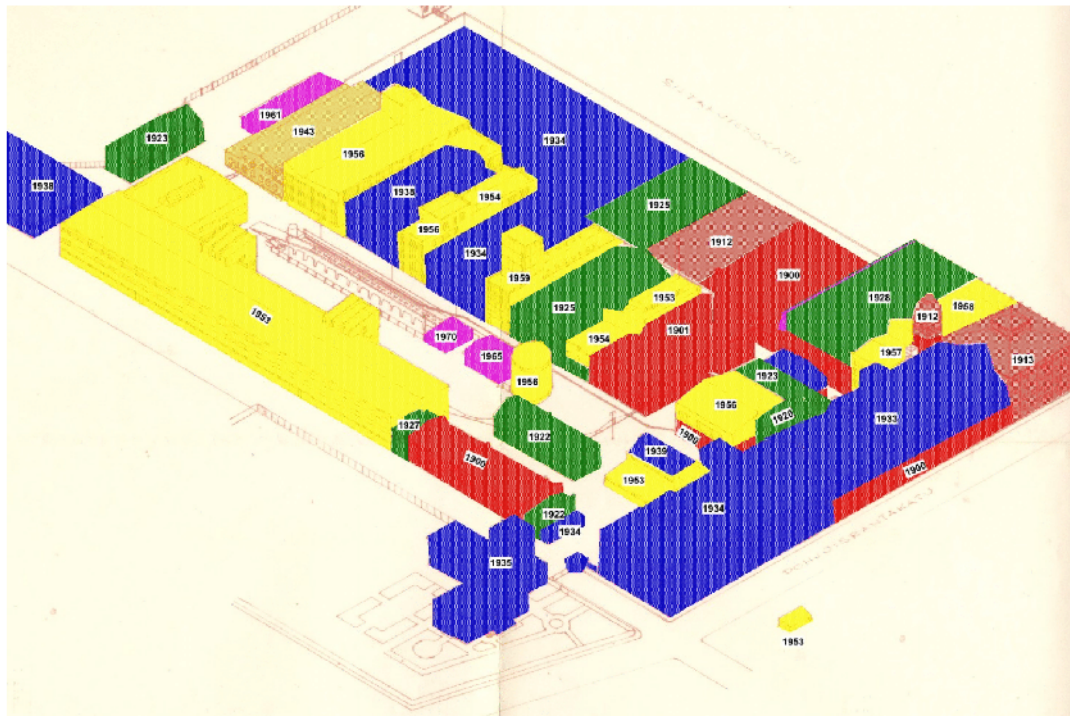

Mustalla rasterilla on merkitty tehdasalueella 2018 olevat rakennukset. Tehtaan alueeksi on tässä määritetty tehdasrakennukset ja kauppakeskus, vanha tehdasalue oli niitä noin neljänneksen pienempi. Tehdasympäristön jälkiteollinen kehittäminen sekä muuttuminen kulttuuriperinnöksi alkoi 1980- ja 1990-luvuilla, kun luoteis- ja pohjoispuolen kortteleista purettiin tehtaan puutalot. Tehtaan arvot rakennus- ja teollisuusperintönä todettiin tällöin ensimmäisen kerran sekä alue inventointiin osana laajempaa Porin teollisuusympäristöjen inventointia. Toimistokäyttö alkoi 1990-luvun alkupuolella ja suuri kehräämörakennus saneerattiin yritys- ja koulutuskäyttöön pääosin 1999, jolloin tiloihin tuli yliopistokeskus ja muita julkisia toimijoita. Sisätilojen suunnitelmista vastasi arkkitehti Michael Küttner.

Vuosisikymmentä myöhemmin rakennettu kauppakeskus sijoittui värjäämön ja kutomon lisäksi parkkialueiden osalta tehtaan entiselle johdon asuinalueelle. Kauppakeskuksen suunnitteli työtä varten perustettu arkkitehtikonttori Küttner & Pussinen. Katkoviivalla on merkitty tehtaan johdon asuinkortteli, joka muureilla rajattuna ja tehtaaseen päin suuntautuneena voidaan laskea mukaan historialliseen tehdasalueeseen. Pohjakartta MML2018.

Oikealla oleva pienoismalli on vuodelta 1973, jolloin tehtaan laajentamista harkittiin ja teollisuusrakentamisen mittakaava kasvoi merkittävästi. Pienoismallissa työväen asuinkortteli ja osa johdon korttelia olisivat myös uudistuneet. 2010-luvun kauppakeskus noudattaa suurelta osin tätä 1970-luvun pienoismallin mittakaavaa. Tiedossa ei ole oliko suunnittelijoilla tietoa tästä 1970-luvun visioista. Kuva: Elka.

Liite 11. Rakennushistoria: Tehdasalueen kasvu ja rakennuskerrostumat 1970

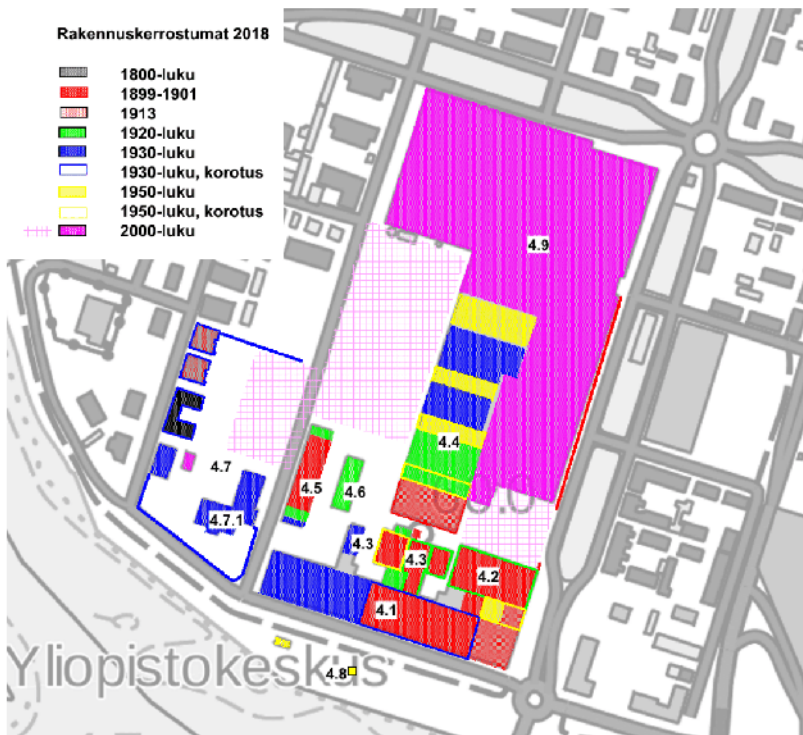
vuosikymmen	m2	
1899-1910	17530	
1910-1920	4100	
1920-1930	7318	
1930-1940	27639	
1940-1950	1600	
1950-1960	27859	
1960-1970	1974	

Viistokuva, tehtaan rakennukset ja rakennusvaiheet vuonna 1970, jolloin tehtaan laajentaminen oli ohi. Viimeinen merkittävä laajennusaikakausi oli 1950-luku.

Pohjakartta 1980-luvulta koska kutomo on esitetty enää ulkoseininä. Alkuperäiseen karttaan on väritetty rakennukset ja merkitty vuosiluvut.

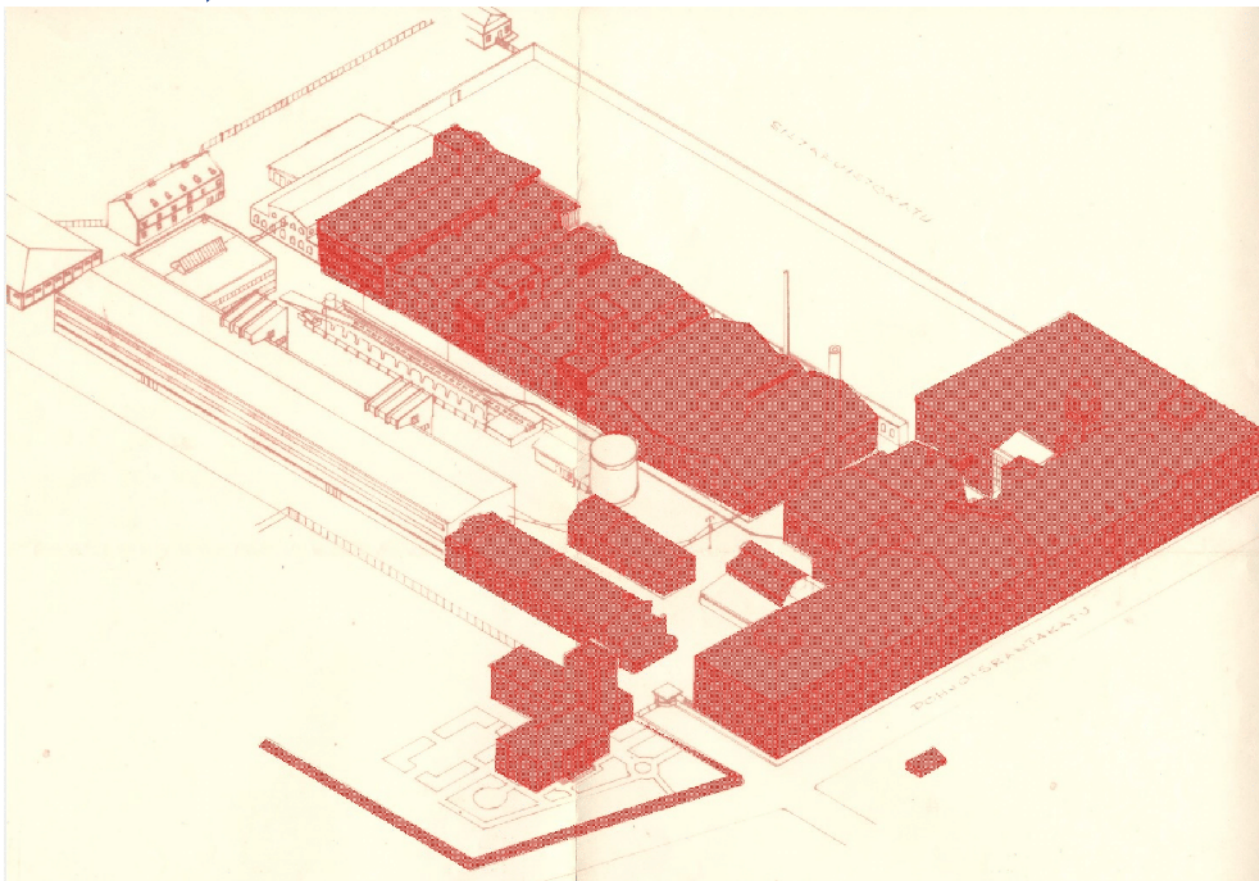
Porin puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori.
Oheisen kartan värit ja vuosiluvut,
Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen&Luoto
Oy. Keskellä olevan hiilen varastointiin liittyvän
rakenteen rakennus/muutosvuotta ei löydetty.

Liite 12. Rakennushistoria: Tehdasalueen rakennuskerrostumat 2018

Raportin luku	RAKENNUS	SUUNNITTELUA	suunnittelu tai rakennusvuosi
4.1	Kehräämä	arkkit. August Krook	1899
4.1	Kehräämän perästorni	arkkit. August Krook	1899
4.2	Kutomo	arkkit. August Krook	1899
4.2	Kutomon esivalmistamo	arkkit. August Krook	1899
4.3	Kattilahuone ja voima-asema	arkkit. August Krook	1899
4.3	Korjausverstaas ja paja	arkkit. August Krook	1899
4.5	Puuvillia- ja kangasvarasto	arkkit. August Krook	1900
4.4	Värjälämö 1	arkkit. Onni von Zanssen	1901
4.7	Mestari talot 2 kpl	ark.tato. Fagerholm & Norman	1908/siirretty 1934
4.7.	Tulitikkutehtaan päärakennus	ei tietoa	1850-l, siirretty 1934
4.1	Kehräämän itäkulma	arkkit. August Krook	1912
4.1	Kehräämän perästalon korotus, vesitorri	arkkit. August Krook	1912
4.1	Kehräämän ja kutomon välitila	arkkit. August Krook	1910-luku
4.3	Uusi voima-asema	rkm. Väinö Salmela	1920
4.3	Pumppuasema kattilahuoneen kylkeen	rkm. Väinö Salmela	1921
4.5	Kangasvaraston lisärakennus, pakkahuone	rkm. Väinö Salmela	1921
4.6	Ruokala	rkm. Väinö Salmela	1922
4.4	Värjälämö 2	rkm. Kaarlo Rautanen	1925
4.4	Värjälämö 1 b	-	1927
4.5	Kangasvaraston uudisosa, pohj. päältä	arkkit. Karl Lindahl	1927
4.2	Kutomon esivalmistamon korotus	arkkit. Karl Lindahl	1928
4.1	Kehräämön korotus	A. Pesu	1933
4.1	Kehräämön länsikulma	rak.m. Väinö Salmela	1934
4.7.1.	Pääkonttori ja johtajan asuinrakennus	arkkit. Runar Finelli	1934
4.5	Portinvartijan rakennusosa	rak.m. Väinö Salmela	1934
4.4	Värjälämö 3	A. Pesu	1934
4.7	Tehtaan Johdon kortteli, konttori, asuunr. muuri, puisto	ark. Runar Finelli, tehtaan rkm. siirrettyjä rakennuksia	1934-36
4.4	Värjälämö 4	A. Pesu	1938
4.3	Muuntamoraennus	A. Pesu	1939
4.6	Ruokalan sisätilojen muutos	A. Pesu	1943
4.8	Pumppuasema	-	1953
4.8	Sulkuiltilide	Sulkuilu, Kain Tapper	1958
4.6	Ruokalan sisätilojen uudistus	arkit. Pentti Ahola	1954
4.4	Värjälämö 3 b	arkit. Pentti Ahola	1954
4.3	Korjausverstaan ja pajan korotus	-	1955
4.4	Värjälämö 5	arkit. Pentti Ahola	1955
4.4	Värjälämö 3 c	tek. Pentti Konttinen	1956
4.4	Värjälämö 1 c	A. L.	1956
4.3	Kattilahuoneen korotus	A. L.	1956
4.1	Kehräämön ja kutomon välitilan korotus	P. R.	1958
4.4	Värjälämö 2 b	arkit. K. Ström & O. Tuomisto	1959
4.9	Puuvilla, kauppaekskus	Ark.konttori Kuttner Ky & Pussinen,ark.Petri Pussinen	2012

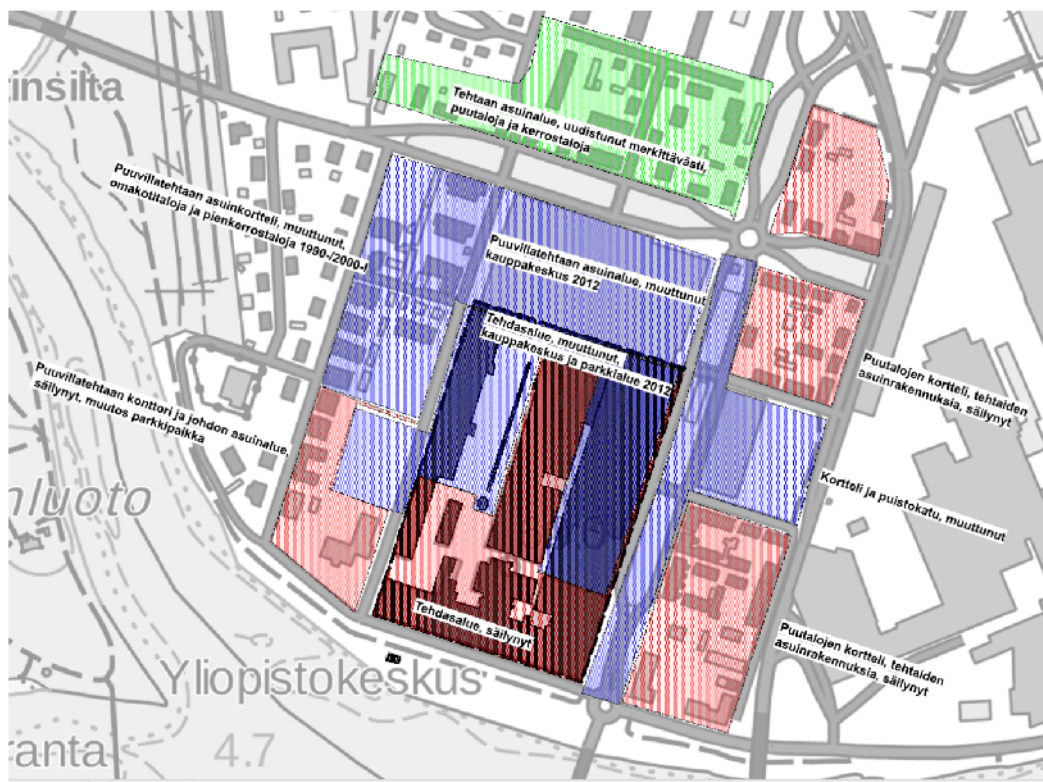
Liite 13. Tehdasalueen säilyneet rakennukset

Nykypäiviin säilyneet rakennukset on väritetty punaisella rasterilla. Kutomosta säilynyt itäpuolen julkisivu on jätetty muurina kauppakeskuksen seinustalle. Piirustukseen sitä ei ole merkitty. Kutomon palon jälkeen 1980-luvulla laadittu piirros kuvaa vuoden 1970 tilannetta, jonka jälkeen tehdasalue ei enää laajentunut. Porin puuvillatehtaan arkisto, Renor Oy, Pori

Liite 14. Kaupunkikuva, korttelirakenne ja säilyneisyys

Puu villan tehdaskortteli ja siihen rajautuneet asuinkorttelit, vuonna 1897 kaupunginosan säilyneet ja muuttuneet alueet

Kartan merkinnät:

- Punainen rasteri = säilyneet alueet
- sininen rasteri = muuttuneet alueet
- vihreä rasteri = säilynyt/muuttunut alue

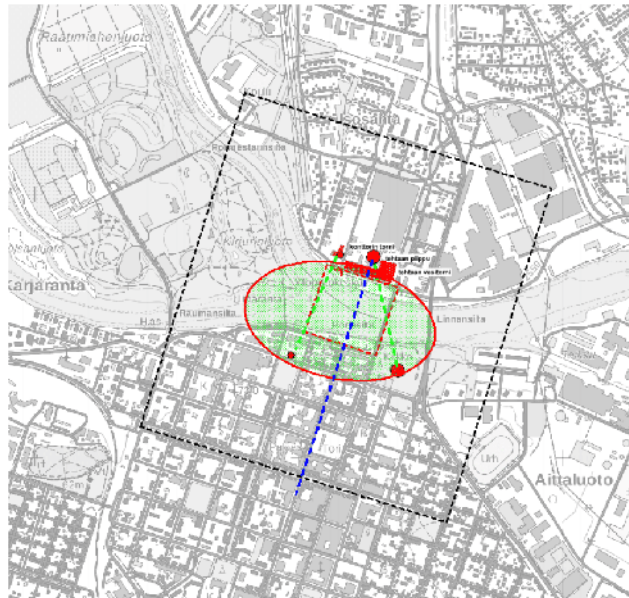
Mustalla Katkoviivalla on rajattu omat kokonaisuutensa muodostaneet tehdasalue ja tehtaan konttori- ja johdon asuinalue.

Tehtaan tontille on merkitty siellä vuonna 1956 olleet rakennukset. Tällöin tehdasalue oli saavuttanut lopullisen laajuutensa.

Tehdasta ympäröivillä ruutukaavan asuinkortteleilla oli useita omistajia, tehtaiden lisäksi tontteja omistivat yksityiset. Puuvillatehtaan lisäksi kortteleissa asui osin myös konepajan työväkeä. Oheinen kartta on yksinkertaistettu kuvaus kortteleiden käytöstä tai omistuksesta. Tehtaalaisia asui myös 8. kaupunginosan ja kaupungin ulkopuolella mm. Toejoen alueella.

Pohjakartta MML2018, teemakartan merkinnät Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen&Luoto Oy.

Liite 15. Kaupunkikuva: Puuvillatehdas joki- ja kaupunkikuvassa

Porilainen, Kokemäenjoen symmetrinen ja hierakinen maisema, rantapuistoja kehystävät puuvillatehdas, piippu, Kivi-Pori ja kirkko, joita yhdistää Porin silta. Kansallisen kaupunkikuiston ohella puuvillatehdas ja Kivi-Pori ovat osa valtakunnallista maisema-alueita ja valtakunnallista rakennetun ympäristön arvoaluetta. Siluettikuvassa 1950-luvulla tehtaiden piipuista tulee vielä savua, nykyään enemmän muistutena monikerroksisesta teollisuushistoriasta.

1800-luvun kaupan ja teollisuuden hierarkkinen, Porin ikoninen kaupunkimaisema

Puuvillatehdas on nykyisen, rakennuksista sekä niiden massoitteista ja materiaaleista hyvin luettavan historiallisen kaupunkikuvan toinen puolisko, etelärannan 1800-luvun jälkipuolen kauppiaiden talojen ja kirkon vastapääksi teollisuusmiehiksi kehittyvät kauppiat rakennuttivat pohjoisrannalle edustavan puuvillatehtaan. Tehtaan rakentaneet ja sitä pyörittävät työmiehet muodostavat kolmannen kerrostuman, joka sijoittui tehtaan ympäristön puutaloihin. Ruutukaava jatkuu joen pohjoispuolelle samassa akselistossa kuin keskusta.

Musta katkoviiva = Porin kaupungin, jokimaiseman historiallinen ja maisemallinen ydin, tarkastelualue. Punainen viiva ja vihreä rasteri = jokimaisema ja kaupunkikorttelit, jossa tehdään pääjulkisivu ja piippu ovat hallitsevat osat maisemaa. Punaiset pisteet = kaupunkimaiseman kiintopisteet, jokimaiseman vastinpisteet, tehdas piippu, konttori, vesitorni, etelärannalla kirkko ja raatihuone. Punainen katkoviiva = tehdas ja Kivi-Porin symmetria. Sininen katkoviiva = tehdas piippu on hallitseva osa historiallista katumaisemaa,

Antinkadun kiinto- ja päätepiste.

Puuvillatehdas Kokemäenjoen ja Porin keskustan kaupunkimaisemassa.

Jokimaiseman symmetria

Puuvillatehdas ja kirkko Kokemäenjoen vastarannoilla

Pohjoisrannan maisemaa hallitsee kolmikerroksinen puuvillatehdas, joka edustaa 1900-luvun alun perinteistä teollisuusmaisemaa. Tehtaan horisontaalista punatiilimassaa leikkaavat vertikaalisena, tehdas toiminnallisina rakenteina vain tehdas vanha vesitorni ja savu-piippu.

Porin keskustan eli Kivi-Porin puoleista rantaa hallitsevat kolmikerroksiset kauppiaiden ja tehtaiden omistajien kivitallot sekä kiintopisteinä toimivat hallinnon ja kirkon rakennukset.

Puuvillatehdas Kivi-Porin kortteleissa

Selim Palmgreninkatu: Puuvillatehtaan kehräämö, tehtaan konttori ja piippu katunäkymässä, kaupungintalon korttelissa. Kehräämön räystäskorkeutta seuraava Kauppakeskus näkyy taustalla, sulautuen väriyksellään kehräämöö. Suunnitelmien mukaan korkea kerrostaloryhmä ja sen korkein, 14-kerroksinen kerrostalo sijoittuisivat konttorin ja kehräämön väliin, saman korkuisena kuin tehtaan piippu. Kehräämöstä ja konttorista tulisi jalusta, josta leveä rakennusmassa nousee.

Yläkuvassa näkyvä puuvillatehtaan konttorin torni muodostaa näkymäpäättteen Porin historiallisessa keskustassa, Selim Palmgreninkadulla. Kuvassa oikealla Juneliuksen palatsi, vasemmalla kaupungintalo puistoineen.

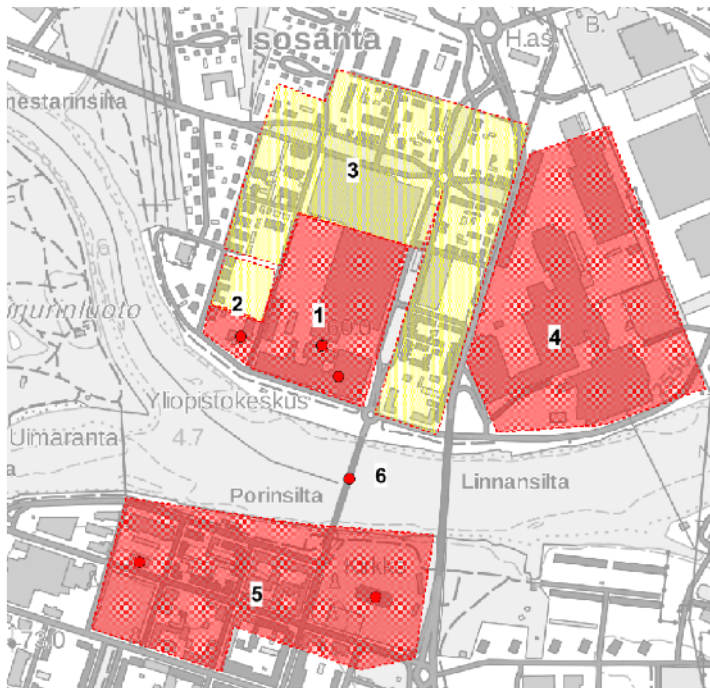

Antinkatu: 1930-luvun esimerkki kuinka modernismi sopeutuu hyvin historialliseen katukuvaan mittakaavan, materiaalien ja väriyksen kautta, säilyttäen kuitenkin oman aikansa tyylipiirteet. Rantakadun ohella

Antinkatu: Tehdas ja tehtaan piippu näkyvät katukuvan maamerkkeinä ja näkymäpäättteenä, piipun vasemmalla puolella on värjäämön vesitorni 1950-luvulta.

Puuvillatehtaan kehräämö ja konttori muodostavat joen ohella kaupunkikuvan taustan sekä päättteen.

Liite 16. Kaupunkikuva, historialliset kaupunginosat**Jokimaiseman, Porin kaupunkikuvan historialliset elementit, materiaalit ja mittakaava: korkean kiven ja matalan puun maisema tarina 1852-1935****1. Porin Puuvillan historiallinen teollisuuskortteli 1962**

Historialliset ominaispiirteet: Tehdasrakennuksia 1899–1938, punatiillisiä, massiivisia 2-3 kerroksisia teollisuusrakennuksia, pääjulkisivu etelään, sivujulkisivut itää ja länteen. Yleisilme korttelin eteläosassa on säilynyt, pohjoisosassa vanha teollisuusalue muuttuu uudeksi kauppakeskukseksi sekä pysäköintialueeksi.

Kiintopisteet: Kehräämön julkisivu ja vesitorni ja voimalaitoksen piippu.

2. Porin Puuvillan pääkonttori-, puisto- ja johdon asuinalue 1930-luku

Historialliset ominaispiirteet: Aidattu alue, punatiilinen johtajan asuinrakennus ja pääkonttori, puisto, puisia, yksikerroksisia ja siirrettyjä virkailijataloja

Kiintopisteet: Konttorirakennuksen torni, asuinsiipi

3. Tehtaan asuinalueet 1898–1962

Historialliset ominaispiirteet: Matalaa, yksikerroksista puurakentamista, myöhemmin osin uudistunut mm. pienkerrostaloja, kerrostaloja, kauppakeskus, alueen yleisilme edelleen pääosin matala, rakeinen, kontrastina massiiviselle tehdaskorttelille

4. Porin konepajan tehdasalue v. 1962**5. Porin keskustan empirekorttelit, Kivi-Pori**

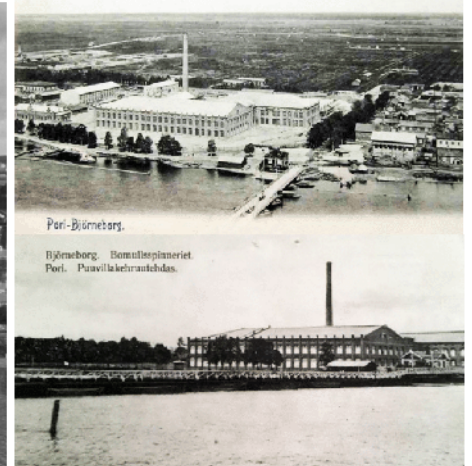
Ominaispiirteet: 2-kerroksisia kivitaloja 1800-luvulta

Kiintopisteet: Kirkko 1850-luku, raatihuone 1840-l, Juneliuksen palatsi 1895

6. Porin silta 1926

Maiseman, Porin kaupungin, kaupan ja teollisuuden 1800- ja 1900-luvun vaihteen historiallinen tarina on edelleen tunnistettavissa jokimaiseman rakenteissa. Punainen rasteri, historiallinen, massiivisen tiilen, rahan, kaupan ja teollisuuden maisema. Keltainen rasteri, historiallinen, matalan ja pienimittakaavaisen puun, asumisen maisema.

Puuvillatehdas, Pohjoisranta kuvissa 1900-luvulla

Tehtaan ja Porin tunnettavuutta lisäsivät lukuisat, eri vuosikymmenien postikortit. Maisemat ja rakennukset olivat jo 1800-luvulla kohteena, kun kuvaa Suomesta rakennettiin. Puuvillatehdas oli kiitollinen kuvattava, jokirantaan sijoitettavaan tehtaaseen aukesi hyvät kuvauspaikat sillalta tai etelärannalta. Kirkontorni tarjosi myös hyvän kuvakulman ja mahdollisuuden ilmakuviin jo ennen moottorilentokoneen keksimistä. Yllä kuvat, postikortit 1900-luvun alkupuolelta ja vasemmalla kuva 1950-luvun puolenvälin vaiheilta.

Lähde: vasemmalla oleva 1950-luvun kuva Porin museon kuva-arkisto ja oikealla internetin google-hakukoneen kuvahaku.

Kaupunkikuva: Puuvillatehdas ja puukorttelit asuinalueet jokimaisemassa 2018

Kokemäenjoen teollisuusmaisema valmistui puuvillatehtaan osalta 1930-luvulla, kun 1899 aloitettu kehräämö saavutti nykyisen kokonsa sekä konttori ja ylemmän johdon asuinalue valmistuivat; kuvaa täydentävä silta valmistui 1926. Ominaispiirteet: Kaupunginosan, jokimaiseman kaksijakoisuus, hierarkia, teollisuuden tiili ja teollisuuden asuntojen puurakentaminen sekä vahva, jokimaisemaa seuraava rakentamisen horisontaalisuus on säilynyt. Kiintopisteinä ovat tehtaan toiminnalliset rakenteet, piippu vuodelta 1899 ja vesitorni 1913; kehräämön ja konttorin kulmatornit vuosilta 1913 ja 1934 tasapainottavat massoittelevaa ja korostavat ajan hengen mukaisesti tehdaskorttelin kulmaosia. Kuva otettu kaupungintalon rannasta.

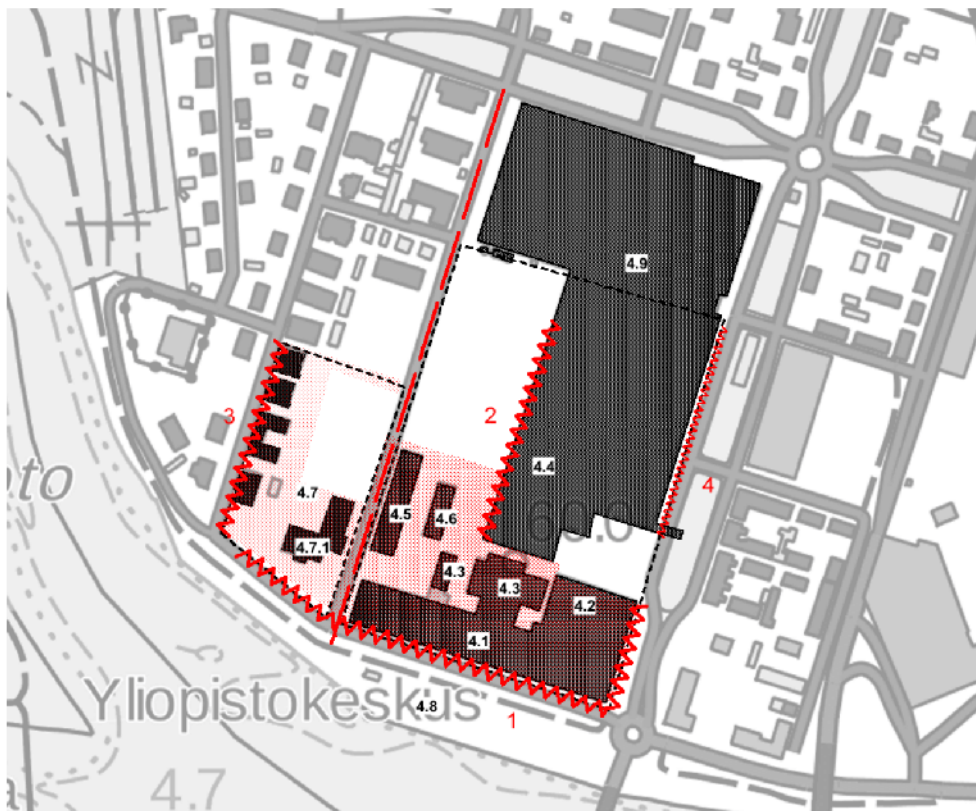
Yksi monista tehtaasta otetuista kuvista, kuva on 1930- ja 1940-lukujen vaihteessa. Sotien jälkeen istutettu rantapuisto ei vielä peitä tai pehmentä rakennusten julkisivuja, mittakaava tehtaan ja naapurikortteleiden asuinrakennusten välillä näkyy hyvin.

Liite 17. Historian jälkiä: heikosti näkyviä ominaispiirteitä ja rajapintoja puuvillan korttelissa

Tulitikkutehtaasta puuvillatehtaaseen ja kauppakeskukseen

Liite 18. Tehtaan rakennukset, säilyneet julkisivut ja ympäristöt

Merkinnät: punainen sahaviiva, tehdasalueen keskeiset, säilyneet julkisivut

1. Kehräämö ja konttori, tehtaan pääjulkisivu 1900–1935
2. Värjäämöriivi, tehtaan sisäpiha, historialliset kerrostumat 1900–1956
3. Tehtaan johdon asuntoja, johdon asuinkortteli v. 1935
4. Kutomon seinämuuri, jäännös vuosilta 1899–1938

Punainen rasteri, tehdasalueen hyvin säilynyt miljöö, rakennuksille ja aluekokonaisuudelle suositellaan suojelumerkintää. Huomioitava ympäristön suunnittelussa

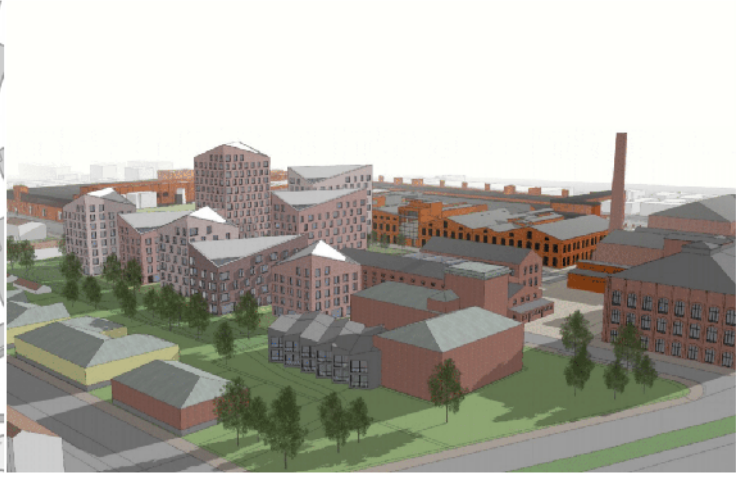
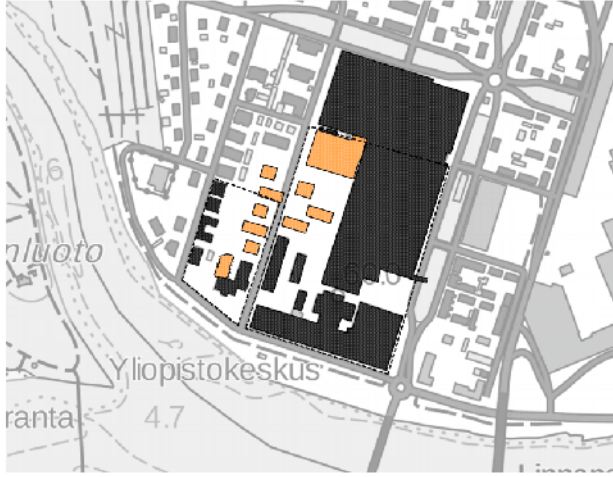
Musta katkoviiva, tehtaan ja johdon asuinalueen historiallinen raja, rajapinta.

Punainen katkoviiva, katutila, rajapinta tehdas- ja asuinkortteleiden välillä, säilytettävä

Rakennukset:

- 4.1. Kehräämö
- 4.2. Kutomo
- 4.3. Voimalaitos
- 4.4. Värjäämö
- 4.5. Kangasvarasto
- 4.6. Ruokalarakennus
- 4.7. Tehtaan konttori, puisto ja johdon asuinalue
- 4.7.1 Tehtaan konttori- ja johtajan asuinrakennus
- 4.8. Pumppeamo ja suihkulähde, rentapuu
- 4.9. Kauppakeskus

Liite 19. Tulevaisuuden kuva: Tehdasalue 2020-luvulla

Kaavamuutosalue sijoittuu tehtaan sekä johdon asuinkortteliin, jotka on merkitty karttaan mustalla katkoviivalla. Muureilla rajattu konttori- ja johdon asuinkortteli luettiin osaksi tehdasaluetta mm. 1930-luvun kaupunkikartoissa. Osa uudisrakennuksista sijoittuu tehtaan työväen asuinkortteliin, josta työväenasunnnot ovat purettu pois. Rakennusmassat ovat konttoria ja insinööriasuntoa lukuunottamatta johdon 1930-luvun asuinkorttelissa yksikerroksisia puurakennuksia. Pääosin 1890-1930-lukuja edustavalla tehdasalueella on kaksi- tai kolmikerroksisia tiilirakennuksia, vain vesitorni ja savupiippu sekä värjäämörivin uudisosat kohoavat rakennusmassojen kattojen yläpuolelle. Alueen rakentamisen historiallinen kehitys on kulkenut etelästä pohjoiseen, joka näkyy ja näkyi kehräämön ja konttorin pohjoispuolella matalampana, korttelin suuntaisena rakentamisena. Rakentamisen viiden vuosikymmenen etenemistä edustaa hyvin värjäämörivi rakennuskerrostumiseen.

Oranssilla on merkitty pohjakarttaan havainnekuvasa esitetyt uudisrakennukset. Uudisrakennuksia olisivat kerrostalot ja mahdollisesti hotelliksi muutettavan konttorin lisäsiipi sekä kaavamuutosalueen pohjoispuolella kauppakeskuksen laajennusosa, joka jätettiin rakentamatta 2012. Toteutuessaan kortteliin nähden poikittainen asuinrakennusryhmä loisi ihan oman kerrostuman, mittakaavan historialliseen kortteliin, kaupunginosaan ja kaupunkikuvaan. Suurkorttelin jälkiteollinen käyttö ja uusi mittakaava korostuu, muodostaen hallitsevan roolin korttelissa. Rakennuksista ja sijoittelusta ei löydy juuri yhtymäkohtia alueen historiaan, sen rajapintoihin tai mittakaavaan. Ratkaisu olisi moderni, selkeästi erottuva ja ympäristön kanssa heikosti, lähinnä kauppakeskuksen ja ympäristön tiilimateriaalin kanssa kommunikoiva ympäristö. Lisäksi historiallinen asuin- ja tehdaskorttelin rajapinta hämärtyisi lisää asutuksen vallatessa tilaa myös tehdaskorttelista. Konttori sulautuisi uudisosaan kuten värjäämö kauppakeskukseen. Korttelin uudistuminen etenisi kohti korttelin säilyneitä eteläosia, tehtaan ja johdon asuinkorttelin yhteys katkeasi. Tehdaskorttelin ainoa asukas oli johtaja, joka asui 1899-1933 vanhassa konttorirakennuksessa sekä mestarit, joiden talot olivat aikaisemmin Siltapuistokadun varrella. Vuosina 1934-36, johtoa keskitettiin omaan kortteliin. Asuinkorttelin asema on jo hämärtynyt rajapintojen kadottua, jatkossa konttorin itsenäinen ja hallitseva asema heikkenee sen yhdistyessä uuteen, suurimittakaavaiseen asuinalueeseen.

Vaikutukset historialliseen teollisuusympäristöön, kortteliin olisivat merkittävät, joki- ja kaupunkikuvaan erittäin merkittävät.

Pohjakartta MML2018. Uudisrakennukset ja viistokuva arkkitehtitoimisto Huttunen-Lipasti-Pakkanen Oy